This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

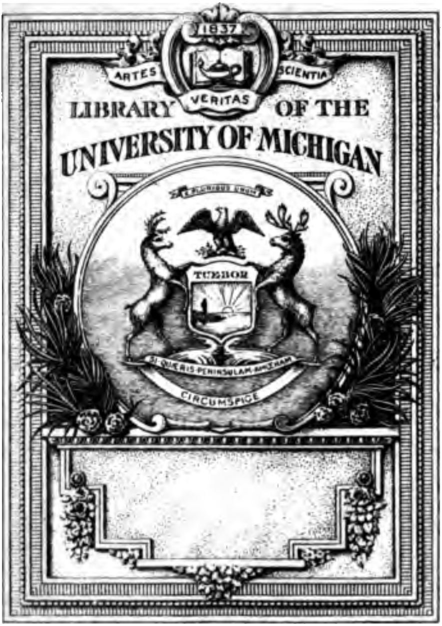
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

1837
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

Y 4.
.F56

PUBLII
VIRGILII
MARONIS
OPERA.

TOMUS TERTIUS.

Curis & ſtudio

STEPHANI-ANDREÆ PHILIPPE.

LUTETIÆ PARISIORUM.
Sumptibus ANT. URB. COUSTELIER.

M. DCC. XLV.

PUBLII
VIRGILII
MARONIS
OPERA.

TOMUS TERTIUS.

Curis & ſtudio

STEPHANI-ANDREÆ PHILIPPE.

LUTETIÆ PARISIORUM.

Sumptibus Ant. Urb. Coustelier.

M. DCC. XLV.

Latin
Burgersdijk
4-27-26
12891

ARGUMENTUM

LIBRI SEPTIMI.

ÆNEAS è Cumano littore ad occidentem provectus, tumulatâ in Auruncorum littore Caïetâ nutrice ſuâ, prætergreſſus montem Circæum, Circes habitatione & veneficiis infamem, ad oſtia Tyberis appellitur. Tunc Latinus illic Aboriginibus imperabat. Huic unica erat filia Lavinia, Fauni oraculis deſtinata externo marito, Amatæ tamen matris voluntate promiſſa Turno Rutulorum regi. Mittit Æneas Oratores Laurentum, in urbem Latini regiam. Latinus Æneam, non

modò in ſocium, ſed oraculi memor, etiam in generum admittit. Interim Juno, proſperis Trojanorum rebus offenſa, evocat Alecto ex inferis. Alecto primùm Amatam Latini uxorem ita concitat, ut illa Bacchi ſacra ſimulans filiam abſcondat in montibus. Turnum deinde Furiis iiſdem agit in bellum: & Trojanos Latinoſque invicem committit; occiſo per Aſcanium cervo, qui Tyrrhei paſtoris regii filio erat in deliciis. Omnibus bellum frementibus, Latinus unus obſiſtit: tamen, Junone ipsâ belli portas aperiente, rem fatis permittere cogitur. Confluunt ad Turnum ex omnibus Italiæ partibus auxilia: Mezentius, ejuſque filius Lauſus, cum Agyllinis; Catillus & Coras cum Tiburtinis; Cæculus cum Præneſtinis, &c.

ARGUMENTUM
LIBRI OCTAVI.

TURNUS Venulum ad Diomedem mittit, ut eum ad belli ſocietatem alliciat. Æneas, Tyberini fluvii monitu, iter eodem conſilio ſuſcipit ad Evandrum, qui ex Arcadia profugus in Palatino monte conſederat. Evander, ſacris Herculis tum intentus, Æneam iiſdem adhibet: eorum originem edocet, victoriam ſcilicet Herculis de Caco, regionis illius inſigni olim prædone. Tum Æneam quadragintorum equitum ſubſidio juvat: iiſdem Pallantem filium præficit: Æneam ad Tyrrhenos, expulſo Mezentio regem poſcentes, cum certa regni auxiliique ſpe dimittit. Æneas poſtridie, parte altera copiarum ſecundo flumine ad ſuos remiſsâ, cum altera Tyrrhenos adit. Interim Venus arma Æneæ ſuo defert à Vulcano fabricata: clypeum imprimis, in quo Æneas res præclarè olim

gerendas à Romanis poſteris mirâ arte cœlatas admiratur. Præcipuus eo in opere locus eſt Auguſto, cujus egregiam de Antonio & Cleopatra Ægypti regina victoriam, triplicemque triumphum diligentiùs poëta deſcribit.

ARGUMENTUM

LIBRI NONI.

ÆNEA conquirendis auxiliis apud Arcadas ac Tuſcos occupato, Turnus admonetur à Junone per Iridem, ut in caſtrenſia novæ Trojæ munimenta impetum faciat. Trojanis, ex Æneæ præſcripto, non egredientibus ad pugnam, Turnus eorum naves, oppidi lateri admotas, parat incendere: ſed illæ, cùm ex Idææ ſylvæ materia fabricatæ olim fuiſſent, Idææ matris beneficio mutantur marinas in Nymphas: tum, nocte imminente, circa oppidum excubiæ diſponuntur. Interim Tro-

jani, de revocando per nuncios Ænea ſolliciti, dum inter ſe conſultant, Niſus & Euryalus, par nobile amicorum, ultro ſuſcipiunt hanc provinciam: laudati ab Aſcanio, dimiſſique cædem Rutulorum noctu magnam faciunt: eorumque ſpoliis induti dum pergunt porro, à Latinis equitibus obviis occiduntur: capita haſtis affixa, & in caſtris erecta, agnoſcuntur procul à Trojanis, & ingentem in oppido luctum excitant, præſertim matris Euryali. Turnus oppugnationem manè inſtaurat. Aſcanius Numanum inſolentiùs illudentem, emiſſâ è muris ſagittâ, configit. Quo ſucceſſu elati Pandarus & Bitias portas recludunt, & Rutulos ſubeuntes magna ſtrage propellunt. Turnus facto impetu tandem irrumpit, ſed clauſis portis hoſtium multitudine circumventus, paulatim recedit in eam oppidi partem quam Tyberis alluebat, & ut erat armatus in flumen deſiliens ad ſuos natatu revertitur.

ARGUMENTUM
LIBRI DECIMI.

JUPITER advocato Deorum concilio, fruſtra conatus Junonem ac Venerem in concordiam adducere, de Trojanorum Rutulorumque rebus inter ſe diſſidentes, pronuntiat ſe neutrarum partium fore, ſed fatis omnia permiſſurum. Rutuli ad oppugnandam, Trojani ad defendendam urbem redeunt. Æneas, dies aliquot in Etruria commoratus, collectis indè auxiliis ad ſuos redit, triginta navium claſſe auctus. Nymphas, è ſuis navibus eam in ſpeciem paulò ante transformatas, in itinere obvias habet. Ab iis de ſuorum periculo certior factus, ſub primam lucem provectus in conſpectum hoſtium exercitum in litus exponit. Occurrunt Rutuli, commiſſoque gravi certamine, Pallas à Turno occiditur: cujus necem cùm ulciſceretur Æneas magnâ ſtrage, & Aſcanius eruptione factâ copias ſuas

paternis adjunxiſſet ; Juno Turnum præſenti periculo eripit, objectâ illi falsâ Æneæ imagine : quam ille fugientem ad uſque navem dum ſequitur, retinaculis à Junone ruptis ad litora Ardeæ proxima vi tempeſtatis abripitur. Mezentius pugnæ pro Turno ſuccedens, & filius Mezentii Lauſus, ab Ænea occiduntur.

ARGUMENTUM LIBRI UNDECIMI.

POSTERA die victor Æneas de ſpoliis Mezentii trophæum Marti erigit ; Pallantis mortui corpus magno apparatu ad Evandri urbem remittit, ubi ſummo patris luctu excipitur. Latini oratores duodecim dierum inducias ab Ænea obtinent, & interim uterque exercitus cadavera ſuorum ſupremis honoribus proſequitur. Venulus, è Diomedis urbe redux, nullam indè ſpem eſſe auxilii, Latinis refert. Latinus rex, eâ ſpe deſtitutus, convocato concilio, legatos

ad Æneam de pacis conditionibus, mittendos cenſet. Addit Drances huic regis ſententiæ multa in Turnum belli auctorem convitia: quæ Turnus amarè, ſed animosè refellit: paratum ſe profeſſus ſingulari cum Ænea certamine commune periculum redimere. Iis ita rixantibus nuntiatur Trojani exercitus expeditos equites planis itineribus Laurento imminere: Æneam cum reliquis copiis per loca montibus impedita eodem contendere. Turnus cognito Æneæ conſilio ſuas etiam copias bifariam dividit: equites ſub Camilla & Meſſapo Trojanis equitibus opponit; ipſe cum ceteris montium anguſtias occupat, ut Æneam opprimat inſidiis. Diana mortem Camillæ prævidens, cùm eam impedire non poſſit, ſaltem ultioni providet: dimiſſâ è Cœlo Nymphâ Opi, quæ percuſſorem illius interimat. Commiſſo equeſtri prælio Camilla ab Arunte occiditur, Aruns ab Opi. Camillæ nece conſternati Rutuli fugam arripiunt. Cujus calamitatis nuntio ad Turnum perlato, is relictis, quas incederat, anguſtiis, auxilio

ſuorum accurrit. Eodem ſubſequitur Æneas: imminente jam nocte, caſtra utrique ante urbem collocant.

ARGUMENTUM

LIBRI DUODECIMI.

FRACTIS geminâ pugnâ Latinis Turnus cum Ænea ſingulari certamine dimicare ſtatuit. Solemni ſacramento conditiones certaminis fœduſque à Latino, Ænea, Turnoque ſancitur. Fœdus à Juturna, Turni ſorore, Junonis impulſu diſturbatur: primuſque Tolumnius, falſo augurio victoriam ſuis pollicitus, Trojanos invadit. Æneas ſagitta vulneratus excedere cogitur è prælio: quo abſente maximam ſtragem Turnus edit. Venus dictamno herbâ vulnus Æneæ ſanat. Is, refectis viribus reverſus ad pugnam, Turnum nominatim vocat. Sed cum Juturna, excuſſo Turni auriga Metiſco, currum ejus moderaretur, & ab Æneâ

occurſu detorqueret ne congredi ſimul poſſent : Æneas admoto ad urbis mœnia exercitu in propugnacula ignem conjicit. Hinc Amata, Turnum occiſum rata, laqueo vitam ſibi adimit. Turnus, ne urbs in hoſtium poteſtatem veniret, ad ſingulare certamen redit. Pugnant Æneas & Turnus : Æneas victor, cùm Turni jugulo immineret, jamque ipſius precibus motus ad miſericordiam deflecteret, viſo in ejus humeris Pallantis balteo, repentè exardeſcit, hoſtemque interficit.

UNIV. OF MICH.

Eneide L. VII.

Cochin filius inv. *C.l. Duflos, Sculp.*

PUBLII VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER SEPTIMUS.

TU quoque littoribus noſtris, Æneïa nutrix,
Æternam moriens famam, Cajeta, dediſti:
Et nunc ſervat honos ſedem tuus, oſſaque nomen
Heſperia in magna, ſi qua eſt ea gloria, ſignat.

At pius exequiis Æneas rite ſolutis,

Adjungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta Deûm terroribus obſtant.

Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multoſque metu ſervata per annos:
Quam pater inventam, primas cùm conderet arces,
Ipſe ferebatur Phœbo ſacraſſe Latinus,
Laurentiſque ab ea nomen poſuiſſe colonis.
Hujus apes ſummum denſæ, mirabile dictu,
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ
Obſedère apicem, & pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates: externum cernimus, inquit,
Adventare virum, & partes petere agmen eaſdem
Partibus ex iiſdem, & ſumma dominarier arce.
Præterea, caſtis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem aſtat Lavinia virgo,
Viſa, nefas, longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari;
Regaleſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id verò horrendum, ac viſu mirabile ferri:
Namque fore illuſtrem fama fatiſque canebant
Ipſam, ſed populo magnum portendere bellum.

At Rex ſollicitus monſtris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucoſque ſub alta
Conſulit Albuneâ, nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſævamque exhalat opaca mephitin.
Hinc Italæ gentes omniſque Œnotria tellus
In dubiis reſponſa petunt. Huc dona ſacerdos
Cùm tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit,
Multa modis ſimulachra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hîc & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentes;
Atque harum effultus tergo, ſtratiſque jacebat
Velleribus: ſubita ex alto vox reddita luco eſt:
Ne pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies; thalamis neu crede paratis.
Externi venient generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferent, quorumque à ſtirpe nepotes,
Omnia ſub pedibus, quà Sol utrumque recurrens
Aſpicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc reſponſa patris Fauni, monituſque ſilenti
Nocte datos non ipſe ſuo premit ore Latinus,
Sed circùm late volitans jam fama per urbes
Auſonias tulerat, cùm Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere claſſem.

Æneas primique duces, & pulcher Iülus
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ;
Inſtituuntque dapes, & adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis (ſic Jupiter ipſe monebat)
Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumptis hîc fortè aliis, ut vertere morſus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu, maliſque audacibus orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris:
Heus etiam menſas conſumimus! inquit Iülus.
Nec plura alludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac ſtupefactus numine preſſit.
Continuo: Salve fatis mihi debita tellus,
Voſque, ait, ô fidi Trojæ ſalvete Penates.
Hîc domus, hæc patria eſt: genitor mihi talia (namque
Nunc repeto) Anchiſes fatorum arcana reliquit:
Cùm te, nate, fames ignota ad littora vectum
Accifis coget dapibus conſumere menſas,
Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames; hæc nos ſuprema manebant
Exitiis poſitura modum.
Quare agite, &, primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quæve habeant homines, ubi mœnia gentis,
Veſtigemus, & à portu diverſa petamus.

Nunc pateras libate Jovi, precibuſque vocate
Anchiſen genitorem, & vina reponite menſis.

Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Implicat, & Geniumque loci, primamque Deorum
Tellurem, Nymphaſque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, noctiſque orientia ſigna,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine Matrem
Invocat, & duplices Cœloque Ereboque parentes.
Hic Pater omnipotens ter Cœlo clarus ab alto
Intonuit, radiiſque ardentem lucis & auro
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hic ſubito Trojana per agmina rumor
Adveniſſe diem, quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.

Poſtera cùm prima luſtrabat lampade terras
Orta dies, urbem & fines & littora gentis
Diverſi explorant: hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Thybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora: feſtinant juſſi, rapidiſque feruntur
Paſſibus. Ipſe humili deſignat mœnia foſsâ,

Molitarque locum, primaſque in littore ſedes,
Caſtrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.

Jamque iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque ſubibant.
Ante urbem pueri, & primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt.
Cùm provectus equo longævi regis ad aures
Nuntius ingentes ignota in veſte reportat
Adveniſſe viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, & ſolio medius conſedit avito.

Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis
Urbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſylvis, & religione parentum.
Hîc ſceptra accipere, & primos attollere faſces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum:
Hæc ſacris ſedes epulis: hîc ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua è cedro: Italuſque, paterque Sabinus,
Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem,
Saturnuſque ſenex, Janique bifrontis imago
Veſtibulo aſtabant: aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi:
Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,

Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo, parvaque ſedebat
Succinctus trabea, lævaque ancile gerebat
Picus, equûm domitor: quem capta cupidine conjux
Aurea percuſſum virga, verſumque venenis
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.

Tali intus templo Divûm patriaque Latinus
Sede ſedens Teucros ad ſeſe in tecta vocavit;
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidæ (neque enim neſcimus & urbem
Et genus, auditique advertitis æquore curſus)
Quid petitis? quæ cauſa rates, aut cujus egentes
Littus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto,
Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium, neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte ſua, veteriſque Dei ſe more tenentem.
Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes: his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,
Threïciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur;

Hinc illum Corythi Tyrrhena ab ſede profectum
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia Cœli
Accipit, & numero Divorum altaribus addit.

Dixerat: & dicta Ilioneus ſic voce ſecutus.
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hyems veſtris ſuccedere terris,
Nec ſidus regione viæ littuſve fefellit.
Conſilio hanc omnes animiſque volentibus urbem
Afferimur, pulſi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aſpiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis: Jove Dardana pubes
Gaudet avo: Rex ipſe Jovis de gente ſuprema
Troïus Æneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſævis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos; quibus actus uterque
Europæ atque Aſiæ fatis concurrerit orbis,
Audiit, & ſi quem tellus extrema refuſo
Submovet Oceano, & ſi quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vaſta per æquora vecti
Diis ſedem exiguam patriis littuſque rogamus
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores, nec veſtra feretur
Fama levis, tantique aboleſcet gratia facti:
Nec Trojam Auſonios gremio excepiſſe pigebit.
Fata per Æneæ juro dextramque potentem,
Sive fide, ſeu quis bello eſt expertus & armis.

Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantum)
Et petiere ſibi & voluere adjungere gentes.
Sed nos fata Deûm veſtras exquirere terras
Imperiis egere ſuis. Hinc Dardanus ortus,
Huc repetit, juſſiſque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim, & fontis vada ſacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, reliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras:
Hoc Priami geſtamen erat, cùm jura vocatis
More daret populis, ſceptrumque, ſacerque tiaras,
Iliadumque labor, veſtes.

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſoloque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos: nec purpura regem
Picta movet, nec ſceptra movent Priameïa tantùm,
Quantùm in connubio natæ thalamoque moratur,
Et veteris Fauni volvit ſub pectore ſortem.
Hunc illum fatis externa ab ſede profectum
Portendi generum, paribuſque in regna vocari
Auſpiciis: hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dii noſtra incepta ſecundent
Auguriumque ſuum. Dabitur, Trojane, quod optas;
Munera nec ſperno: non vobis, rege Latino,

Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modò Æneas (noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat, ſociuſque vocari)
Adveniat, vultus neve exhorreſcat amicos:
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni:
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima Cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant: hunc illum poſcere fata
Et reor, &, ſi quid veri mens augurat, opto.

Hæc effatus equos numero pater eligit omni:
Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent;
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum, geminoſque jugales
Semine ab ætherio, ſpirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Suppoſita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis, dictiſque Latini,
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.

Ecce autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, auraſque invecta tenebat:
Et lætum Ænean claſſemque ex æthere longe

Dardaniam Siculo proſpexit ab uſque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates. Stetit acri fixa dolore;
Tum quaſſans caput, hæc effundit pectore dicta.
Heu ſtirpem inviſam, & fatis contraria noſtris
Fata Phrygum! num Sigæis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incenſa cremavit
Troja viros? Medias acies medioſque per ignes
Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
Feſſa jacent, odiis aut exſaturata quievi.
Quin etiam patria excuſſos infeſta per undas
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere ponto:
Abſumptæ in Teucros vires Cœlique mariſque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: conceſſit in iras
Ipſe Deûm antiquam genitor Calydona Dianæ.
Quod ſcelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?
Aſt ego magna Jovis conjux, nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea: quòd ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis, dubitem haud equidem implorare quod uſquam eſt.
Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus,

At licet amborum populos exſcindere regnum:
Hac gener atque ſocer coëant mercede ſuorum :
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo,
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Ciſſeis prægnans ignes enixa jugales :
Quin idem Veneri partus ſuus, & Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiva in Pergama tædæ.

Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit :
Luctificam Alecto Dirarum ab ſede ſororum,
Infernisque ciet tenebris ; cui triſtia bella,
Iræque inſidiæque & crimina noxia cordi.
Odit & ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareæ monſtrum : tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur :
Hunc mihi da proprium, virgo ſata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noſter honos, infractave cedat
Fama loco, neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ poſſint, Italoſve obſidere fines.
Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis verſare domos : tu verbera tectis,
Funereaſque inferre faces : tibi nomina mille,
Mille nocendi artes : fœcundum concute pectus,
Disjice compoſitam pacem, ſere crimina belli :
Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque juventus.

Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis,
Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatæ;
Quam ſuper adventu Teucrûm Turnique hymenæis
Fœmineæ ardentem curæque iræque coquebant.
Huic Dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque ſinum præcordia ad intima ſubdit,
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
Ille inter veſtes & levia pectora lapſus
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inſpirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo ſublapſa veneno
Pertentat ſenſus, atque oſſibus implicat ignem,
Nec dum animus toto percepit pectore flammam,
Molliùs & ſolito matrum de more locuta eſt,
Multa ſuper nata lacrymans Phrygiiſque Hymenæis.

Exulibuſne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret natæque tuique?
Nec matris miſeret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine, prædo?
An non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad arces?
Quid tua ſancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno?

Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque ſedet, Faunique premunt te juſſa parentis;
Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
Diſſidet, externam reor, & ſic dicere Divos.
Et Turno (ſi prima domûs repetatur origo)
Inachus, Acriſiuſque patres, mediæque Mycenæ.

His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
Contra ſtare videt, penituſque in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
Tum verò infelix, ingentibus excita monſtris,
Immenſam ſine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circùm
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curvatis fertur ſpatiis: ſtupet inſcia juxta
Impubeſque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. Non curſu ſegnior illo
Per medias urbes agitur populoſque feroces.
Quin etiam in ſylvas, ſimulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orſa furorem,
Evolat, & natam frondoſis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris, tædaſque moretur.
Evohe Bacche fremens, ſolum te virgine dignum
Vociferans: etenim molles tibi ſumere thyrſos,
Te luſtrare choro, ſacrum tibi paſcere crinem,
Fama volat: Furiiſque accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit, nova quærere tecta.
Deſeruere domos: ventis dant colla comaſque.

Aſt

Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineaſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem, torvumque repente
Clamat: Io, matres, audite ubi quæque, Latinæ,
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi juris materni cura remordet,
Solvite crinales vittas, capite Orgia mecum.

Talem inter ſylvas, inter deſerta ferarum,
Reginam Alecto ſtimulis agit undique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini;
Protinus hinc fuſcis triſtis Dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros; quam dicitur urbem
Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis,
Præcipiti delata Noto: locus Ardua quondam
Dictus avis, & nunc magnum manet Ardea nomen;
Sed fortuna fuit. Tectis hìc Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem & furialia membra
Exuit: in vultus ſeſe transformat aniles,
Et frontem obſcœnam rugis arat; induit albos
Cum vitta crines; tum ramum innectit olivæ.
Fit Calybe, Junonis anus templique ſacerdos,
Et juveni ante oculos his ſe cum vocibus offert:
Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores,
Et tua Dardaniis tranſcribi ſceptra colonis?

Rex tibi conjugium & quæſitas ſanguine dotes
Abnegat, externuſque in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te, irriſe, periclis;
Tyrrhenas, i, ſterne acies; tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida cùm nocte jaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia juſſit.
Quare age, & armari pubem, portiſque moveri
Lætus in arma para, & Phrygios, qui flumine pulchro
Conſedere, duces, pictaſque exure carinas.
Cœleſtûm vis magna jubet. Rex ipſe Latinus,
Ni dare conjugium, & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

Hîc juvenis vatem irridens, ſic orſa viciſſim
Ore refert: Claſſes invectas Thybridis alveo
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures.
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Immemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu, verique effœta ſenectus,
O mater, curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falſa vatem formidine ludit.
Cura tibi Divûm effigies & templa tueri:
Bella viri pacemque gerant queis bella gerenda.

Talibus Alecto dictis exarſit in iras.
At juveni oranti ſubitus tremor occupat artus:
Diriguere oculi. Tot Erynnis ſibilat hydris,
Tantaque ſe facies aperit: tum flammea torquens

Lumina, cunctantem & quærentem dicere plura
Repulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberaque inſonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En ego victa ſitu, quam veri effœta ſenectus
Arma inter regum falſa formidine ludit.
Reſpice ad hæc: adſum dirarum ab ſede ſororum;
Bella manu lethumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit ſub pectore tædas.

Olli ſomnum ingens rumpit pavor, oſſaque & artus
Perfundit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit; arma toro tectiſque requirit:
Sævit amor ferri, & ſcelerata inſania belli;
Ira ſuper: magno veluti cùm flamma ſonore
Virgea ſuggeritur coſtis undantis aheni,
Exſultantque æſtu latices, furit intus aquæ vis,
Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis:
Nec jam ſe capit unda; volat vapor ater ad auras.

Ergo iter ad Regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus Teucriſque venire Latiniſque.
Hæc ubi dicta dedit, Divoſque in vota vocavit,
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.

Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ;
Hunc atavi Reges, hunc claris dextera factis.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis ſe concitat alis,
Arte novâ ſpeculata locum, quo littore pulcher
Inſidiis curſuque feras agitabat Iülus.
Hîc ſubitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima malorum
Cauſa fuit, belloque animos accendit agreſtes.

Cervus erat forma præſtanti, & cornibus ingens,
Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrhuſque pater, cui regia parent
Armenta, & lati cuſtodia credita campi.
Aſſuetum imperiis ſoror omni Sylvia curâ
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille manum patiens, menſæque aſſuetus herili,
Errabat ſylvis; rurſuſque ad limina nota
Ipſe domum ſera quamvis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iüli
Commovere canes, fluvio cùm fortè ſecundo
Deflueret, ripaque æſtus viridante levaret.
Ipſe etiam eximiæ laudis ſuccenſus amore

Aſcanius curvo direxit ſpicula cornu.
Nec dextræ erranti Deus abfuit; actaque multo
Perque uterum ſonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitque gemens ſtabulis, queſtuque cruentus
Atque imploranti ſimilis tectum omne replevit.
Sylvia prima ſoror, palmis percuſſa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agreſtes.
Olli (peſtis enim tacitis latet aſpera ſylvis)
Improviſi adſunt: hic torre armatus obuſto;
Stipitis hic gravidi nodis; quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit: vocat agmina Tyrrhus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta ſpirans immane ſecuri.

. . . .

At ſæva è ſpeculis tempus Dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit ſtabuli, & de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem, qua protinus omne
Contremuit nemus, & ſylvæ intonuère profundæ.
Audiit & Triviæ longe lacus, audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fonteſque Velini;
Et trepidæ matres preſſère ad pectora natos.
Tum verò ad vocem celeres, quá buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ; nec non & Troïa pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxère acies: non jam, certamine agreſti,

Stipitibus duris agitur, ſudibuſve præuſtis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus, æraque fulgent
Sole laceſſita, & lucem ſub nubila jactant:
Fluctus uti primo cœpit cùm albeſcere vento,
Paulatim ſeſe tollit mare, & altius undas
Erigit; inde imo conſurgit ad æthera fundo.

Hîc juvenis primam ante aciem ſtridente ſagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur: hæſit enim ſub gutture vulnus, & udæ
Vocis iter, tenuemque incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virûm circa; ſeniorque Galeſus,
Dum paci medium ſe offert, juſtiſſimus unus
Qui fuit, Auſoniiſque olim ditiſſimus arvis.
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.

Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promiſſi Dea facta potens, ubi ſanguine bellum
Imbuit, & primæ commiſit funera pugnæ,
Deſerit Heſperiam, & Cœli convexa per auras,
Junonem victrix affatur voce ſuperbâ:
En perfecta tibi bello diſcordia triſti.
Dic, in amicitiam coëant, & fœdera jungant:
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros.

Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas:
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos inſani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant: ſpargam arma per agros.
Tum contra Juno: terrorum & fraudis abunde eſt.
Stant belli cauſæ: pugnatur cominus armis.
Quæ fors prima dedit, ſanguis novus imbuit arma.
Talia connubia, & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus, & Rex ipſe Latinus.
Te ſuper ætherias errare licentius auras
Haud pater ipſe velit ſummi regnator Olympi.
Cede locis: ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Tales dederat Saturnia voces,
Illa autem attollit ſtridentes anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſuper ardua linquens.

Eſt locus Italiæ medio, ſub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles: denſis hunc frondibus atrum
Urget utrimque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis & torto vortice torrens.
Hîc ſpecus horrendum, ſævi ſpiracula Ditis,
Monſtratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces; queis condita Erynnis
Inviſum numen, terras Cœlumque levabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus, cæſosque reportant,
Almonem puerum, fœdatique ora Galæſi:
Implorantque Deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine cædis & ignis
Terrorem ingeminat: Teucroſque in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam, ſe limine pelli.

Tum quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
Inſultant thiaſis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata Deûm perverſo numine poſcunt.
Certatim Regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, reſiſtit;
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circùm latrantibus undis,
Mole tenet: ſcopuli nequicquam & ſpumea circùm
Saxa fremunt, laterique illiſa refunditur alga.
Verùm ubi nulla datur cæcum exſuperare poteſtas
Conſilium, & ſævæ nutu Junonis eunt res,
Multa Deos, auraſque pater teſtatus inanes,
Frangimur heu! fatis, inquit, ferimurque procella!

Ipſi

Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas,
O miſeri: te, Turne, nefas, te triſte manebit
Supplicium, votiſque Deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, omniſque in limine portus:
Funere felici ſpolior. Nec plura locutus
Sepſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.

Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluère ſacrum: nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima movent in prælia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcaniſve, Arabiſve parant, ſeu tendere ad Indos,
Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna.
Sunt geminæ belli portæ (ſic nomine dicunt)
Religione ſacræ, & ſævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora; nec cuſtos abſiſtit limine Janus.
Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe Quirinali trabea cinctuque Gabino
Inſignis reſerat ſtridentia limina Conſul:
Ipſe vocat pugnas; ſequitur tum cetera pubes,
Æreaque aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, triſteſque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater, averſuſque refugit
Fœda miniſteria, & cœcis ſe condidit umbris.

Tum Regina Deûm Cœlo delapſa morantes
Impulit ipſa manu portas, & cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia, atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos, & ſpicula lucida tergent
Arvinâ pingui, ſubiguntque in cote ſecures;
Signaque ferre juvat, ſonituſque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ, poſitis incudibus, urbes
Tela novant, Atina potens, Tiburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque ſalignas
Umbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſſica jamque ſonant: it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeumque, auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.

Pandite nunc Helicona, Deæ, cantuſque movete,
Qui bello exciti reges; quæ quemque ſecutæ
Complerint campos acies; quibus Itala jam tum

Floruerit terra alma viris; quibus arſerit armis,
Et meminiſtis enim, Divæ, & memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor Divûm Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxta Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:
Lauſus, equûm domitor, debellatorque ferarum.
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe ſecutos
Mille viros; dignus patriis qui lætior eſſet
Imperiis, & cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem palmâ per gramina currum,
Victoreſque oſtentat equos, ſatus Hercule pulchro,
Pulcher Aventinus, clypeoque inſigne paternum,
Centum angues, cinctamque gerit ſerpentibus hydram.
Collis Aventini ſylvâ quem Rhea ſacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit oras,
Miſta Deo mulier, poſtquam Laurentia victor
Geryone exſtincto, Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu, ſævoſque gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
Ipſe pedes tegumen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſeta, cum dentibus albis

Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat,
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu

Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catilluſque, acerque Coras, Argiva juventus,
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur
Ceu duo nubigenæ cùm vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, Omolen, Othrynque niva
lem
Linquentes curſu rapido: dat euntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore

Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inventumque focis omnis quem credidit ætas,
Cæculus: hunc legio late comitatur agreſtis.
Quique altum Præneſte viri, quique arva Gabin
Junonis, gelidumque Anienem, & roſcida riv
Hernica ſaxa colunt: quos dives Anagnia paſci
Quos, Amaſene pater: non illis omnibus arma
Nec clypei, curruſve ſonant: pars maxima gla
des
Liventis plumbi ſpargit: pars ſpicula geſtat
Bina manu, fulvoſque lupi de pelle galeros
Tègmen habet capiti: veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituère pedis: crudus tegit altera pero.

At Meſſapus equûm domitor, Neptunia prole

Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro,
Jam pridem reſides populos, deſuetaque bello
Agmina in arma vocat ſubito, ferrùmque retractat.
Hi Feſcenninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucoſque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Cum ſeſe è paſtu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos, ſonat amnis, & Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet, aëriam ſed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad littora nubem.

Ecce, Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magnique ipſe agminis
inſtar,
Claudia nunc à quo diffunditur & Tribus & gens
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Unà ingens Amiterna cohors, priſcique Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuſcæ:
Qui Nomentum urbem, qui roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentis rupes, montemque Severum,
Caſperiamque colunt, Foruloſque, & flumen Himellæ:
Qui Thyberim Fabarimque bibunt, quos frigida
miſit

Nurſia, & Hortinæ claſſes, populique Latini:
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen:
Quàm multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis;
Vel cùm Sole novo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis
Scuta ſonant, pulſuque pedum tremit excita tellus.

Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hoſtis,
Curru jungit Haleſus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris, & quos de collibus altis
Aurunci miſère patres, Sidicinaque juxta
Æquora; quique Cales linquunt, amniſque vadoſi
Accola Vulturni; pariterque Saticulus aſper,
Oſcorumque manus: teretes ſunt aclides illis
Tela, ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.
Lævas cetra tegit; falcati cominus enſes.

Nec tu carminibus noſtris indictus abibis,
Œbale: quem generaſſe Telon Sebethide Nymphâ
Fertur, Teleboum Capreas cùm regna teneret
Jam ſenior: patriis ſed non & filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarraſtes populos, & quæ rigat æquora Sarnus:
Quique Rufras, Batulumque tenent, atque arva Celennæ;
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ,
Teutonico rite ſoliti torquere catejas:

Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex,
Æratæque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſère in prælia Nurſæ,
Ufens, inſignem fama & felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, aſſuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicola glebis
Armati terram exercent, ſemperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.

Quin & Marrubia venit de gente ſacerdos,
Fronde ſuper galeam & felici comptus oliva,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Umbro:
Vipereo generi, & graviter ſpirantibus hydris,
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, & morſus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Evaluit; neque eum juvère in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quæſitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevère lacus.

Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius, inſignem quem mater Aricia miſit,
Eductum Egeriæ lucis, Hymettia circùm
Littora, pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama Hippolytum, poſtquam arte novercæ
Occiderit, patriaſque explerit ſanguine pœnas
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus

Ætheria & ſuperas Cœli veniſſe ſub auras,
Pœoniis revocatum herbis & amore Dianæ.
Tum Pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit ad undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & Nymphæ Egeriæ nemorique relegat:
Solus ubi in ſylvis, Italis ignobilis, ævum
Exigeret, verſoque ubi nomine Virbius eſſet.
Unde etiam Triviæ templo lucisſque ſacratis
Cornipedes arcentur equi; quod littore currum,
Et juvenem monſtris pavidi effudêre marinis.
Filius ardentes haud ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſupra eſt:
Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes:
Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At levem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos;
Argumentum ingens, & cuſtos virginis Argus,
Cœlataque amnem fundens pater Inachus urna.
Inſequitur nimbus peditum, clypeataque totis

Agmina denſantur campis, Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti ſcuta Labici:
Qui ſaltus, Tiberine, tuos, ſacrumque Numici
Littus arant, Rutuloſque exercent vomere colles,
Circæumque jugum: queis Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Quà Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles, atque in mare conditur Ufens.

Hos ſuper advenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
Bellatrix: non illa colo, calathiſve Minervæ
Fœmineas aſſueta manus; ſed prælia virgo
Dura pati, curſuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agriſque effuſa juventus,
Turbaque miratur matrum, & proſpectat euntem,
Attonitis inhians animis: ut regius oſtro
Velet honos leves humeros; ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum.

UNIV. OF MICH.

Eneide. L. VIII.

Cochin filius inv. Cl. Duflos Sculp.

PUBLII VIRGILII

MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER OCTAVUS.

Ut belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua cantu,
Utque acres concuſſit equos, utque impulit arma
Extemplo turbati animi: ſimul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, ſævitque juventus
Effera: ductores primi Meſſapus & Ufens,
Contemptorque Deûm Mezentius, undique cogunt

Auxilia, & latos vaſtant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & Latio conſiſtere Teucros,
Advectum Ænean claſſi, victoſque Penates
Inferre, & fatis regem ſe dicere poſci
Edoceat, multaſque viro ſe adjungere gentes
Dardanio, & late Latio increbreſcere nomen.
Quid ſtruat his cœptis; quem, ſi fortuna ſequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifeſtius ipſi,
Quàm Turno regi, aut regi apparere Latino.

Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns magno curarum fluctuat æſtu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit
illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercuſſum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat late loca, jamque ſub auras
Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.

Nox erat, & terras animalia feſſa per omnes,
Alituum pecudumque genus ſopor altus habebat;
Cùm pater in ripa gelidique ſub ætheris axe
Æneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic Deus ipſe loci fluvio Tiberinus amœno
Populeas inter ſenior ſe attollere frondes
Viſus: eum tenuis glauco velabat amictu

Carbaſus, & crines umbroſa tegebat arundo.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
O ſate gente Deûm, Trojanam ex hoſtibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama ſervas,
Exſpectate ſolo Laurenti, arviſque Latinis:
Hic tibi certa domus, certi (ne abſiſte) Penates:
Neu belli terrere minis: tumor omnis, & iræ
Conceſſêre Deûm.
Jamque tibi (ne vana putes hæc fingere ſomnum)
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit,
Alba, ſolo recubans, albi circùm ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum,
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano: nunc qua ratione, quod inſtat,
Expedias victor, paucis (adverte) docebo.
Arcades his oris, genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegêre locum, & poſuêre in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina:
Hos caſtris adhibe ſocios, & fœdera junge.
Ipſe ego te ripis & recto flumine ducam,
Adverſum remis ſuperes ſubvectus ut amnem.
Surge, age, nate Deâ, primiſque cadentibus aſtris
Junoni fer rite preces, iramque minaſque
Supplicibus ſupera votis: mihi victor honorem
Perſolves: ego ſum, pleno quem flumine cernis

Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Thybris, Cœlo gratiſſimus amnis.
Hîc mihi magna domus celſis caput urbibus exit,
Dixit, deinde lacu Fluvius ſe condidit alto,
Ima petens: nox Æneam ſomnuſque reliquit.

Surgit, & ætherei ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac tales effudit àd æthera voces:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde eſt,
Tuque ô Thybri, tu ô genitor, cum flumine ſancto,
Accipite Ænean, & tandem arcete periclis.
Quò te cumque lacus miſerantem incommoda noſtra
Fonte tenet, quocumque ſolo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis.
Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum,
Adſis ô tantùm, & propiùs tua numina firmes.

Sic memorat, geminaſque legit de claſſe biremes,
Remigioque aptat, ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem, ſubitum atque oculis mirabile monſtrum,
Candida per ſylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conſpicitur ſus:
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi, maxima Juno,
Mactat, ſacra ferens, & cum grege ſiſtit ad aram.

Thybris ea fluvium, quàm longa eſt, nocte tumentem
Leniit, & tacitâ refluens ita ſubſtitit undâ,
Mitis ut in morem ſtagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.
Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo:
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus inſuetum fulgentia longe
Scuta virûm, fluvio pictaſque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos ſuperant flexus, variiſque teguntur
Arboribus; virideſque ſecant placido æquore ſylvas.
Sol medium Cœli conſcenderat igneus orbem,
Cùm muros arcemque procul, ac rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia Cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocius advertunt proras, urbique propinquant.

Fortè diem ſolennem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno Diviſque ferebat
Ante urbem in luco: Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperque ſenatus
Thura dabant, tepiduſque cruor fumabat ad aras.
Ut celſas vidêre rates, atque inter opacum
Allabi nemus, & tacitis incumbere remis;
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis: audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipſe.

Et procul è tumulo: juvenes, quæ cauſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis? inquit.
Qui genus, unde domo, pacemne huc fertis, an arma?

Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
Trojugenas, ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egêre ſuperbo.
Evandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces, ſocia arma rogantes.
Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas:
Egredere ô, quicumque es, ait, coramque parentem
Alloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:

Optime Grajugenûm, cui me Fortuna precari,
Et vitta comptos voluit prætendere ramos;
Non equidem extimui, Danaûm quòd ductor, & Arcas,
Quòdque ab ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus, & ſancta Oracula Divûm,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxêre tibi, & fatis egêre volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis & auctor,
Electrâ

Electrâ (ut Graji perhibent) Atlantide cretus,
Advehitur Teucros. Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maja
Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit.
At Majam (auditis ſi quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, Cœli qui ſidera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipſe, meumque
Objeci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Inſequitur: nos ſi pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant,
Et mare, quod ſupra, teneant, quodque alluit infra.
Accipe, daque fidem: ſunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata juventus.

Dixerat Æneas: ille os oculoſque loquentis
Jam dudum, & totum luſtrabat lumine corpus.
Tum ſic pauca refert: ut te, fortiſſime Teucrûm,
Accipio agnoſcoque libens! ut verba parentis,
Et vocem Anchiſæ magni, vultumque recordor!
Nam memini Heſionæ viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protinus Arcadiæ gelidos inviſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa;

Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden; ſed cunctis altior ibat
Anchiſes: mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram:
Acceſſi, & cupidus Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram, Lyciaſque ſagittas,
Diſcedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo &, quam petitis, juncta eſt mihi fœdere dextra:
Et lux cùm primùm terris ſe craſtina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibuſque juvabo.
Interea ſacra hæc (quando huc veniſtis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiſcum, & jam nunc ſociorum aſſueſcite menſis.

Hæc ubi dicta, dapes jubet & ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Præcipuumque toro & villoſi pelle leonis
Accipit Ænean, ſolioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim, aræque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Æneas, ſimul & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, & luſtralibus extis.

Poſtquam exempta fames, & amor compreſſus edendi,

Rex Evandrus ait : Non hæc ſolennia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana ſuperſtitio veterumve ignara Deorum
Impoſuit: ſævis, hoſpes Trojane, periclis
Servati facimus, meritoſque novamus honores.
Jam primum ſaxis ſuſpenſam hanc aſpice rupem;
Disjectæ procul ut moles, deſertaque montis
Stat domus, & ſcopuli ingentem traxêre ruinam.
Hîc ſpelunca fuit, vaſto ſummota receſſu,
Semihominis Caci, facies quam dira tenebat
Solis inacceſſam radiis; ſemperque recenti
Cæde tepebat humus; foribuſque affixa ſuperbis
Ora virûm triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Vulcanus erat pater : illius atros
Ore vomens ignes magna ſe mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium adventumque Dei: nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonis ſpoliiſque ſuperbus
Alcides aderat, tauroſque hàc victor agebat
Ingentes: vallemque boves amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inauſum
Aut intentatum ſceleriſve dolive fuiſſet,
Quatuor à ſtabulis præſtanti corpore tauros
Avertit, totidem forma ſuperante juvencas:
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Cauda in ſpeluncam tractos, verſiſque viarum
Indiciis raptos, ſaxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea, cùm jam ſtabulis ſaturata moveret

Amphitryoniades armenta, abitumque pararet;
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, & Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic verò Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodiſque gravatum
Robur, & aërii curſu petit ardua montis.
Tum primùm noſtri Cacum vidère timentem,
Turbatumque oculis: fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit, ruptiſque immane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod & arte paterna
Pendebat, fultoſque emuniit objice poſtes.
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens: ter totum fervidus ira
Luſtrat Aventini montem: ter ſaxea tentat
Limina nequicquam: ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, & imis
Avulſam ſolvit radicibus; inde repente
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther;
Diſſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.

At ſpecus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbroſæ penitus patuère cavernæ:
Non ſecus, ac ſi quà penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, & regna recludat
Pallida, Dîs inviſa, ſuperque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immiſſo lumine Manes.

Ergo inſperata deprenſum in luce repente,
Incluſumque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem
Deſuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, & ramis vaſtiſque molaribus inſtat.
Ille autem (neque enim fuga jam ſuper ulla pericli)
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Evomit, involvitque domum caligine cæca,
Proſpectum eripiens oculis, glomeratque ſub antro
Fumiferam noctem, commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, ſeque ipſe per ignem
Præcipiti jecit ſaltu, quà plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens ſpecus æſtuat atra.
Hîc Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit, in nodum complexus, & angit inhærens
Eliſos oculos, & ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulſis;
Abſtractæque boves, abjuratæque rapinæ
Cœlo oſtenduntur, pedibuſque informe cadaver
Protrahitur: nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villoſaque ſetis
Pectora ſemiferi, atque exſtinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores

Servavêre diem: primuſque Potitius auctor,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri,
Hanc aram luco ſtatuit, quæ Maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ Maxima ſemper.
Quare agite, ô juvenes, tantarum in munere
laudum
Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris,
Communemque vocate Deum, & date vina volen-
tes.
Dixerat: Herculeâ bicolor cùm populus umbrâ
Velavitque comas, foliiſque innexa pependit,
Et ſacer implevit dextram ſcyphus: ocius omnes
In menſam læti libant, Divoſque precantur.

Devexo interea propior fit veſper Olympo:
Jamque ſacerdotes, primuſque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammaſque ferebant.
Inſtaurant epulas, & menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circùm,
Populeis adſunt evincti tempora ramis:
Hic juvenum chorus, ille ſenum, qui carmine
laudes
Herculeas, & facta ferant: ut prima novercæ
Monſtra manu, geminoſque premens eliſerit an-
gues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojamque, Œchaliamque: ut duros mille labores,
Rege ſub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,

Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylæumque, Pholumque manu, tu Creſia mactas
Prodigia, & vaſtum Nemeæ ſub rupe leonem.
Te Stygii tremuêre lacus, te janitor Orci
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento.
Nec te ullæ facies, non terruit ipſe Typhoeus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turbâ capitum circumſtetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite Divis:
Et nos, & tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant: ſuper omnia Caci
Speluncam adjiciunt, ſpirantemque ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſque reſultant.

Exin ſe cuncti divini rebus ad urbem
Perfectis referunt: ibat rex obſitus ævo,
Et comitem Ænean juxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone levabat.
Miratur, facileſque oculos fert omnia circùm
Æneas, capiturque locis, & ſingula lætus
Exquiritque, auditque virûm monumenta priorum.
Tum Rex Evandrus Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Genſque virûm truncis & duro robore nata,
Queis neque mos, neque cultus erat; nec jungere tauros,

Aut componere opes norant, aut parcere parto;
Sed rami, atque aſper victu venatus alebat.
Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile, ac diſperſum montibus altis
Compoſuit, legeſque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aurea quæ perhibent, illo ſub rege fuerunt
Sæcula: ſic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſonia, & gentes venère Sicanæ;
Sæpius & nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperque immani corpore Tybris:
A quo poſt Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus: amiſit verum vetus Albula nomen.
Me pulſum patria, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum,
His poſuère locis: matriſque egère tremenda
Carmentis Nymphæ monita, & Deus auctor Apollo.

Vix ea dicta: dehinc progreſſus monſtrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam;
Quam memorant Nymphæ, priſcum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ, cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Aſylum
Retulit

Retulit, & gelida monſtrat ſub rupe Lupercal,
Parrhaſio dictum Panos de more Lycæi.
Nec non & ſacri monſtrat nemus Argileti,
Teſtaturque locum, & lethum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem, & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſylveſtribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agreſtes
Dira loci: jam tum ſylvam ſaxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem
(Quis Deus, incertum eſt) habitat Deus: Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Jovem, cùm ſæpe nigrantem
Ægida concuteret dextrâ, nimboſque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Reliquias, veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem;
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Talibus inter ſe dictis ad tecta ſubibant
Pauperis Evandri, paſſimque armenta videbant
Romanoque foro, & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad ſedes: Hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubiit, hæc illum regia cepit.
Aude, hoſpes, contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo, rebuſque veni non aſper egenis.
Dixit, & anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Ænean duxit, ſtratiſque locavit

Effultum foliis, & pelle Libyſtidis urſæ.

Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquám exterrita mater,
Laurentumque minis, & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum aſpirat amorem.
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
Debita, caſuraſque inimicis ignibus arces,
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
Artis opiſque tuæ: nec te, chariſſime conjux,
Incaſſumve tuos volui exercere labores:
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleviſſem ſæpe laborem.
Nunc Jovis imperiis Rutulorum conſtitit oris.
Ergo eadem ſupplex venio, & ſanctum mihi numen
Arma rogo, genitrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Aſpice qui coëant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis in me, excidiumque meorum.

Dixerat: & niveis hinc atque hinc Diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet: ille repente
Accepit ſolitam flammam, notuſque medullas
Intravit calor, & labefacta per oſſa cucurrit.

Non ſecus atque olim, tonitru cùm rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos,
Senſit læta dolis, & formæ conſcia conjux.
Tum pater æterno fatur devinctus amore:
Quid cauſas petis ex alto? fiducia ceſſit
Quò tibi, Diva, mei? ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet;
Nec Pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos,
Et nunc ſi bellare paras, atque hæc tibi mens eſt,
Quicquid in arte mea poſſum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove poteſt electro,
Quantùm ignes animæque valent; abſiſte precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.

Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat ſomnum, cùm fœmina primùm,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva,
Impoſitum cinerem, & ſopitos ſuſcitat ignes,
Noctem addens operi, famulaſque ad lumina longo
Exercet penſo; caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, & poſſit parvos educere natos.
Haud ſecus Ignipotens, nec tempore ſegnior illo
Mollibus è ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.

Inſula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis;
Quam ſubter ſpecus, & Cyclopum exeſa caminis
Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, ſtriduntque cavernis
Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat;
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Hoc tunc Ignipotens Cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropeſque, & nudus membra Pyracmon,
His informatum manibus, jam parte polita
Fulmen erat (toto genitor quæ plurima Cœlo
Dejicit in terras) pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti radios, tres nubis aquoſæ
Addiderant, rutili tres ignis, & alitis Auſtri.
Fulgores nunc terrificos, ſonitumque, metumque
Miſcebant operi, flammiſque ſequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotaſque volucres
Inſtabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes:
Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquammis ſerpentum auroque polibant
Connexoſque angues, ipſamque in pectore Divæ
Gorgona deſecto vertentem lumina collo.

Tollite cuncta, inquit, cœptoſque auferte labores,
Ætnæi Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus uſus,

Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra:
Præcipitate moras. Nec plura effatus. At illi
Ocius incubuêre omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum,
Vulnificuſque chalybs vaſta fornace liqueſcit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum, ſeptenoſque orbibus orbes
Impediunt: alii ventoſis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alii ſtridentia tingunt
Æra lacu: gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.

Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeæum ſubligat enſem,
Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem, & ſecreta petebat,
Sermonum memor & promiſſi muneris heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediiſque reſidunt

Ædibus, &. licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc.

Maxime Teucrorum ductor, quo ſoſpite nunquam
Res equidem Trojæ victas, aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires. Hinc Tuſco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, & murum circumſonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos, opulentaque regnis
Jungere caſtra paro; quam fors inopina ſalutem
Oſtentat: fatis huc te poſcentibus affers.
Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes, ubi Lydia quondam
Gens, bello præclara, jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Imperio & ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes, quid facta tyranni
Effera? Dii capiti ipſius, generique reſervent!
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibuſque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus!) & ſanie taboque fluentes
Complexu in miſero longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem cives infanda furentem
Armati circumſiſtunt ipſumque, domumque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille, inter cædes, Rutulorum elapſus in agros

Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis :
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam :
Toto namque fremunt condenſæ littore puppes,
Signaque ferre jubent. Retinet longævus Aruſpex,
Fata canens : O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtuſque virûm, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira ;
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem :
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita Divûm.
Ipſe oratores ad me, regnique coronam
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarchon :
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu, ſæcliſque effœta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus & annis
Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere, ô Teucrûm atque Italûm fortiſſime ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes & ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam : ſub te tolerare magiſtro
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo, totidemque ſuo tibi nomine Pallas.

Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant
Æneas Anchiſiades, & fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant;
Ni ſignum Cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Namque improviſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, & ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens.
Arma inter nubem Cœli in regione ſerena
Per ſudum rutilare vident, & pulſa tonare.
Obſtupuère animis alii; ſed Troïus heros
Agnovit ſonitum, & Divæ promiſſa parentis.
Tum memorat: Ne verò, hoſpes, ne quære profectò
Quem caſum portenta ferant: ego poſcor Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram Diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu, quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quàm multa ſub undas
Scuta virûm, galeaſque & fortia corpora volves,
Thybri pater! Poſcant acies, & fœdera rumpant.

Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto;
Et primùm Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat, heſternumque larem, parvoſque Penates
Lætus adit, mactat lectas de more bidentes

Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Poſt hinc ad naves graditur, ſocioſque reviſit:
Quorum de numero, qui ſe ſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit: pars cetera prona
Fertur aqua, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuntia ventura Aſcanio rerumque patriſque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exſortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.

Fama volat, parvam ſubito vulgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiuſque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat ſi Jupiter annos!
Qualis eram, cùm primam aciem Præneſte ſub ipſa
Stravi, ſcutorumque incendi victor acervos;
Et regem hac Herilum dextra ſub Tartara miſi;
Naſcenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda;
Ter letho ſternendus erat: cui tunc tamen omnes
Abſtulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer uſquam

Nate, tuo, neque finitimo Mezentius unquam
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæva dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet civibus urbem.
At vos, ô Superi, & Divûm tu maxime rector
Jupiter, Arcadii quæſo miſereſcite regis,
Et patrias audite preces. Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſervant,
Si viſurus eum vivo, & venturus in unum,
Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris,
Nunc ô nunc liceat crudelem abrumpere vitam;
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri,
Dum te, chare puer, mea ſera & ſola voluptas,
Complexu teneo: gravior ne nuncius aures
Vulneret. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli collapſum in tecta ferebant.

Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos, & fidus Achates:
Inde alii Trojæ proceres: ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conſpectus in armis:
Qualis, ubi Oceani perfuſus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignes,
Extulit os ſacrum Cœlo, tenebraſque reſolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculiſque ſequuntur
Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,

Armati tendunt: it clamor, & agmine facto,
Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum.

Eſt ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum late ſacer: undique colles
Incluſère cavi, & nigra nemus abjete cingunt.
Sylvano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgos,
Arvorum pecoriſque Deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuère Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Caſtra locis; celſoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas, & bello lecta juventus
Succedunt, feſſique & equos & corpora curant.

At Venus æthereos inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat, natumque in valle reducta
Ut procul è gelido ſecretum flumine vidit,
Talibus affata eſt dictis, ſeque obtulit ultro.
En perfecta mei promiſſâ conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prælia poſcere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma ſub adverſa poſuit radiantia quercu.

Ille Deæ donis & tanto lætus honore
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit;

Nate, tuo, neque finitimo Mezentius unquam
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæva dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet civibus urbem.
At vos, ô Superi, & Divûm tu maxime rector
Jupiter, Arcadii quæſo miſereſcite regis,
Et patrias audite preces. Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſervant,
Si viſurus eum vivo, & venturus in unum,
Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris,
Nunc ô nunc liceat crudelem abrumpere vitam;
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri,
Dum te, chare puer, mea ſera & ſola voluptas,
Complexu teneo: gravior ne nuncius aures
Vulneret. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli collapſum in tecta ferebant.

Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos, & fidus Achates:
Inde alii Trojæ proceres: ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conſpectus in armis:
Qualis, ubi Oceani perfuſus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignes,
Extulit os ſacrum Cœlo, tenebraſque reſolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculiſque ſequuntur
Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,

Armati tendunt: it clamor, & agmine facto,
Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum.

Eſt ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum late ſacer: undique colles
Incluſère cavi, & nigra nemus abjete cingunt.
Sylvano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgos,
Arvorum pecoriſque Deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuère Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Caſtra locis; celſoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas, & bello lecta juventus
Succedunt, feſſique & equos & corpora curant.

At Venus æthereos inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat, natumque in valle reducta
Ut procul è gelido ſecretum flumine vidit,
Talibus affata eſt dictis, ſeque obtulit ultro.
En perfecta mei promiſsâ conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prælia poſcere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma ſub adverſa poſuit radiantia quercu.

Ille Deæ donis & tanto lætus honore
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit;

Miraturque, interque manus & brachia verſat,
Terribilem criſtis galeam, flammaſque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis, cùm cærula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget.
Tum leves ocreas electro auroque recocto,
Haſtamque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus venturique inſcius ævi,
Fecerat Ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella
Fecerat; & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam; geminos huic ubera circùm
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, & raptas ſine more Sabinas,
Conceſſu caveæ, magnis Circenſibus actis,
Addiderat, ſubitoque novum conſurgere bellum
Romulidis, Tatioque ſeni, Curibuſque ſeveris.
Poſt iidem inter ſe, poſito certamine, reges
Armati jovis ante aram, pateraſque tenentes
Stabant, & cæſa jungebant fœdera porca.
Haud procul inde citæ Metium in diverſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis, Albane, maneres)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus

Per ſylvam, & ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porſenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obſidione premebat:
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Aſpiceres: pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat,
Romuleoque recens horrebat Regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defenſi tenebris, & dono noctis opacæ,
Aurea cæſaries illis, atque aurea veſtis:
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quiſque Alpina coruſcant
Gæſa manu, ſcutis protecti corpora longis.
Hinc exultantes Salios, nudoſque Lupercos,
Lanigeroſque apices, & lapſa Ancilia Cœlo
Extuderat: caſtæ ducebant ſacra per urbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis,
Et ſcelerum pœnas: & te, Catilina, minaci
Pendentem ſcopulo, furiarumque ora trementem;
Secretoſque pios, his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea: ſed fluctu ſpumabant cærula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem

Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.
In medio claſſes æratas, Actia bella
Cernere erat; totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in prælia Cæſar,
Cum patribus, populoque, Penatibus, & magnis Diis,
Stans celſa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.
Parte alia ventis & Diis Agrippa ſecundis,
Arduus, agmen agens: cui, belli inſigne ſuperbum,
Tempora navali fulgent roſtrata coronâ.
Hinc ope barbarica, variiſque Antonius armis
Victor ab auroræ populis, & littore rubro
Ægyptum, vireſque Orientis, & ultima ſecum
Bactra vehit, ſequiturque (nefas) Ægyptia conjux.
Unà omnes ruere, ac totum ſpumare reductis
Convulſum remis, roſtriſque tridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos;
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.
Stuppea flamma manu, teliſque volatile ferrum
Spargitur: arva nova Neptunia cæde rubeſcunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro;
Necdum etiam geminos à tergo reſpicit angues.
Omnigenumque Deûm monſtra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contraque Minervam

Tela tenent; ſævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, teſteſque ex æthere Diræ;
Et ſciſſa gaudens vadit diſcordia palla,
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.

Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Deſuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis Regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes.
Illam inter cædes pallentem morte futura
Fecerat Ignipotens undis & Iapyge ferri;
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentemque ſinus, & tota veſte vocantem
Cæruleum in gremium latebroſaque flumina victos.
At Cæſar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, Diis Italis votum immortale ſacrabat,
Maxima ter centum totam delubra per urbem;
Lætitia ludiſque viæ plauſuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæſi ſtravère juvenci.
Ipſe ſedens niveo candentis limine Phœbi
Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam veſtis & armis.
Hic Nomadum genus, & diſcinctos Mulciber Afros,

Hic Lelegas, Caraſque, ſagittiferoſque Gelonos
Pinxerat: Euphrates ibat jam mollior undis:
Extremique hominum Morini, Rhenuſque bicornis,
Indomitique Dahæ, & pontem indignatus Araxes.

Talia, per clypeum Vulcani, dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque & fata nepotum.

UNIV. OF MICH.

Eneida L. IX.

Cochin filius in. *C. Duflos Sculp.*

PUBLII VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER NONUS.

ATQUE ea diverſa penitus dum parte geruntur,
Irim de Cœlo miſit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum fortè parentis
Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat.
Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore locuta eſt
Turne, quod optanti Divûm promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit ultro.
Æneas, urbe & ſociis & claſſe relicta,

Sceptra Palatini, ſedemque petivit Evandri.
Nec ſatis: extremas Coryti penetravit ad urbes,
Lydorumque manum collectos armat agreſtes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poſcere currus:
Rumpe moras omnes, & turbata arripe caſtra.
Dixit, & in Cœlum paribus ſe ſuſtulit alis,
Ingentemque fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicesque ad ſidera palmas
Suſtulit, & tali fugientem eſt voce ſecutus:
Iri, decus Cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempeſtas? video medium diſcedere Cœlum,
Palanteſque polo ſtellas: ſequor omina tanta,
Quiſquis in arma vocas. Et ſic effatus ad undam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa Deos orans, oneravitque æthera votis.

Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictaï veſtis & auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coërcent
Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cùm refluit campis, & jam ſe condidit alveo.

Hîc ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.

Primus ab adverſa conclamat mole Caïcus:
Quis globus, ô cives, caligine volvitur atrâ!
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros:
Hoſtis adeſt, eïa. Ingenti clamore per omnes
Condunt ſe Teucri portas, & mœnia complent.
Namque ita diſcedens præceperat optimus armis
Æneas: ſi qua interea fortuna fuiſſet,
Neu ſtruere auderent aciem, neu credere campo:
Caſtra modò, & tutos ſervarent aggere muros.
Ergo, etſi conferre manum pudor, iraque monſtrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta faceſſunt,
Armatique cavis exſpectant turribus hoſtem.

Turnus, ut ante volans tardum præceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improviſus adeſt; maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtâque tegit galea aurea rubrâ.
Ecquis erit mecum, juvenes, qui primus in hoſtem?
En, ait: & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, & campo ſeſe arduus infert.
Clamore excipiunt ſocii, fremituque ſequuntur
Horriſono. Teucrûm mirantur inertia corda,
Non æquo dare ſe campo, non obvia ferre
Arma viros, ſed caſtra fovere. Huc turbidus atque huc
Luſtrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus inſidiatus ovili,

Cùm fremit ad caulas, ventos perpeſſus & imbres,
Nocte ſuper media; tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper & improbus ira
Sævit in abſentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ſiccæ ſanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros & caſtra tuenti
Igneſcunt iræ; duris dolor oſſibus ardet.
Qua tentet ratione aditus, & quæ via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor?

Claſſem, quæ lateri caſtrorum adjuncta latebat,
Aggeribus ſeptam circùm & fluvialibus undis
Invadit, ſociosque incendia poſcit ovantes;
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum verò incumbunt: urget præſentia Turni;
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuère focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, & commiſtam Vulcanus ad aſtra favillam.
Quis Deus, ô Muſæ, tam ſæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite: priſca fides facto, ſed fama perennis.

Tempore quo primùm Phrygia formabat in Ida
Æneas claſſem, & pelagi petere alta parabat;
Ipſa Deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua chara parens domito te poſcit Olympo.

Pinea ſylva mihi; multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit ſumma, quò ſacra ferebant,
Nigranti picea trabibuſque obſcurus acernis:
Has ego Dardanio juveni, cùm claſſis egeret,
Læta dedi: nunc ſollicitam timor anxius angit.
Solve metus, atque hoc precibus ſine poſſe parentem;
Neu curſu quaſſatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur: proſit noſtris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui ſidera mundi:
O genitrix, quò fata vocas, aut quid petis iſtis?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
Fas habeant, certuſque incerta pericula luſtret
Æneas? cui tanta Deo permiſſa poteſtas?
Imò, ubi defunctæ finem portuſque tenebunt
Auſonios, olim quæcumque evaſerit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris eſſe Deas: qualis Nereïa Doto,
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promiſſa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant, cùm Turni injuria matrem
Admonuit ſacris ratibus depellere tædas.
Hic primùm nova lux oculis effulſit, & ingens
Viſus ab aurorâ Cœlum tranſcurrere nimbus,

Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum Rutulorumque agmina complet.
Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quàm ſacras dabitur pinus. Vos ite ſolutæ,
Ite, Deæ pelagi: genitrix jubet. Et ſua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demerſis æquora roſtris
Ima petunt: hinc virgineæ, mirabile monſtrum,
Quot priùs æratæ ſteterant ad littora proræ,
Reddunt ſe totidem facies, pontoque feruntur.
Obſtupuêre animis Rutuli: conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis: cunctatur & amnis
Rauca ſonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno:
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:

Trojanos hæc monſtra petunt: his Jupiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: non tela, nec ignes
Exſpectant Rutulos: ergo maria invia Teucris,
Nec ſpes ulla fugæ: rerum pars altera adempta eſt:
Terra autem in manibus noſtris: tot millia gentes
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ ſe jactant, reſponſa Deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigêre quod arva
Fertilis Auſoniæ Troës: ſunt & mea contra

Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem,
Conjuge præerepta: nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſoliſque licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt: peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitus modò non genus omne perofos
Fœmineum, quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, lethi diſcrimina parva,
Dant animos. At non viderunt mœnia Trojæ
Neptuni fabricata manu confidere in ignes?
Sed vos, ô lecti, ferro quis ſcindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros: addant ſe protinus omnes
Etruſci ſocios: tenebras, & inertia furta
Palladii, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Ne timeant; nec equi cæca condemur in alvo.
Luce palam certum eſt igni circumdare muros.
Haud ſibi cum Danais rem faxo & pube Pelaſga
Eſſe putent, decimum quos diſtulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod ſupereſt, læti bene geſtis corpora rebus
Procurate, viri, & pugnam ſperate parati.

Interea vigilum excubiis obſidere portas
Cura datur Meſſapo, & mœnia cingere flammis.
Bis ſeptem Rutulo muros qui milite ſervent,
Delecti: aſt illos centeni quemque ſequuntur

Purpurei criſtis juvenes, auroque coruſci:
Diſcurrunt, variantque vices, fuſique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.
Hæc ſuper è vallo proſpectant Troës, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, ponteſque & propugnacula jungunt.
Tela gerunt: inſtant Mneſtheus, acerque Sereſtus;
Quos pater Æneas, ſi quando adverſa vocarent,
Rectores juvenum, & rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio, ſortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum eſt.

Niſus erat portæ cuſtos, acerrimus armis,
Hyrtacides: comitem Æneæ quem miſerat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibuſque ſagittis:
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana nec induit arma;
Ora puer primâ ſignans intonſa juventâ.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tunc quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait: Dîne hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an ſua cuique Deus ſit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jam dudum invadere magnum
Mens agitat mihi, nec placidâ contenta quiete eſt.

Cernis,

Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant: ſomno vinoque ſoluti
Procubuêre: ſilent late loca. Percipe porro
Quid dubitem, & quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Ænean acciri omnes, populuſque patreſque
Expoſcunt, mittique viros qui certa reportent.
Si tibi, quæ poſco, promittunt (nam mihi facti
Fama ſat eſt) tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros & mœnia Pallantea.

Obſtupuit magno laudum perculſus amore
Euryalus; ſimul his ardentem affatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adjungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis aſſuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit: nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Ænean: & fata extrema ſecutus.
Eſt hìc, eſt animus lucis contemptor, & iſtum
Qui vita bene credat emi, quò tendis, honorem,

Niſus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar;
Nec fas: non; ita me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quicumque oculis hæc aſpicit æquis.
Sed ſi quis (quæ multa vides diſcrimine tali)
Si quis in adverſum rapiat, caſuſve, Deuſve,
Te ſupereſſe velim: tua vitâ dignior ætas.

Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemptum
Mandet humo ſolita: aut, ſi qua id fortuna vetabit,
Abſenti ferat inferias, decoretque ſepulcro:
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſa doloris,
Quæ te ſola, puer, multis è matribus auſa,
Proſequitur, magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem: Cauſas nequicquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco ſententia cedit.
Acceleremus, ait: vigiles ſimul excitat: illi
Succedunt, ſervantque vices: ſtatione relicta
Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.

Cetera per terras omnes animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrûm primi, & delecta juventus
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quiſve Æneæ jam nuntius eſſet.
Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes,
Caſtrorum & campi medio: tum Niſus & unà
Euryalus confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iülus
Accepit trepidos, ac Niſum dicere juſſit.

Tum ſic Hyrtacides: Audite ô mentibus æquis,
Æneadæ, neve hæc noſtris ſpectentur ab annis
Quæ ferimus. Rutuli ſomno vinoque ſepulti
Conticuêre: locum inſidiis conſpeximus ipſi,

Qui patet in bivio portæ, quæ proxima Ponto.
Interrupti ignes, aterque ad ſidera fumus
Erigitur: ſi fortuna permittitis uti,
Quæſitum Ænean ad mœnia Pallantea,
Mox hìc cum ſpoliis, ingenti cæde peracta,
Affore cernetis: nec nos via fallet euntes.
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus urbem
Venatu aſſiduo, & totum cognovimus amnem.

Hìc annis gravis atque animi maturus Aletes:
Dî patrii, quorum ſemper ſub numine Troja eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cùm tales animos juvenum, & tam certa tuliſtis
Pectora: ſic memorans, humeros dextraſque tenebat
Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat:
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus auſis,
Præmia poſſe rear ſolvi? Pulcherrima primùm
Dî, moreſque dabunt veſtri: tum cetera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Aſcanius, meriti tanti non immemor unquam.

Imo ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,
Excipit Aſcanius, per magnos, Niſe, Penates,
Aſſaracique Larem, & canæ penetralia Veſtæ,
Obteſtor: quæcumque mihi fortuna fideſque eſt,
In veſtris pono gremiis; revocate parentem,
Reddite conſpectum: nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis

Pocula, devictâ genitor quæ cepit Ariſbâ;
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam, ſceptriſque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere ſortem:
Vidiſti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipſum illum clypeúm, criſtaſque rubentes
Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe.
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivoſque dabit, ſuaque omnibus arma:
Inſuper his, campi quod rex habet ipſe Latinus.
Te verò, mea quem ſpatiis propioribus ætas
Inſequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem caſus complector in omnes,
Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus:
Seu pacem, ſeu bella geram, tibi maxima rerum,
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus auſis
Diſſimilem arguerit: tantùm fortuna ſecunda,
Haud adverſa cadat. Sed te ſuper omnia dona
Unum oro: genitrix Priami de gente vetuſtâ
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ.
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli eſt,
Inque ſalutatam linquo: nox, & tua teſtis
Dextera, quod nequeam lacrymas perferre parentis.

At tu, oro, ſolare inopem, & ſuccurre relictæ:
Hanc ſine me ſpem ferre tui: audentior ibo
In caſus omnes. Perculſa mente dederunt
Dardanidæ lacrymas: ante omnes pulcher Iülus,
Atque animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis:
Namque erit iſta mihi genitrix, nomenque Creü-
ſæ
Solum defuerit; nec partum gratia talem
Parva manet, caſus factum quicumque ſequentur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante ſolebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebuſque ſecundis,
Hæc eadem matrique tuæ, generique manebunt.

Sic ait illacrymans. Humero ſimul exuit enſem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnoſius, atque habilem vaginâ aptarat eburnâ.
Dat Niſo Mneſtheus pellem horrentiſque leonis
Exuvias: galeam fidus permutat Aletes.
Protinus armati incedunt; quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumque ſenum-
que
Proſequitur votis: nec non & pulcher Iülus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata: ſed auræ
Omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant.

Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per umbram

Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Paſſim vino ſomnoque per herbam
Corpora fuſa vident, arrectos littore currus,
Inter lora rotaſque viros, ſimul arma jacere,
Vina ſimul. Prior Hyrtacides ſic ore locutus:
Euryale, audendum dextra: nunc ipſa vocat res.
Hac iter eſt: tu ne qua manus ſe attollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, & conſule longe.
Hæc ego vaſta dabo, & lato te limite ducam.

Sic memorat, vocemque premit. Simul enſe ſuperbum
Rhamnetem aggreditur, qui fortè tapetibus altis
Exſtructus toto proflabat pectore ſomnum;
Rex idem, & regi Turno gratiſſimus augur:
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tres juxta famulos, temere inter tela jacentes,
Armigerumque Remi premit, aurigamque ſub ipſis
Nactus equis, ferroque ſecat pendentia colla.
Tum caput ipſi aufert domino, truncumque reliquit
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent, nec non Lamyrumque Lamumque,
Et juvenem Sarranum, illâ qui plurima nocte
Luſerat, inſignis facie, multoque jacebat
Membra Deo victus, felix, ſi protinus illum
Æquaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet!
Impaſtus ceu plena leo per ovilia turbans

(Suadet enim veſana fames) manditque trahitque
Molle pecus, mutumque metu; fremit ore cruento.

Nec minor Euryali cædes: incenſus & ipſe
Perfurit; ac multam in medio ſine nomine plebem,
Fadumque, Hebeſumque ſubit, Rhœtumque, Abarimque,
Ignaros; Rhœtum vigilantem, & cuncta videntem;
Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat:
Pectore in adverſo totum cui cominus enſem
Condidit aſſurgenti, & multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, & cum ſanguine mixta
Vina refert moriens. Hic furto fervidus inſtat.
Jamque ad Meſſapi ſocios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos; breviter cùm talia Niſus:
(Senſit enim nimia cæde, atque cupidine ferri)
Abſiſtamus, ait; nam lux inimica propinquat:
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt: via facta per hoſtes.
Multa virûm ſolido argento perfecta relinquunt,
Armaque crateraſque ſimul, pulchroſque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona, hoſpitio cùm jungeret abſens
Cædicus: ille ſuo moriens dat habere nepoti.
Poſt mortem, bello Rutuli prædaque potiti.
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.

Tum galeam Meſſapi habilem criſtiſque decoram
Induit. Excedunt caſtris, & tuta capeſſunt.

Interea præmiſſi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, & Turno regi reſponſa ferebant,
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Jamque propinquabant caſtris, muroque ſubibant;
Cùm procul hos lævo flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum ſubluſtri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiiſque adverſa refulſit.
Haud temere eſt viſum, conclamat ab agmine Volſcens:
State, viri: Quæ cauſa viæ? quive eſtis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in ſylvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque aditum cuſtode coronant.
Sylva fuit late dumis atque ilice nigrâ
Horrida, quam denſi complerant undique ſentes:
Rara per occultos ducebat ſemita calles.

Euryalum tenebræ ramorum oneroſaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Niſus abit: jamque imprudens evaſerat hoſtes,
Atque lacus, qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani: tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, & fruſtra abſentem reſpexit amicum;
Euryale, infelix qua te regione reliqui?

Quave ſequar ? Rurſus perplexum iter omne revolvens
Fallacis ſylvæ, ſimul & veſtigia retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum.
Nec longum in medio tempus; cùm clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalum, quem jam manus omnis
Fraude loci & noctis, ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtra.
Quid faciat ? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere ? an ſeſe medios moriturus in enſes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocius adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, & ſic voce precatur :
Tu, Dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit; ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi :
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per auras.

Dixerat : & toto connixus corpore ferrum
Conjicit : haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit adverſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fiſſo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen

Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure.
Dum trepidant, iit haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquam
Auctorem, nec quò ſe ardens immittere poſſit.
Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit: ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tum verò exterritus, amens
Conclamat Niſus; nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem.
Me, me (adſum qui feci) in me convertite ferrum,
O Rutuli. Mea fraus omnis: nihil iſte, nec auſus,
Nec potuit: Cœlum hoc & conſcia ſidera teſtor:
Tantum infelicem nimiùm dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Tranſadigit coſtas, & candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus letho, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit.
Purpureus veluti cùm flos ſucciſus aratro
Langueſcit moriens, laſſove papavera collo
Demisêre caput, pluvia cum fortè gravantur.

At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnes
Volſcentem petit; in ſolo Volſcente moratur.
Quem circùm glomerati hoſtes, hinc cominus atque hinc

Proturbant. Inſtat non ſegnius, ac rotat enſem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverſo, & moriens animam abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum
Confoſſus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo;
Dum domus Æneæ Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Victores præda Rutuli ſpoliiſque potiti,
Volſcentem exanimem flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exſangui, & primis una tot cæde peremptis,
Sarranoque, Numâque: ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſeminecesque viros, tepidumque recenti
Cæde locum, & plenos ſpumanti ſanguine rivos.
Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, & multo phaleras ſudore receptas.

Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam Sole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipſe,
Suſcitat, æratasque acies in prælia cogit;
Quiſque ſuos, variiſque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa arrectis (viſu miſerabile) in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,

Euryali, & Niſi.

Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuère aciem (nam dextera cingitur amni)
Ingenteſque tenent foſſas, & turribus altis
Stant mœſti: ſimul ora virûm præfixa movebant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuncia fama ruit, matriſque allabitur aures
Euryali: ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit;
Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa.
Evolat infelix, & fœmineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit. Non illa virûm, non illa pericli,
Telorumve memor: Cœlum dehinc quæſtibus implet:
Hunc ego te, Euryale, aſpicio? tu ne ille ſenectæ
Sera meæ requies? potuiſti linquere ſolam
Crudelis? nec te, ſub tanta pericula miſſum,
Affari extremùm miſeræ data copia matri?
Heu, terrâ ignotâ, canibus data præda Latinis,
Alitibuſque jaces! nec te, tua funera, mater
Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens, tibi quam noctes feſtina dieſque
Urgebam, & tela curas ſolabar aniles.
Quò ſequar? aut quæ nunc artus avulſaque membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terraque marique ſecuta?

Figite me, ſi qua eſt pietas; in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli: me primam abſumite ferro.
Aut tu, magne pater Divûm, miſerere, tuoque
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.

Hoc fletu concuſſi animi, mœſtuſque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilionei monitu, & multum lacrymantis Iüli
Corripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.

At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit: ſequitur clamor, Cœlumque remugit.
Accelerant acta pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, & ſcalis aſcendere muros,
Quà rara eſt acies, interlucetque corona
Non tam ſpiſſa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto volvebant pondere, ſi quà
Poſſent tectam aciem perrumpere: cùm tamen omnes
Ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus.
Nec jam ſufficiunt: nam, quà globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque ruuntque;
Quæ ſtravit Rutulos late, armorumque reſolvit

Tegmina. Nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli; ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.

Parte alia horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Meſſapus equûm domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, & ſcalas in mœnia poſcit.

Vos, ô Calliope, precor, aſpirate canenti;
Quas ibi tum ferro ſtrages, quæ funera Turnus
Ediderit; quem quiſque virûm demiſerit Orco:
Et mecum ingentes oras evolvite belli.
Et meminiſtis enim, Divæ, & memorare poteſtis.

Turris erat vaſto ſuſpectu, & pontibus altis,
Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali, ſummaque evertere opum vi
Certabant: Troës contra defendere ſaxis,
Perque cavas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri; quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam. Dum ſe glomerant, retroque reſidunt
In partem, quæ peſte caret; tum pondere turris
Procubuit ſubito, & Cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole ſecutâ,
Confixique ſuis telis, & pectora duro

Transfoſſi ligno veniunt: vix unus Helenor,
Et Licus elapſi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem ſerva Licymnia furtim
Suſtulerat, vetitiſque ad Trojam miſerat armis;
Enſe levis nudo, parmaque inglorius alba.
Iſque ubi ſe Turni media inter millia vidit,
Hinc acies atque hinc acies aſtare Latinas:
Ut fera, quæ denſâ venantum ſepta coronâ
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia mortis
Injicit, & ſaltu ſupra venabula fertur:
Haud aliter juvenis medios moriturus in hoſtes
Irruit, &, quà tela videt denſiſſima, tendit.

At pedibus longe melior Licus, inter & hoſtes
Inter & arma, fugâ muros tenet; altaque certat
Prendere tecta manu, ſociûmque attingere dextras.
Quem Turnus pariter curſu teloque ſecutus,
Increpat his victor: noſtraſne evadere, demens,
Speraſti te poſſe manus? ſimul arripit ipſum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit:
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum
Suſtulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis;
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à ſtabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur; invadunt, & foſſas aggere complent.
Ardentes tædas alii ad faſtigia jactant.

Ilioneus ſaxo, atque ingenti fragmine montis
Lucetium portæ ſubeuntem, igneſque ferentem;
Emathiona Liger, Corynæum ſternit Aſylas:
Hic jaculo bonus, hic longe fallente ſagitta;
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus:
Turnus Ityn, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque:
Et Sagarim, & ſummis ſtantem pro turribus Idan:
Privernum Capys: hunc primo levis haſta Themillæ
Strinxerat: ille manum, projecto tegmine, demens
Ad vulnus tulit: ergo alis allapſa ſagitta,
Et lævo infixa eſt lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ lethali vulnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera,
Inſignis facie: genitor quem miſerat Arcens,
Eductum Martis luco, Symæthia circùm
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam poſitis Mezentius haſtis
Ipſe ter adducta circùm caput egit habena,
Et media adverſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.

Tum primùm bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur, ante feras ſolitus terrere fugaces,
Aſcanius, fortemque manu fudiſſe Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem

Germanam,

Germanam, nuper thalamo ſociatus, habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumiduſque novo præcordia regno
Ibat, & ingentem ſeſe clamore ferebat:
Non pudet obſidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?
En, qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt.
Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hîc Atridæ, nec fandi fictor Ulyſſes.
Durum ab ſtirpe genus: natos ad flumina primùm
Deferimus, ſævoque gelu duramus & undis:
Venatu invigilant pueri, ſylvaſque fatigant:
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.
At patiens operum, parvoque aſſueta juventus
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello:
Omne ævum ferro teritur, verſaque juvencûm
Terga fatigamus haſta: nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem;
Canitiem galea premimus: ſemperque recentes
Comportare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis picta croco & fulgenti murice veſtis;
Deſidiæ cordi: juvat indulgere choreis,
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O vere Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma, ubi aſſuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos, buxuſque vocant Berecynthia matris
Idææ: ſinite arma viris, & cedite ferro.

Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Aſcanius: nervoque obverſus equino
Intendit telum, diverſaque brachia ducens,
Conſtitit, ante Jovem ſupplex per vota precatus:
Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipſe tibi ad tua templa feram ſolennia dona,
Et ſtatuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem;
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.
Audiit, & Cœli Genitor de parte ſerena
Intonuit lævum: ſonat unà fatifer arcus:
Effugit horrendum ſtridens adducta ſagitta,
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem illude ſuperbis:
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
Hoc tantùm Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiaque fremunt, animoſque ad ſidera tollunt.

Ætheriâ tum forte plagâ crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies urbemque videbat
Nube ſedens, atque his victorem affatur Iülum:
Macte nova virtute puer: ſic itur ad aſtra,
Diis genite, & geniture Deos: jure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident:
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere ſe mittit; ſpirantes dimovet auras,
Aſcaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten: hic Dardanio Anchiſæ

Armiger ante fuit, fiduſque ad limina cuſtos.
Tum comitem Aſcanio pater addidit: ibat Apollo
Omnia longævo ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crines albos, & ſæva ſonoribus arma;
Atque his ardentem dictis affatur Iülum:
Sit ſatis, Æneide, telis impune Numanum
Oppetiiſſe tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non invidet armis;
Cetera parce, puer, bello. Sic orſus Apollo
Mortales medio aſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovêre Deum proceres divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fuga ſensêre ſonantem.
Ergo avidum pugnæ, dictis ac numine Phœbi,
Aſcanium prohibent: ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animaſque in aperta pericula mittunt.

It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne ſolum telis: tum ſcuta, cavæque
Dant ſonitum flictu galeæ: pugna aſpera ſurgit.
Quantus ab occaſu veniens pluvialibus hædis
Verberat imber humum: quàm multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cùm Jupiter horridus Auſtris
Torquet aquoſam hyemem, & Cœlo cava nubila rumpit.

Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,

Quos Jovis eduxit luco ſylveſtris Hiera,
Abjetibus juvenes patriis, & montibus æquos:
Portam, quæ ducis imperio commiſſa, recludunt
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hoſtem.
Ipſi intus dextra ac læva pro turribus aſtant
Armati ferro, & criſtis capita alta coruſci.
Quales aëriæ, liquentia flumina circùm,
Sive Padi ripis, Atheſim ſeu propter amœnum;
Conſurgunt geminæ quercus, intonſaque Cœlo
Attollunt capita, & ſublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut vidêre patentes:
Continuo Quercens, & pulcher Aquicolus armis;
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut verſi terga dedêre,
Aut ipſo portæ poſuêre in limine vitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus iræ:
Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longiùs audent.

Ductori Turno diverſa in parte furenti
Turbantique viros perfertur nuncius, hoſtem
Fervere cæde nova, & portas præbere patentes.
Deſerit inceptum, atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratreſque ſuperbos;
Et primum Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti
Conjecto ſternit jaculo; volat Itala cornus

Aëra per tenuem, ſtomachoque infixa, ſub altum
Pectus abit: reddit ſpecus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tum Meropem, atque Erymantha manu, tum
ſternit Aphidnum,
Tum Bitian, ardentem oculis, animiſque frementem;
Non jaculo, neque enim jaculo vitam ille dediſſet,
Sed magnum ſtridens contorta phalarica venit
Fulminis acta modo; quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquammâ lorica fidelis & auro
Suſtinuit: collapſa ruunt immania membra:
Dat tellus gemitum, & clypeum ſuper intonat ingens.
Qualis in Euboïco Bajarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Conſtructam jaciunt ponto: ſic illa ruinam
Prona trahit, penituſque vadis illiſa recumbit:
Miſcent ſe maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tum ſonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Jovis imperiis impoſta Typhoeo.

Hic Mars armipotens animum vireſque Latinis
Addidit, & ſtimulos acres ſub pectore vertit;
Immiſitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Undique conveniunt, quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animo Deus incidit.
Pandarus, ut fuſo germanum corpore cernit,
Et quo ſit fortuna loco, qui caſus agat res,

Portam vi multa converſo cardine torquet
Obnixus latis humeris, multoſque ſuorum
Mœnibus excluſos duro in certamine linquit:
Aſt alios ſecum includit, recipitque ruentes:
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluſerit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis effulſit, & arma
Horrendum ſonuêre: tremunt in vertice criſtæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.
Agnoſcunt faciem inviſam, atque immania membra
Turbati ſubito Æneadæ. Tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus ira
Effatur: non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Caſtra inimica vides; nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus:
Incipe, ſi qua animo virtus, & conſere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat: ille rudem nodis & cortice crudo
Intorquet ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepêre auræ: vulnus Saturnia Juno
Detorſit veniens, portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, & ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem

Dividit, impubeſque immani vulnere malas.
Fit ſonus: ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Collapſos artus, atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens, atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.

Diffugiunt verſi trepida formidine Troës.
Et, ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſociosque immittere portis,
Ultimus ille dies bello, gentique fuiſſet.
Sed furor ardentem, cædiſque inſana cupido
Egit in adverſos.
Principio Phalarim, & ſucciſo poplite Gygen,
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergum: Juno vires animumque miniſtrat.
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parma:
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumque, Halyumque, Noëmonaque, Prytanimque,
Lyncea tendentem contra, ſociosque vocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno dejectum cominus ictu
Cum galea longe jacuit caput: inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrumque armare veneno:
Et Clytium Æoliden, & amicum Cretea Muſis:
Cretea Muſarum comitem, cui carmina ſemper

Et citharæ cordi, numeroſque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virûm, pugnaſque canebat.

Tandem ductores, audita cæde ſuorum,
Conveniunt Teucri, Mneſtheus, acerque Sereſtus,
Palanteſque vident ſocios, hoſtemque receptum.
Et Mneſtheus: Quò deinde fugam? quò tenditis? inquit.
Quos alios muros? quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, & veſtris, ô cives, undique ſeptus
Aggeribus, tantas ſtrages impune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque Deorum,
Et magni Æneæ, ſegnes miſeretque, pudetque?
Talibus accenſi firmantur, & agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu ſævum turba leonem
Cùm telis premit infenſis: at territus ille,
Aſper, acerba tuens, retro redit? & neque terga
Ira dare, aut virtus patitur: nec tendere contra
Ille quidem, hoc cupiens, potis eſt, per tela viroſque,
Haud aliter retro dubius veſtigia Turnus
Improperata refert, & mens exæſtuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaſerat hoſtes:
Bis converſa fuga per muros agmina vertit.

Sed

Sed manus è caſtris propere coït omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aëriam Cœlo nam Jupiter Irim
Demiſit, germanæ haud mollia juſſa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo juvenis ſubſiſtere tantum,
Nec dextra valet: injectis ſic undique telis
Obruitur: ſtrepit aſſiduo cava tempora circùm
Tinnitu galea, & ſaxis ſolida æra fatiſcunt,
Diſcuſſæque jubæ capiti: nec ſufficit umbo
Ictibus: ingeminant haſtis & Troës & ipſe
Fulmineus Mneſtheus: tum toto corpore ſudor
Liquitur, & piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit: feſſos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit: ille ſuo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis,
Et lætum ſociis, abluta cæde, remiſit.

Cochin filius inv. Cl. Duflos sculp.

PUBLII VIRGILII
MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER DECIMUS.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat Divûm pater atque hominum rex
Sideream in ſedem: terras unde arduus omnes
Caſtraque Dardanidûm aſpectat, populoſque Latinos.
Conſidunt tectis bipatentibus. Incipit ipſe:
Cœlicolæ magni, quianam ſententia vobis

Verſa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quæ contra vetitum diſcordia? Quis metus aut
hos
Aut hos arma ſequi, ferrumque laceſſere ſuaſit?
Adveniet juſtum pugnæ (ne arceſſite) tempus,
Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuiſſe licebit;
Nunc ſinite, & placidum læti componite fœdus.
Jupiter hæc paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.

O Pater, ô hominum Divûmque æterna poteſtas!
(Namque aliud quid ſit, quod jam implorare queamus?)
Cernis ut inſultent Rutuli, Turnuſque feratur
Per medios inſignis equis, tumiduſque ſecundo
Marte ruat? Non clauſa tegunt jam mœnia Teucros.
Quin intra portas, atque ipſis prælia miſcent
Aggeribus murorum, & inundant ſanguine foſſæ.
Æneas ignarus abeſt. Nunquamne levari
Obſidione ſines? Muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Trojæ, nec non exercitus alter;
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis
Tydides. Equidem, credo, mea vulnera reſtant;
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si ſine pace tua, atque invito numine Troës

Italiam petiêre, luant peccata; neque illos
Juveris auxilio. Sin tot reſponſa ſecuti,
Quæ Superi Maneſque dabant; cur nunc tua quiſquam
Vertere juſſa poteſt? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in littore claſſes?
Quid tempeſtatum regem, ventoſque furentes
Æolia excitos, aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet, & Superis immiſſa repente
Alecto, medias Italûm bacchata per urbes.
Nil ſuper imperio moveor: ſperavimus iſta,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua conjux
Dura; per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor: liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
Æneas ſane ignotis jactetur in undis,
Et, quamcumque viam dederit fortuna, ſequatur.
Hunc tegere, & diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphus atque Cythera,
Idaliæque domus: poſitis inglorius armis
Exigat hîc ævum. Magna ditione jubeto
Carthago premat Auſoniam: nihil urbibus inde
Obſtabit Tyriis. Quid peſtem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugiſſe per ignes?
Totque maris vaſtæque exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quærunt?

Non ſatius cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atque ſolum, quo Troja fuit? Xanthum & Simoënta
Redde, oro, miſeris: iterumque revolvere caſus
Da, Pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
Acta furore gravi: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Ænean hominum quiſquam Divûmque ſubegit
Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam fatis petiit auctoribus, eſto,
Caſſandræ impulſus furiis: num linquere caſtra
Hortati ſumus, aut vitam committere ventis?
Num puero ſummam belli, num credere muros,
Tyrrhenamque fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia noſtri
Egit? ubi hìc Juno, demiſſave nubibus Iris?
Indignum eſt Italos Trojam circumdare flammis
Naſcentem, & patria Turnum conſiſtere terra,
Cui Pilumnus avus, cui Diva Venilia mater.
Quid face Trojanos atra vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid ſoceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Ænean manibus ſubducere Grajûm,
Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem claſſem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra juviſſe, nefandum eſt.

Æneas ignarus abeſt: ignarus & abſit.
Eſt Paphus Idaliumque tibi, ſunt alta Cythera.
Quid gravidam bellis urbem & corda aſpera tentas?
Noſne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? Nos? an miſeros qui Troas Achivis
Objecit? Quæ cauſa fuit conſurgere in arma
Europamque Aſiamque, & fœdera ſolvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovive Cupidine bella?
Tunc decuit metuiſſe tuis: nunc ſera querelis
Haud juſtis aſſurgis, & irrita jurgia jactas.

Talibus orabat Juno, cunctique fremebant
Cœlicolæ aſſenſu vario: ceu flamina prima,
Cùm deprenſa fremunt ſylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,
Infit: eo dicente Deûm domus alta ſileſcit;
Et tremefacta ſolo tellus, ſilet arduus æther:
Tum Zephyri poſuère; premit placida æquora pontus.

Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Auſonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum, nec veſtra capit diſcordia finem;
Quæ cuique eſt fortuna hodie, quam quiſque ſecat ſpem,

Tros Rutuluſve fuat, nullo diſcrimine habebo:
Seu fatis Italûm caſtra obſidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ monitiſque ſiniſtris.
Nec Rutulos ſolvo: ſua cuique exorſa laborem
Fortunamque ferent. Rex Jupiter omnibus idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi: ſolio tum Jupiter aureo
Surgit, Cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.

Interea Rutuli portis circùm omnibus inſtant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
At legio Æneadûm vallis obſeſſa tenetur;
Nec ſpes ulla fugæ: miſeri ſtant turribus altis
Nequidquam, & rara muros cinxêre corona.
Aſius Imbraſides, Hicetaoniuſque Thymœtes,
Aſſaracique duo, & ſenior cum Caſtore Thybris,
Prima acies: hos germani Sarpedonis ambo
Et Clarus, & Hœmon Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrneſius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Mneſtheo.
Hi jaculis, illi certant defendere ſaxis,
Molirique ignem, nervoque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honeſtum;
Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus aut capiti; vel quale per artem

Incluſum buxo aut Oricia terebintho
Lucet ebur: fuſos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli ſubnectens circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Iſmare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mœonia generoſe domo, ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactoluſque irrigat auro.
Affuit & Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere murorum ſublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.

Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant: mediâ Æneas freta nocte ſecabat.
Namque ut ab Evandro caſtris ingreſſus Etruſcis
Regem adit, & regi memorat nomenque genuſque;
Quidve petat, quidve ipſe ferat, Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ ſit fiducia rebus
Admonet, immiſcetque preces. Haud fit mora: Tarchon
Jungit opes, fœduſque ferit. Tum libera fatis
Claſſem conſcendit juſſis gens Lydia Divûm,
Externo commiſſa duci. Æneïa puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubjuncta leones:
Imminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Æneas, ſecumque volutat
Eventus belli varios: Pallaſque ſiniſtro
Affixus lateri jam quærit ſidera, opacæ

Noctis iter, jam quæ paſſus terraque marique.

Pandite nunc Helicona, Deæ, cantuſque movete:
Quæ manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.

Maſſicus ærata princeps ſecat æquora Tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Cluſi,
Quique urbem liquêre Coſas: queis tela ſagittæ,
Corytique leves humeris, & lethifer arcus.
Unà torvus Abas: huic totum inſignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: aſt Ilva trecentos
Inſula, inexhauſtis chalybum generoſa metallis.
Tertius ille hominum Divûmque interpres Aſylas,
Cui pecudum fibræ, Cœli cui ſidera parent,
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes,
Mille rapit denſos acie, atque horrentibus haſtis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Piſæ,
Urbs Etruſca ſolo. Sequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens, & verſicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt (mens omnibus una ſequendi)
Qui Cærete domo, qui ſunt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempeſtæque Graviſcæ.

Non ego te, Ligurum ductor, fortiſſime bello,

Tranſierim, Cinyra, & paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ ſurgunt de vertice pennæ.
Crimen amor veſtrum, formæque inſigne paternæ.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondes umbramque ſororum
Dum canit, & mœſtum muſâ ſolatur amorem,
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam,
Linquentem terras, & ſidera voce ſequentem.
Filius, æquales comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Inſtat aquæ, ſaxumque undis immane minatur
Arduus, & longâ ſulcat maria alta carinâ.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs & Tuſci filius Amnis,
Qui muros, matriſque dedit tibi, Mantua, nomen.
Mantua dives avis; ſed non genus omnibus unum:
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni:
Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires.

Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infeſtâ ducebat in æquora pinu.
It gravis Auleſtes, centenaque arbore fluctus
Verberat aſſurgens: ſpumant vada marmore verſo.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula conchâ
Exterrens freta: cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominem præfert, in priſtin deſinit alvus:
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant:

Subſidio Trojæ, & campos ſalis ære ſecabant.

Jamque dies Cœlo conceſſerat, almaque curru
Noctivago Phœbe medium pulſabat Olympum:
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens clavumque regit veliſque miniſtrat.
Atque illi medio in ſpatio, chorus ecce ſuarum
Occurrit comitum; Nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris Nymphaſque è navibus eſſe
Juſſerat, innabant pariter fluctuſque ſecabant,
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Agnoſcunt longe regem, luſtrantque choreis.
Quarum, quæ fandi doctiſſima, Cymodocea
Pone ſequens, dextra puppim tenet, ipſaque dorſo
Eminet, ac læva tacitis ſubremigat undis.
Tum ſic ignarum alloquitur. Vigilaſne Deûm gens,
Ænea? Vigila, & velis immitte rudentes.
Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ, claſſis tua. Perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammaque premebat,
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus: hanc genitrix faciem miſerata refecit,
Et dedit eſſe Deas, ævumque agitare ſub undis.
At puer Aſcanius muro foſſiſque tenetur,
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca juſſa tenent, forti permiſtus Etruſco,
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Ne caſtris jungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age, & aurora ſocios veniente vocari

Primus in arma jube, & clypeum cape, quem dedit ipſe
Invictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos.
Dixerat: & dextrâ diſcedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas
Ocior & jaculo, & ventos æquante ſagitta.
Inde aliæ celerant curſus. Stupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades: animos tamen omine tollit.
Tum breviter ſupera aſpectans convexa precatur:
Alma parens Idæa Deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad fræna leones,
Tu mihi nunc pugnæ princeps; tu rite propinques
Augurium, Phrygibuſque adſis pede, Diva, ſecundo.
Tantum effatus: & interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.
Principio ſociis edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent ſe.
Jamque in conſpectu Teucros habet, & ſua caſtra,
Stans celſa in puppi: clypeum tum deinde ſiniſtrâ
Extulit ardentem. Clamorem ad ſidera tollunt
Dardanidæ e muris: ſpes addita ſuſcitat iras.
Tela manu jaciunt: quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues, atque æthera tranant
Cum ſonitu, fugiuntque Notos clamore ſecundo.

At Rutulo regi ducibuſque ea mira videri

Auſoniis; donec verſas ad littora puppes
Reſpiciunt, totumque allabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti, criſtiſque à vertice flamma
Funditur, & vaſtos umbo vomit aureus ignes.
Non ſecus, ac liquida ſi quando nocte Cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille ſitim, morboſque ferens mortalibus ægris
Naſcitur, & lævo contriſtat lumine Cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Littora præripere, & venientes pellere terra.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optaſtis, adeſt perfringere dextrâ:
In manibus Mars ipſe; viri. Nunc conjugis eſto
Quiſque ſuæ, tectique memor: nunc magna referto
Facta patrum laudeſque: ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egreſſiſque labant veſtigia prima.
Audentes Fortuna juvat.
Hæc ait, & ſecum verſat, quos ducere contra,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.

Interea Æneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi ſervare recurſus
Languentis pelagi, & brevibus ſe credere ſaltu
Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
Quà vada non ſperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffenſum creſcenti allabitur æſtu,
Advertit ſubito proras, ſocioſque precatur.

Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis:
Tollite, ferte rates, inimicam findite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo,
Arrepta tellure ſemel. Quæ talia poſtquam
Effatus Tarchon, ſocii conſurgere tonſis,
Spumanteſque rates arvis inferre Latinis:
Donec roſtra tenent ſiccum, & ſedêre carinæ
Omnes innocuæ: ſed non puppis tua, Tarchon,
Namque inflicta vadis, dorſo dum pendet iniquo,
Anceps ſuſtentata diu, fluctuſque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum quos & fluitantia tranſtra
Impediunt, retrahitque pedem ſimul unda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora: ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in littore ſiſtit.

Signa canunt. Primus turmas invaſit agreſtes
Æneas, omen pugnæ, ſtravitque Latinos,
Occiſo Therone, virûm qui maximus, ultro
Ænean petit: huic gladio, perque ærea ſcuta,
Per tunicam ſquallentem auro latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exſectum jam matre perempta,
Et tibi, Phœbe, ſacrum; caſus evadere ferri
Cui licuit parvo. Nec longe Ciſſea durum,
Immanemque Gyan, ſternentes agmina clava,
Dejecit letho: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvêre manus, genitorque Melampus;

Alcidæ comes uſque, graves dum terra labores
Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum clamanti ſiſtit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium, infelix, nova gaudia, Cydon,
Dardania ſtratus dextra, ſecurus amorum
Qui juvenum tibi ſemper erant, miſerande, jaceres;
Ni fratrum ſtipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies, ſeptem numero, ſeptenaque tela
Conjiciunt: partim galea, clypeoque reſultant
Irrita; deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten:
Suggere tela mihi (non ullum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos) ſteterunt quæ in corpore Grajûm
Iliacis campis. Tum magnam corripit haſtam,
Et jacit: illa volans clypei tranſverberat æra
Mæonis, & thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Suſtentat dextra: trajecto miſſa lacerto
Protinus haſta fugit, ſervatque cruenta tenorem,
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Ænean petiit: ſed non & figere contra
Eſt licitum, magnique femur perſtrinxit Achatæ.

Hic Curibus, fidens primævo corpore Clauſus
Advenit

Advenit, & rigidâ Dryopem ferit eminus haſtâ,
Sub mentum graviter preſsâ, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, trajecto gutture: at
ille
Fronte ferit terram, & craſſum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threïcios, Boreæ de gente ſuprema,
Et tres, quos Idas pater, & patria Iſmara mittit,
Per varios ſternit caſus. Occurrit Halæſus,
Auruncæque manus: ſubit & Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipſo
Auſoniæ. Magno diſcordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis:
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedunt:
Anceps pugna diu: ſtant obnixi omnia contra.
Haud aliter Trojanæ acies, aciesque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, denſuſque viro vir.

At parte ex alia, quà ſaxa rotantia late
Impulerat torrens, arbuſtaque diruta ripis,
Arcadas inſuetos acies inferre pedeſtres
Ut vidit Pallas Latio dare terga ſequaci,
Aſpera queis natura loci dimittere quando
Suaſit equos; unum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.
Quò fugitis, ſocii? per vos & fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula lau-
di,

Fidite ne pedibus : ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, quà globus ille virûm denſiſſimus urget:
Hac vos, & Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt : mortali urgemur ab hoſte
Mortales : totidem nobis animæque manuſque.
Ecce maris magno claudit nos objice pontus :
Deeſt jam terra fugæ : pelagus Trojamne petemus?

Hæc ait, & medius denſos prorumpit in hoſtes.
Obvius huic primùm, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus : hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium quà ſpina dedit, haſtamque receptat
Oſſibus hærentem : quem non ſuper occupat Hiſbo,
Ille quidem hoc ſperans. Nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte ſodalis
Excipit, atque enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthelenum petit, & Rhœti de gente vetuſta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.

Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in arvis,
Daucia, Laride Thymberque, ſimillima proles,
Indiſcreta ſuis, gratuſque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas :
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abſtulit enſis ;
Te deciſa ſuum, Laride, dextera quærit,

Semianimeſque micant digiti, ferrumque retractant.

Arcadas accenſos monitu, & præclara tuentes
Facta viri miſtus dolor & pudor armat in hoſtes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit: hoc ſpatium, tantumque moræ fuit Ilo:
Ilo namque procul validam direxerat haſtam,
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren; curruque volutus
Cædit ſemianimis Rutulorum calcibus arva.

Ac velut optatò ventis æſtate coortis,
Diſperſa immittit ſylvis incendia paſtor:
Correptis ſubito mediis, extenditur unà
Horrida per latos acies Vulcania campos;
Ille ſedens victor flammas deſpectat ovantes.
Non aliter ſociûm virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, ſeque in ſua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti deripit enſe
Elatam in jugulum: ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſpergit cerebro permiſta cruento.
Fata canens ſylvis genitor celarat Haleſum:
Ut ſenior letho canentia lumina ſolvit,
Injecêre manum Parcæ, teliſque ſacrarunt

Evandri: quem ſic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam, atque viam duri per pectus Haleſi:
Hæc arma exuviaſque viri tua quercus habebit.
Audiit illa Deus: dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.

At non cæde viri tantâ perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina. Primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnæ nodumque moramque.
Sternitur Arcadiæ proles; ſternuntur Etruſci;
Et vos, ô Graiis imperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt, ducibuſque & viribus æquis:
Extremi addenſant acies: nec turba moveri
Tela manuſque ſinit. Hinc Pallas inſtat & urget;
Hinc contra Lauſus: (nec multum diſcrepat ætas)
Egregii formâ, ſed queis fortuna negarat
In patriam reditus. Ipſos concurrere paſſus
Haud tamen inter ſe magni regnator Olympi:
Mox illos ſua fata manent majore ſub hoſte.

Interea ſoror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum, qui volucri curru medium ſecat agmen.
Ut vidit ſocios: Tempus deſiſtere pugna;
Solus ego in Pallanta feror; ſoli mihi Pallas
Debetur: cuperem ipſe parens ſpectator adeſſet.
Hæc ait, & ſocii ceſſerunt æquore juſſo.

At Rutulûm abſceſſu juvenis tum juſſa ſuperba
Miratus, ſtupet in Turno, corpuſque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia viſu.
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut ſpoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho inſigni: ſorti pater æquus utrique eſt.
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor:
Frigidus Arcadibus coit in præcordia ſanguis.

Deſiluit Turnus bijugis; pedes apparat ire
Cominus: utque leo, ſpecula cùm vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat; haud alia eſt Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum miſſæ fore credidit haſtæ,
Ire prior Pallas, ſi quà fors adjuvet auſum
Viribus imparibus, magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hoſpitium, & menſas, quas advena adiſti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adſis.
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrymaſque effudit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis:
Stat ſua cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ; ſed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ ſub mœnibus altis
Tot gnati cecidêre Deûm: quin occidit unà

Sarpedon, mea progenies: & jam ſua Turnum
Fata vocant, metaſque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.

At Pallas magnis emittit viribus haſtam,
Vaginaque cava fulgentem diripit enſem.
Illa volans, humeri ſurgunt quà tegmina ſumma,
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hîc Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Aſpice num mage ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cùm pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuſpis medium tranſverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum:
Unâ eademque viâ ſanguiſque animuſque ſequuntur.
Corruit in vulnus: ſonitum ſuper arma dedêre,
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper aſſiſtens:
Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quicquid ſolamen humandi eſt,
Largior: haud illi ſtabunt Æneïa parvo
Hoſpitia: & lævo preſſit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens immania pondera baltei,

Impreſſumque nefas : una ſub nocte jugali
Cæſa manus juvenum fœde, thalamique cruenti;
Quæ Clonus Eurytides multò cælaverat auro :
Quo nunc Turnus ovat ſpolio, gaudetque potitus.
Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ,
Nec ſervare modum rebus ſublata ſecundis!
Turno tempus erit, magno cùm optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cùm ſpolia iſta, diemque
Oderit. At ſocii multo gemitu lacrymiſque
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum rediture parenti;
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert,
Cùm tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.

Nec jam fama mali tanti, ſed certior auctor
Advolat Æneæ, tenui diſcrimine lethi
Eſſe ſuos, tempus verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, ſuperbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipſis
Omnia ſunt oculis; menſæ, quas advena primas
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes, totidem, quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat ſanguine flammas.
Inde Mago procul infenſam cùm tenderet haſtam,
Ille aſtu ſubit, ac tremebunda ſupervolat haſta;

Sarpedon, mea progenies: & jam ſua Turnum
Fata vocant, metaſque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.

At Pallas magnis emittit viribus haſtam,
Vaginaque cava fulgentem diripit enſem.
Illa volans, humeri ſurgunt quà tegmina ſumma,
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Aſpice num mage ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cùm pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuſpis medium tranſverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum:
Unâ eademque viâ ſanguiſque animuſque ſequuntur.
Corruit in vulnus: ſonitum ſuper arma dedêre,
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper aſſiſtens:
Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quicquid ſolamen humandi eſt,
Largior: haud illi ſtabunt Æneïa parvo
Hoſpitia: & lævo preſſit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens immania pondera baltei,

Impreſſumque nefas: una ſub nocte jugali
Cæſa manus juvenum fœde, thalamique cruenti;
Quæ Clonus Eurytides multò cælaverat auro:
Quo nunc Turnus ovat ſpolio, gaudetque potitus.
Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ,
Nec ſervare modum rebus ſublata ſecundis!
Turno tempus erit, magno cùm optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cùm ſpolia iſta, diemque
Oderit. At ſocii multo gemitu lacrymiſque
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum rediture parenti;
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert,
Cùm tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.

Nec jam fama mali tanti, ſed certior auctor
Advolat Æneæ, tenui diſcrimine lethi
Eſſe ſuos, tempus verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, ſuperbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipſis
Omnia ſunt oculis; menſæ, quas advena primas
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes, totidem, quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat ſanguine flammas.
Inde Mago procul infenſam cùm tenderet haſtam,
Ille aſtu ſubit, ac tremebunda ſupervolat haſta;

Et genua amplectens effatur talia ſupplex:
Per patrios manes, per ſpes ſurgentis Iüli,
Te precor, hanc animam ſerves natoque patrique.
Eſt domus alta; jacent penitus defoſſa talenta
Cælati argenti: ſunt auri pondera facti
Infectique mihi. Non hîc victoria Teucrûm
Vertitur: haud anima una dabit diſcrimina tanta.
Dixerat. Æneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchiſæ manes, hoc ſentit Iulus.
Sic fatus galeam læva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus applicat enſem.

Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviæque ſacerdos,
Infula cui ſacrâ redimibat tempora vittâ,
Totus collucens veſte atque inſignibus armis.
Quem congreſſus agit campo, lapſumque ſuperſtans
Immolat, ingentique umbra tegit: arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus
Cæculus, & veniens Marſorum montibus Umbro.
Dardanides contra furit: Anxuris enſe ſiniſtram,
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, Cœloque animum fortaſſe ferebat,

Canitiemque

Canitiemque ſibi & longos promiſerat annos.
Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem Nympha crearat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit: ille reductâ
Loricam clypeique ingens onus impedit haſtâ.
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere deturbat terræ; truncumque tepentem
Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur.
Iſtic nunc, metuende, jace: non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra ſepulcro:
Alitibus linquêre feris, aut gurgite merſum
Unda feret, piſceſque impaſti vulnera lambent.
Protinus Antæum, & Licam, prima agmina Turni,
Perſequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
Magnanimo Volſcente ſatum, ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidûm, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægeon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribuſque arſiſſe; Jovis cùm fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes;
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,
Ut ſemel intepuit mucro. Quin ecce Nyphæi
Quadrijuges in equos adverſaque pectora tendit.
Atque illi longe gradientem, & dira frementem
Ut vidêre, metu verſi, retroque ruentes
Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.

Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger: ſed frater habenis
Flectit equos: ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Irruit, adverſaque ingens apparuit haſtâ.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currus cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & ævi
His dabitur terris. Veſano talia late
Dicta volant Ligeri: ſed non & Troïus heros
Dicta parat contra: jaculum nam torquet in hoſtem;
Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos: projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei; tum lævum perforat inguen;
Excuſſus curru, moribundus volvitur arvis.
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertêre ex hoſtibus umbræ:
Ipſe rotis ſaliens juga deſeris. Hæc ita fatus,
Arripuit bijugos: frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapſus eodem:
Per te, per qui te talem genuêre parentes,
Vir Trojane, ſine hanc animam, & miſerere precantis.
Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem ne deſere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.

Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ, vel turbinis acri
More furens. Tandem erumpunt & caſtra relinquunt
Aſcanius puer, & nequicquam obſeſſa juventus.

Junonem interea compellat Jupiter ultro:
O germana mihi, atque eadem gratiſſima conjux,
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes: non vivida bello
Dextra viris, animuſque ferox, patienſque pericli.
Cui Juno ſubmiſſa: Quid, ô pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram, & tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque eſſe decebat,
Vis in amore foret, non hoc mihi namque negares
Omnipotens: quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti.
Nunc pereat, Teucriſque pio det ſanguine pœnas?
Ille tamen noſtra deducit origine nomen;
Pilumnuſque illi quartus pater: & tua larga
Sæpe manu, multiſque oneravit limina donis.

Cui Rex ætherei breviter ſic fatur Olympi:
Si mora præſentis lethi, tempuſque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere ſentis;
Tolle fugâ Turnum, atque inſtantibus eripe fatis:
Hactenus indulſiſſe vacat: ſin altior iſtis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri

Mutarive putas bellum, ſpes paſcis inanes.
Et Juno allacrymans: Quid ſi, quod voce gravaris,
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet inſontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror: quod ut ô potiùs formidine falsâ
Ludar, & in melius tua, qui potes, orſa reflectas!

Hæc ubi dicta dedit, Cœlo ſe protinus alto
Miſit, agens hyemem nimbo ſuccincta per auras;
Iliacamque aciem, & Laurentia caſtra petivit.
Tum Dea nube cava tenuem ſine viribus umbram,
In faciem Æneæ (viſu mirabile monſtrum!)
Dardaniis ornat telis, clypeumque, jubaſque
Divini aſſimilat capitis; dat inania verba;
Dat ſine mente ſonum, greſſuſque effingit euntis.
Morte obita quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exſultat imago,
Irritatque virum telis, & voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum verò Ænean averſum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit inanem:
Quò fugis, Ænea? thalamos ne deſere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæſita per undas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem; nec ferre videt ſua gaudia ventos.

Fortè ratis celſi conjuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, & ponte parato,

Quà rex Cluſinis advectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat;
Exſuperatque moras, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat; rumpit Saturnia funem,
Avulſamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas abſentem in prælia poſcit:
Obvia multa virûm demittit corpora morti.

Tum levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ;
Cùm Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratuſque ſalutis,
Et duplices cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens Genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti, & tales voluiſti expendere pœnas?
Quò feror? unde abii? quæ me fuga? quemve reducet?
Laurenteſne iterum muros, aut caſtra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me, meaque arma ſecuti,
Quoſque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Accipio. Quid ago? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? Vos ô potiùs miſereſcite, venti:
In rupes, in ſaxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſæviſque vadis immittite Syrtes;
Quò neque me Rutuli, neque conſcia fama ſequatur.

Hæc memorans, animo nunc huc nunc fluctuat
illuc;
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem;
Fluctibus an jaciat mediis, & littora nando
Curva petat, Teucrûmque iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno
Continuit, juvenemque animi miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans fluctuque æſtuque ſecundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucroſque invadit ovantes.
Concurrunt Thyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiiſque viro, teliſque frequentibus inſtant.
Ille velut rupes, vaſtum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expoſtaque ponto,
Vim cunctam, atque minas perfert Cœlique mariſ-
que,
Ipſa immota manens. Prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi; cum quo Latagum, Palmumque fu-
gacem:
Sed Latagum ſaxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque adverſam: poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit, armaque Lauſo
Donat habere humeris, & vertice figere criſtas.
Nec non Evanthen Phrygium, Paridiſque Mi-
manta
Æqualem, comitemque; unâ quem nocte Theano

Inlucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
Ciſſeis regina Parin creat: urbe paterna
Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.

Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper, multos Veſulus quem pinifer annos
Defendit, multoſque palus Laurentia, ſylvâ
Paſtus arundineâ; poſtquam inter retia ventum eſt,
Subſtitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam iraſci, propiuſve accedere virtus,
Sed jaculis tutiſque procul clamoribus inſtant.
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius iræ,
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro:
Miſſilibus longe, & vaſto clamore laceſſunt.
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit haſtas.

Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Grajus homo, infectos linquens profugus hymenæos:
Hunc ubi miſcentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis, & pactæ conjugis oſtro:
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans
(Suadet enim veſana fames) ſi forte fugacem
Conſpexit capream, aut ſurgentem in cornua cervum,
Gaudet hians immane, comaſque arrexit, & hæret

Viſceribus ſuper incumbens : lavit improba teter
Ora cruor.
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron , & calcibus atram
Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec jacta cœcum dare cuſpide vulnus.
Obvius, adverſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit, haud furto melior, ſed fortibus armis,
Tum ſuper abjectum poſito pede nixus, & haſta :
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant ſocii, lætum Pæana ſecuti.
Ille autem expirans : Non me, quicumque es, inulto,
Victor, nec longum lætabere : te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens miſta Mezentius ira :
Nunc morere ; aſt de me Divûm pater atque hominum rex
Viderit. Hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.

Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaſpen,
Partheniumque Rapo, & prædurum viribus Orſen:
Meſſapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericeten ;
Illum infrænis equi lapſu tellure jacentem ;
Hunc peditem pedes. Et Lycius proceſſerat Agis :

Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit ; Authronium Salius , Saliumque Nealces
Inſignis jaculo & longe fallente ſagitta.

Jam gravis æquabat luctus & mutua Mavors
Funera : cedebant pariter , pariterque ruebant
Victores victique , neque his fuga nota , nec illis
Dî Jovis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum , & tantos mortalibus eſſe labores.
Hinc Venus , hinc contra ſpectat Saturnia Juno ;
Pallida Tiſiphone media inter millia ſævit.

At verò ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo : quam magnus Orion ,
Cùm pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna , viam ſcindens , humero ſuper eminet undas ;
Aut ſummis referens annoſam montibus ornum ;
Ingrediturque ſolo , & caput inter nubila condit.
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas , ſpeculatus in agmine longo ,
Obvius ire parat : manet imperterritus ille ,
Hoſtem magnanimum opperiens , & mole ſua ſtat :
Atque oculis ſpatium emenſus , quantum ſatis haſtæ :
Dextra mihi Deus , & telum quod miſſile libro ,
Nunc adſint : voveo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis , ipſum te , Lauſe , tropæum

Æneæ. Dixit, ſtridentemque eminus haſtam
Jecit: at illa volans clypeo eſt excuſſa, proculque
Egregium Anthorem latus inter & ilia figit;
Herculis Anthorem comitem, qui miſſus ab Argis
Hæſerat Evandro, atque Itala conſederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, Cœlumque
Aſpicit, & dulces moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribuſque
Tranſiit intextum tauris opus, imaque ſedit
Inguine: ſed vires haud pertulit. Ocius enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine lætus,
Eripit à femore, & trepidanti fervidus inſtat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lauſus, lacrymæque per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optima facta,
(Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas)
Non equidem, nec te, juvenis memorande, ſi-
lebo.

Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoque inimicum haſtile trahebat.
Proripuit juvenis, ſeſeque immiſcuit armis:
Jamque aſſurgentis dextræ, plagamque ferentis
Æneæ ſubiit mucronem, ipſumque morando
Suſtinuit: ſocii magno clamore ſequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret:
Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hoſtem
Miſſilibus: furit Æneas, tectuſque tenet ſe.

Ac velut, effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant; omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris: ut poſſint, Sole reducto,
Exercere diem: ſic obrutus undique telis
Æneas nubem belli, dum detonet, omnem
Suſtinet, & Lauſum increpitat, Lauſoque minatur:
Quò moriture ruis, majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exſultat demens. Sævæ jamque altius iræ
Dardanio ſurgunt ductori, extremaque Lauſo
Parcæ fila legunt. Validum namque exigit enſem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Tranſiit & parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro;
Implevitque ſinum ſanguis: tum vita per auras
Conceſſit mœſta ad manes, corpuſque reliquit.

At verò ut vultum vidit morientis & ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris,
Ingemuit, miſerans graviter, dextramque tetendit,
Et mentem patriæ ſubiit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miſerande puer, pro laudibus iſtis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua; teque parentum

Manibus, & cineri (ſi qua eſt ea cura) remitto.
Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem:
Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantes ſocios, & terrâ ſublevat ipſum
Sanguine turpantem comptos de more capillos.

Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Vulnera ſiccabat lymphis, corpuſque levabat
Arboris acclinis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quieſcunt.
Stant lecti circùm juvenes: ipſe æger, anhelans
Colla fovet, fuſus propexam in pectore barbam:
Multa ſuper Lauſo rogitat, multoſque remittit
Qui revocent, mœſtique ferant mandata parentis.
At Lauſum ſocii exanimum ſuper arma ferebant
Flentes ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum præſaga mali mens:
Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad Cœlum tendit palmas, & corpore inhæret.
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ,
Quem genui? Tua ne hæc genitor per vulnera ſervor,
Morte tua vivens? heu! nunc miſero mihi demum
Exilium infelix; nunc alte vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulſus ob invidiam ſolio, ſceptriſque paternis.

Debueram patriæ pœnas, odiiſque meorum:
Omnes per mortes animam ſontem ipſe dediſſem.
Nunc vivo! neque adhuc homines lucemque relinquo!
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur; & quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud dejectus equum duci jubet: hoc decus illi,
Hoc ſolamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus. Alloquitur mœrentem, & talibus infit:
Rhœbe, diu (res ſi qua diu mortalibus ulla eſt)
Viximus: aut hodie victor ſpolia illa cruenta,
Et caput Æneæ referes, Lauſique dolorum
Ultor eris mecum, aut, aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter: neque enim, fortiſſime, credo,
Juſſa aliena pati & dominos dignabere Teucros.

Dixit: & exceptus tergo conſueta locavit
Membra, manuſque ambas jaculis oneravit acutis,
Ære caput fulgens, criſtaque hirſutus equina.
Sic curſum in medios rapidus dedit: æſtuat ingens
Imo in corde pudor, miſtoque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus:
Atque hic Ænean magna ter voce vocavit.
Æneas agnovit eum, lætuſque precatur:
Sic pater ille Deûm faciat, ſic altus Apollo,
Incipias conferre manum.

Tantum effatus, & infeſta ſubit obvius haſta.
Ille autem: Quid me erepto, ſæviſſime, nato
Terres? Hæc via ſola fuit, quâ perdere poſſes.
Nec mortem horremus, nec Divûm parcimus ulli.
Deſine, jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona priùs. Dixit, telumque intorſit in hoſtem.
Inde aliud ſuper atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: ſed ſuſtinet aureus umbo.
Ter circùm aſtantem lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter ſecum Troïus heros
Immanem ærato circumfert tegmine ſylvam.
Inde ubi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet
Vellere, & urgetur pugna congreſſus iniqua,
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit haſtam.
Tollit ſe arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effuſumque equitem ſuper ipſe ſecutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.

Clamore incendunt Cœlum Troëſque Latinique.
Advolat Æneas, vaginaque eripit enſem,
Et ſuper hæc: Ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? Contra Thyrrhenus, ut auras
Suſpiciens hauſit Cœlum, mentemque recepit:
Hoſtis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas; nec ſic ad prælia veni;

Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.
Unum hoc, per, ſi qua eſt victis venia hoſtibus, oro,
Corpus humo patiare tegi: ſcio acerba meorum
Circumſtare odia: hunc, oro, defende furorem,
Et me conſortem nati concede ſepulcro.
Hæc loquitur, juguloque haud inſcius accipit enſem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

PUBLII

UNIV. OF MICH.

Eneide. L. XI.

Cochin filius inv. C. Duflos Sculp.

PUBLII VIRGILII
MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER UNDECIMUS.

OCEANUM intereà ſurgens Aurora reliquit.
Æneas (quanquam & ſociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt)
Vota Deûm primo victor ſolvebat Eoo.
Ingentem quercum deciſis undique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,

Mezenti ducis exuvias, tibi, magne, tropæum,
Bellipotens: aptat rotantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis, clypeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios (namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abeſto.
Quod ſupereſt: hæc ſunt ſpolia, & de rege ſuperbo
Primitiæ; manibuſque meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis, muroſque Latinos.
Arma parate animis, & ſpe præſumite bellum:
Ne qua mora ignaros (ubi primùm vellere ſigna
Annuerint Superi, pubemque educere caſtris)
Impediat, ſegneſque metu ſententia tardet.
Interea ſocios inhumataque corpora terræ
Mandemus; qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait, egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperêre ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: mœſtamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.

Sic ait illacrymans, recipitque ad limina greſſum,
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acœtes
Servabat ſenior, qui Parrhaſio Evandro

Armiger ante fuit: ſed non felicibus æque
Tum comes auſpiciis caro datus ibat alumno.
Circùm omnes famulûmque manus, Trojanaque turba,
Et mœſtæ Iliades, crinem de more ſolutæ.
Ut verò Æneas foribus ſeſe intulit altis,
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, mœſtoque immugit regia luctu.
Ipſe caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniæ, lacrymis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miſerande puer, cùm læta veniret,
Invidit fortuna mihi, ne regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam, cùm me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuenſque moneret
Acres eſſe viros, cum durâ prælia gente.
Et nunc ille quidem, ſpe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, & nil jam cœleſtibus ullis
Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infelix, nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, exſpectatique triumphi:
Hæc mea magna fides. At non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies; nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum

Præſidium Auſonia, & quantum tu perdis, Iule!

Hæc ubi deflevit, tolli miſerabile corpus
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrymis: ſolatia luctûs
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii crates & molle pheretrum
Arbuteis texunt virgis & vimine querno,
Exſtructoſque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agreſti ſublimem in ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, nec dum ſua forma receſſit;
Non jam mater alit tellus, vireſque miniſtrat.
Tum geminas veſtes, oſtroque auroque rigentes,
Extulit Æneas, quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Harum unam juveni ſupremum mœſtus honorem
Induit, arſuraſque comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci:
Addit equos, & tela, quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammas:
Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis

Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora;
Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus, poſitis inſignibus, Æthon
It lacrymans, guttiſque humectat grandibus ora.
Haſtam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
Victor habet: tum mœſta phalanx, Teucrique ſe-
quuntur,
Tyrrhenique duces, & verſis Arcades armis.
Poſtquam omnis longe comitum proceſſerat ordo,
Subſtitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant: ſalve æternum mihi, maxime Palla,
Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.

Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fuſa jacebant,
Redderet, ac tumulo ſineret ſuccedere terræ:
Nullum cum victis certamen, & æthere caſſis:
Parceret hoſpitibus quondam, ſocerisque vocatis.
Quos bonus Æneas haud aſpernanda precantes
Proſequitur veniâ, & verbis hæc inſuper addit.
Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis & Martis ſorte peremptis

Oratis: equidem & vivis concedere vellem.
Nec veni, niſi fata locum ſedemque dediſſent.
Nec bellum cum gente gero. Rex noſtra reliquit
Hoſpitia, & Turni potius ſe credidit armis:
Æquius huic Turnum fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis:
Vivet, cui vitam Deus, aut ſua dextra dediſſet.
Nunc ite, & miſeris ſupponite civibus ignem.

Dixerat Æneas: olli obſtupuère ſilentes,
Converſique oculos inter ſe, atque ora tenebant.
Tum ſenior, ſemperque odiis & crimine Drances
Infeſtus juveni Turno, ſic ore viciſſim
Orſa refert. O famâ ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus Cœlo te laudibus æquem?
Juſtitiæne prius mirer, belline laborum?
Nos verò hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, ſi qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque ſubvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc: unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigère dies, & pace ſequeſtra,
Per ſylvas Teucri miſtique impune Latini
Erravère jugis: ferro ſonat alta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad ſidera pinus:
Robora nec cuneis, & olentem ſcindere cedrum,

Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.

Et jam fama volans, tanti prænuncia luctûs,
Evandrum, Evandrique domos, & mœnia complet,
Quæ modò victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetuſto
Funereas rapuère faces: lucet via longo
Ordine flammarum, & late diſcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina: quæ poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mœſtam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis eſt vis ulla tenere;
Sed venit in medios: pheretro Pallanta repoſto
Procumbit ſuper, atque hæret lacrymanſque gemenſque;
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt:
Non hæc, ô Palla, dederas promiſſa parenti,
Cautius ut ſævo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita Deorum
Vota, preceſque meæ! tuque, ô ſanctiſſima conjux,
Felix morte tua, neque in hunc ſervata dolorem.
Contra ego vivendo vici mea fata ſuperſtes,
Reſtarem ut genitor: Troum ſocia arma ſecutum
Obruerent Rutuli telis, animam ipſe dediſſem:

Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec quas
Junximus hoſpitio dextras: ſors iſta ſenectæ
Debita erat noſtræ. Quod ſi immatura manebat
Mors natum, cæſis Volſcorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidiſſe juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis:
Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
Tu quoque nunc ſtares immanis truncus in armis,
Eſſet par ætas, & idem ſi robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quod vitam moror inviſam, Pallante perempto:
Dextera cauſa tua eſt, Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides: meritis vacat hic tibi ſolus
Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: ſed gnato manes perferre ſub imos.

Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Conſtituêre pyras: huc corpora quiſque ſuorum
More tulêre patrum; ſubjectiſque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine Cœlum.
Ter circùm accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrêre

Decurrère rogos: ter mœſtum funeris ignem
Luſtravère in equis, ululatuſque ore dedère.
Spargitur & tellus lacrymis, ſparguntur & arma;
It Cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, enſeſque decoros,
Frænaque, ferventeſque rotas: pars munera nota,
Ipſorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora morti:
Setigeroſque ſues, raptaſque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum littore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemiuſtaque ſervant
Buſta: neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit Cœlum ſtellis fulgentibus aptum.

Nec minus & miſeri diverſa in parte Latini
Innumeras ſtruxère pyras, & corpora partim
Multa virûm terræ infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cetera, confuſæque ingentem cædis acervum,
Nec numero, nec honore cremant. Tunc undique vaſti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam Cœlo dimoverat umbram;
Mœrentes altum cinerem & confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.

Jam verò in tectis prædivitis urbe Latini

Præcipuus fragor, & longi pars maxima luctûs.
Hîc matres, miſeræque nurus, hîc chara ſororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos;
Ipſum armis, ipſumque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ, & primos ſibi poſcat honores.
Ingravat hæc ſævus Drances, ſolumque vocari
Teſtatur, ſolum poſci in certamina Turnum.
Multa ſimul contra variis ſententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis ſuſtentat fama tropæis.

Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce ſuper mœſti magna Diomedis ab urbe
Legati reſponſa ferunt, nihil omnibus actum
Tantorum impenſis operum; nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuiſſe preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus.
Fatalem Ænean manifeſto numine ferri
Admonet ira Deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primoſque ſuorum
Imperio accitos, alta intra limina cogit.
Olli convenêre, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis: ſedet in mediis & maximus ævo
Et primus ſceptris, haud læta fronte, Latinus;
Atque hîc legatos Ætola ex urbe remiſſos,

Quæ referant, fari jubet, & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. Tunc facta ſilentia linguis;
Et Venulus dicto parens ita farier infit.

Vidimus, ô cives, Diomedem, Argivaque caſtra,
Atque iter emenſi caſus ſuperavimus omnes;
Contigimuſque manum, quâ concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis agris.
Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi;
Munera præferimus, nomen patriamque docemus,
Qui bellum intulerint, quæ cauſa attraxerit Arpos.
Auditis, ille hæc placido ſic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Auſonii, quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simoïs premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & ſcelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miſeranda manus. Scit triſte Minervæ
Sidus, & Euboïcæ cautes, ultorque Caphareus.
Militia ex illa diverſum ad littus adacti:
Atrides Protei Menelaus ad uſque columnas
Exulat; Ætnæos vidit Cyclopas Ulyſſes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſque penates
Idomenei? Libycone habitantes littore Locros?

Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima inter limina dextrâ
Oppetiit: devictam Aſiam ſubſedit adulter.
Invidiſſe Deos, patriis ut redditus oris,
Conjugium optatum, & pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur:
Et ſocii amiſſi petierunt æthera pennis,
Fluminibuſque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia!) & ſcopulos lacrymoſis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam ſperanda fuerunt
Tempore, cùm ferro cœleſtia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram:
Ne verò, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum poſt eruta bellum
Pergama; nec veterum memini, lætorve malorum,
Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Æneam. Stetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus: experto credite, quantus
In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros, ultro Inachias veniſſet ad urbes
Dardanus, & verſis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Grajûm
Hæſit, & in decimum veſtigia retulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis;
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ,

Quà datur: aſt, armis concurrant arma, cavete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint, rex optime regum,
Audiſti, & quæ ſit magno ſententia bello.

Vix ea legati: variuſque per ora cucurrit
Auſonidûm turbata fremor: ceu ſaxa morantur
Cùm rapidos amnes, clauſo fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.

Ut primùm placati animi, & trepida ora quierunt,
Præfatus Divos, ſolio rex infit ab alto:
Ante equidem ſummâ de re ſtatuiſſe, Latini,
Et vellem, & fuerat melius: nec tempore tali
Cogere concilium, cùm muros adſidet hoſtis.
Bellum importunum, cives, cum gente Deorum,
Invictiſque viris gerimus; quos nulla fatigant
Prælia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem, ſi quam accitis Ætolûm habuiſtis in armis,
Ponite: ſpes ſibi quiſque; ſed, hæc quàm anguſta, videtis.
Cetera quâ rerum jaceant perculſa ruinâ,
Ante oculos, interque manus ſunt omnia veſtras.
Nec quemquam incuſo: potuit quæ plurima virtus
Eſſe, fuit: toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo, quæ ſit dubiæ ſententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager, Tuſco mihi proximus amni,
Longus in occaſum, fines ſuper uſque Sicanos:

Aurunci, Rutulique ſerunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio, & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, ſocioſque in regna vocemus.
Conſidant, ſi tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſſuntque ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipſi numerumque modumque carinis
Præcipiant: nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, paciſque manu prætendere ramos:
Munera portantes, aurique eboriſque talenta,
Et ſellam, regni trabeamque inſignia noſtri.
Conſulite in medium, & rebus ſuccurrite feſſis.

Tum Drances idem infenſus, quem gloria Turni
Obliqua invidia ſtimuliſque agitabat amaris,
Largus opum, & linguâ melior, ſed frigida bello
Dextera, conſiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras.

Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentem
Conſulis, ô bone rex: cuncti ſe ſcire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; ſed dicere muſſant.
Det libertatem fandi, flatuſque remittat,
Cujus ob auſpicium infauſtum, moreſque ſiniſtros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totamque videmus
Conſediſſe urbem luctu: dum Troïa tentat
Caſtra, fugæ fidens, & Cœlum territat armis.
Unum etiam donis iſtis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero digniſque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quòd ſi tantus habet mentes & pectora terror,
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo:
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula cives
Projicis, ô Latio caput horum & cauſa malorum?
Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes,
Turne, ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis (& eſſe
Nil moror) en ſupplex venio: miſerere tuorum;
Pone animos, & pulſus abi: ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes & deſolavimus agros.
Aut, ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis, & ſi adeo dotalis regia cordi eſt,

Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis: Et jam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aſpice contra,
Qui vocat.

Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, ſemper tibi copia fandi,
Tum cùm bella manus poſcunt; patribuſque vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum diſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi: meque timoris
Argue tu, Drance: quando tot ſtragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque tropæis
Inſignis agros. Poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longe ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? Quid ceſſas? An tibi Mavors
Ventoſa in lingua, pedibuſque fugacibus iſtis
Semper erit?
Pulſus ego? aut quiſquam merito, fœdiſſime, pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Thybrim
Sanguine, & Evandri totam cum ſtirpe videbit

Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio, rebuſque tuis: proinde omnia magno
Nec ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſcunt,
Nunc & Tydides, & Lariſſæus Achilles;
Amnis & Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cùm ſe pavidum contra mea jurgia fingit,
Artificis ſcelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hac (abſiſte moveri)
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.

Nunc ad te, & tua magna, Pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultra ſpem ponis in armis,
Si tam deſerti ſumus, &, ſemel agmine verſo,
Funditus occidimus, neque habet fortuna regreſſum;
Oremus pacem, & dextras tendamus inertes.
Quanquam, ô! ſi ſolitæ quidquam virtutis adeſſet...
Ille mihi ante alios fortunatuſque laborum,
Egregiuſque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit.

Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ populique ſuperſunt;
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; ſunt illis ſua funera, parque per omnes
Tempeſtas, cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variique labor mutabilis ævi
Retulit in melius: multos alterna reviſens
Luſus, & in ſolido rurſus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi:
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi miſere duces: nec tarda ſequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Eſt & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas.
Quòd ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obſto:
Non adeo has exoſa manus victoria fugit,
Ut tanta quidquam pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contra: vel magnum præſtet Achil-
lem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc, ſoceroque Latino
Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus,
Devovi: ſolum Æneas vocat; & vocet, oro.
Nec Drances potius, ſive eſt hæc ira Deorum,
Morte luat: ſive eſt virtus & gloria, tollat.

Illi hæc inter ſe dubiis de rebus agebant

Certantes: caſtra Æneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magniſque urbem terroribus implet:
Inſtructos acie Tiberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis deſcendere campis.
Extemplo turbati animi, concuſſaque vulgi
Pectora, & arrectæ ſtimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poſcunt: fremit arma juventus.
Flent mœſti, muſſantque patres: hic undique clamor
Diſſenſu vario magnus ſe tollit in auras:
Haud ſecus, atque alto in luco cùm forte catervæ
Conſedère avium, piſcoſove amne Paduſæ
Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.
Immo, ait, ô cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Corripuit ſeſe, & tectis citus extulit altis.
Tu, Voluſe, armari Volſcorum edice maniplis:
Duc, ait, & Rutulos: equidem Meſſapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant:
Cetera, quà juſſo, mecum manus inferat arma.

Ilicet in muros tota diſcurritur urbe.
Concilium pater ipſe & magna incepta Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt:
Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ultro

Dardanium Ænean, generumque adſciverit urbi.
Præfodiunt alii portas, aut ſaxa, ſudeſque
Subvectant: bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxère corona
Matronæ, puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum, ſummaſque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum Regina caterva,
Dona ferens; juxtaque comes Lavinia virgo,
Cauſa mali tanti, atque oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant;
Et mœſtas alto fundunt de limine voces.
Armipotens, præſes belli, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipſum
Pronum ſterne ſolo, portiſque effunde ſub altis.

Cingitur ipſe furens certatim in prælia Turnus:
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat ſquammis, ſuraſque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique accinxerat enſem,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce:
Exultatque animis, & ſpe jam præcipit hoſtem.
Qualis, ubi abruptis fugit præſepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto;
Aut ille in paſtus armentaque tendit equarum,
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectiſque fremit cervicibus alte

Luxurians; luduntque jubæ per colla, per armos.

Obvia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portiſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit: quam tota cohors imitata, relictis
Ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
Turne, ſui merito ſi qua eſt fiducia forti,
Audeó, & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra,
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerva.

Túrnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:
O decùs Italiæ, virgo quas dicere grates,
Quaſve referre parem? Sed nunc, eſt omnia quando
Iſte animus ſupra, mecum partire laborem,
Æneas, ut fama fidem, miſſique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo ſuperans adventat ad urbem.
Furta paro belli, convexo in tramite ſylvæ,
Ut bivias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis;
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburnique manus: ducis & tu concipe curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in prælia dictis
Hortatur, ſociosque duces; & pergit in hoſtem.

Eſt curvo anfractu vallis, accommoda fraudi,
Armorumque dolis; quam denſis frondibus atrum
Urget utrimque latus, tenuis quò ſemita ducit,
Anguſtæque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc ſuper, in ſpeculis, ſummoque in vertice montis,
Planities ignota jacet, tutique receptus:
Seu dextra lævaque velis occurrere pugnæ,
Sive inſtare jugis, & grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum;
Arripuitque locum, & ſylvis inſedit iniquis.

Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis ſacraque caterva,
Compellabat, & has triſti Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & noſtris nequicquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias: neque enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitaque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno, vireſque ſuperbas,
Priverno antiqua Metabus cùm excederet urbe,
Infantem, fugiens media inter prælia belli,
Suſtulit exilio comitem, matriſque vocavit
Nomine Caſmillæ, mutata parte, Camillam,
Ipſe, ſinu præ ſe portans, juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce, fugæ medio ſummis Amaſenus abundans

Spumabat ripis : tantus ſe nubibus imber
Ruperat. Ille , innare parans , infantis amore
Tardatur , caroque oneri timet : omnia ſecum
Verſanti ſubito vix hæc ſententia ſedit,
Telum immane, manu valida quod fortè gerebat
Bellator, ſolidum nodis, & robore cocto ;
Huic natam, libro & ſylveſtri ſubere clauſam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat haſtæ,
Quam dextrâ ingenti librans, ita ad æthera fatur ;
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipſe pater famulam voveo : tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit : accipe, teſtor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum haſtile lacerto
Immittit. Sonuêre undæ : rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat ſeſe fluvio, atque haſtam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de ceſpite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepêre ; neque ipſe manus feritate dediſſet,
Paſtorum & ſolis exegit montibus ævum.
Hic natam in dumis, interque horrentia luſtra,
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, jaculo palmas oneravit acuto ;

Spiculaque ex humero parvæ ſuſpendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorſum à vertice pendent.
Tela manu jam tum tenerâ puerilia torſit,
Et fundam tereti circùm caput egit habena,
Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavêre nurum: ſolâ contenta Dianâ,
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit: vellem haud correpta fuiſſet
Militia tali, conata laceſſere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, fineſque inviſe Latinos,
Triſtis ubi infauſto committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetra deprome ſagittam:
Hac quicumque ſacrum violârit vulnere corpus,
Tros, Italuſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Poſt ego nube cava miſerandæ corpus & arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves Cœli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruſcique duces, equitumque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas: fremit æquore toto

Inſultans

Inſultans ſonipes, & preſſis pugnat habenis
Huc obverſus & huc: tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra, celereſque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adverſi campo apparent; haſtaſque reductis
Protendunt longe dextris, & ſpicula vibrant;
Adventuſque virûm, fremituſque ardeſcit equorum.
Jamque intra jactum teli progreſſus uterque
Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore, frementeſque
Exhortantur equos: fundunt ſimul undique tela
Crebra, nivis ritu, Cœlumque obtexitur umbra.
Continuo adverſis Tyrrhenus, & acer Aconteus,
Connixi incurrunt haſtis, primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt: excuſſus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, verſique Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troës agunt: princeps turmas inducit Aſylas.
Jamque propinquabant portis, rurſuſque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penituſque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, ſcopuloſque ſuperjacit undam

Spumeus, extremamque ſinu perfundit arenam :
Nunc rapidus retro, atque æſtu revoluta reſorbens
Saxa, fugit, littuſque vado labente relinquit.
Bis Tuſci Rutulos egêre ad mœnia verſos :
Bis rejecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in prælia, totas
Implicuêre inter ſe acies, legitque virum vir ;
Tum verò & gemitus morientum, & ſanguine in alto
Armaque, corporaque, & permiſti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi : pugna aſpera ſurgit.

Orſilochus Remuli (quando ipſum horrebat adire)
Haſtam intorſit equo, ferrumque ſub aure reliquit :
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaque jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore, crura.
Volvitur ille excuſſus humi. Catillus Iollan,
Ingentemque animis, ingentem corpore & armis
Dejicit Herminium ; nudo cui vertice fulva
Cæſaries, nudique humeri : nec vulnera terrent :
Tantus in arma patet ! Latos huic haſta per armos
Acta tremit, duplicatque, virum transfixa, dolorem.
Funditur ater ubique cruor : dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.

At medias inter cædes exultat Amazon,

Unum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſat,
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,
Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
At circùm lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeja ſecurim,
Italides; quas ipſa decus ſibi Dia Camilla
Delegit, paciſque bonas bellique miniſtras.
Quales Threïciæ cùm flumina Thermodontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circùm Hippolyten, ſeu cùm ſe Martia curru
Pentheſilea refert: magnoque ululante tumultu,
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.

Quem telo primum, quem poſtremum aſpera virgo
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunæum Clytio primum patre; cujus apertum
Adverſi longa tranſverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, morienſque ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Lirim, Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas
Suffoſſo revolutus equo dum colligit, alter
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inermem,
Præcipites, pariterque ruunt: his addit Amaſtrum,

Hippotaden; ſequiturque incumbens eminus haſta
Tereaque, Harpalycumque, & Demophoonta, Chrominque:
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,
Tot Phrygii cecidère viri. Procul Ornithus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens, oris hiatus,
Et malæ texère lupi, cum dentibus albis:
Agreſtiſque manus armat ſparus, ipſe catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verſo)
Trajicit, & ſuper hæc inimico pectore fatur.
Sylvis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Advenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
Protinus Orſilochum & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora: ſed Buten adverſum cuſpide fixit,
Loricam galeamque inter, quà colla ſedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto.
Orſilochum fugiens, magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perque arma viro perque oſſa ſecurim,
Altior exſurgens, oranti & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.

Incidit huic, ſubitoque aſpectu territus hæſit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Iſque ubi ſe nullo jam curſu evadere pugna
Poſſe, neque inſtantem reginam avertere cernit;
Conſilio verſare dolos ingreſſus, & aſtu,
Incipit hæc: quid tam egregium, ſi fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cominus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæque accinge pedeſtri:
Jam noſces, ventoſa ferat cui gloria fraudem.
Dixit: at illa furens, acrique incenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribuſque reſiſtit in armis;
Enſe pedes nudo, puraque interrita parma.
At juvenis viciſſe dolo ratus, avolat ipſe,
Haud mora, converſiſque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligur, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequicquam patrias tentaſti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis,
Tranſit equum curſu: freniſque adverſa prehenſis
Congreditur, pœnaſque inimico ex ſanguine ſumit.
Quàm facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprenſamque tenet, pedibuſque eviſcerat uncis;
Tum cruor & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.

At non hæc nullis hominum ſator atque Deorum

Obſervans oculis, ſummo ſedet altus Olympo:
Tyrrhenum Genitor Tarchontem in prælia ſæva
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus injicit iras.
Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variiſque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans, reficitque in prælia pulſos.
Quis metus, ô nunquam dolituri, ô ſemper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit!
Quò ferrum? Quidve hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes, nocturnaque bella,
Aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exſpectare dapes, & plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium; dum ſacra ſecundus haruſpex
Nunciet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.

Hæc effatus, equum in medios, moriturus & ipſe,
Concitat, & Venulo adverſum ſe turbidus infert:
Dereptumque ab equo dextra complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.
Tollitur in Cœlum clamor, cunctique Latini
Convertêre oculos: volat igneus æquore Tarchon,
Arma virumque ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Quà vulnus lethale ferat: contra ille repugnans
Suſtinet à jugulo dextram, & vim viribus exit.

Utque volans alte raptum cùm fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus
hæſit:
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Arrectiſque horret ſquamis, & ſibilat ore,
Arduus inſurgens: illa haud minus urget obunco
Luctantem roſtro, ſimul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans. Ducis exemplum eventumque ſecuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Aruns
Velocem jaculo & multa prior arte Camillam
Circuit, &, quæ ſit fortuna facillima, tentat
Quà ſecumque furens medio tulit agmine virgo,
Hâc Aruns ſubit, & tacitus veſtigia luſtrat:
Quà victrix redit illa, pedemque ex hoſte reportat,
Hâc juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum, & certam quatit improbus haſ-
tam.
Forte ſacer Cybelæ Chloreus, olimque ſacerdos,
Inſignis longè Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam ſquamis auro conſerta tegebat.
Ipſe peregrina ferrugine clarus & oſtro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu:
Aureus ex humeris ſonat arcus, & aurea vati
Caſſida: tum croceam chlamydemque, ſinuſque cre-
pantes
Carbaſeos fulvo in nodum collegerat auro,

Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, ſive ut templis præfigeret arma
Troïa, captivo ſive ut ſe ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur, totumque incauta per agmen
Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore.
Telum ex inſidiis cùm tandem, tempore capto,
Concitat, & Superos Aruns ſic voce precatur:
Summe Deûm, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Paſcitur; & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus veſtigia pruna:
Da, pater, hoc noſtris aboleri dedecus armis,
Omnipotens: non exuvias, pulſæve tropæum
Virginis, aut ſpolia ulla peto: mihi cetera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
Audiit, & voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit: partem volucres diſperſit in auras.
Sterneret ut ſubita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque notos vocem vertêre procellæ.

Ergo, ut miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras,
Convertêre animos acres, oculoſque tulêre
Cuncti ad reginam Volſci. Nihil ipſa neque auræ
Nec ſonitûs memor, aut venientis ab æthere teli;
Haſta

Haſta ſub exertam donec perlata papillam
Hæſit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suſcipiunt. Fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia miſtoque metu: nec jam amplius haſtæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica ſequantur,
Continuo in montes ſeſe avius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus, magnove juvenco,
Conſcius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, ſylvaſque petivit:
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns,
Contentuſque fuga mediis ſe immiſcuit armis.

Illa manu moriens telum trahit: oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exanguis: labuntur frigida letho
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic exſpirans Accam ex æqualibus unam
Alloquitur, fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Quîcum partiri curas, atque hæc ita fatur.
Hactenus, Acca ſoror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circùm.
Effuge, & hæc Turno mandata noviſſima perfer:
Succedat pugnæ, Trojanoſque arceat urbe:
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens. Tum frigida toto

Paulatim exſolvit ſe corpore; lentaque colla
Et captum letho poſuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum verò immenſus ſurgens ferit aurea clamor
Sidera: dejectâ crudeſcit pugna Camillâ:
Incurrunt denſi ſimul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenûmque duces, Evandrique Arcades alæ.

At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectatque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Proſpexit triſti multatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces.
Heu nimium, virgo, nimium crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello:
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras:
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema jam in morte: neque hoc ſine nomine lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.
Hic Dea ſe primùm rapido pulcherrima niſu
Siſtit, & Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;

Cur, inquit, diverſus abis? Huc dirige greſſum.
Huc, periture, veni, capias ut digna Camillæ
Præmia: tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & aurata volucrem Threiſſa ſagittam
Deprompſit pharetra, cornuque infenſa tetendit,
Et duxit longe, donec curvata coirent
Inter ſe capita, & manibus jam tangeret æquis,
Lævâ aciem ferri, dextrâ nervoque papillam.
Extemplo teli ſtridorem auraſque ſonantes
Audiit unà Aruns, hæſitque in corpore ferrum.
Illum exſpirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti, ignoto camporum in pulvere linquunt.
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.

Prima fugit, dominâ amiſſâ, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli; fugit acer Atinas,
Disjectique duces, deſolatique manipli
Tuta petunt, & equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantes Teucros, lethumque ferentes
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus;
Quadrupedumque putrem curſu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis, & è ſpeculis, percuſſæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad Cœli ſidera tollunt.
Qui curſu portas primi irrupêre patentes,
Hos inimica ſuper miſto premit agmine turba:

Nec miſeram effugiunt mortem; ſed limine in ipſo,
Mœnibus in patriis atque inter tuta domorum
Confixi, exſpirant animas: pars claudere portas,
Nec ſociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturque miſerrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi ante oculos lacrymantumque ora parentum,
Pars in præcipites foſſas, urgente ruina,
Volvitur: immiſſis pars cæca & concita frenis
Arietat in portas, & duros objice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriæ) ut vidère Camillam,
Tela manu trepidæ jaciunt; ac robore duro
Stipitibus ferrum ſudibuſque imitantur obuſtis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.

Interea Turnum in ſylvis ſæviſſimus implet
Nuncius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam:
Ingruere infenſos hoſtes, & Marte ſecundo
Omnia corripuiſſe: metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (& ſæva Jovis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
Vix è conſpectu exierat, campumque tenebat,
Cùm pater Æneas, ſaltus ingreſſus apertos,
Exſuperatque jugum, ſylvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine; nec longis inter ſe paſſibus abſunt.

Ac ſimul Æneas fumantes pulvere campos
Proſpexit longe, Laurentiaque agmina vidit:
Et ſævum Ænean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum, flatuſque audivit equorum.
Continuoque ineant pugnas, & prælia tentent,
Ni roſeus feſſos jam gurgite Phœbus Hibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante urbem, & mœnia vallant.

PUBLII VIRGILII

MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER DUODECIMUS.

TURNUS ut infractos adverſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes

Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.
Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic affatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil eſt quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigère, recuſent.
Congredior: fer ſacra, Pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra ſub tartara mittam,
Deſertorem Aſiæ (ſedeant ſpectentque Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam;
Aut habeat victos, cedat Lavinia conjux.

Olli ſedato reſpondit corde Latinus:
O præſtans animi juvenis, quantum ipſe feroci
Virtute exſuperas, tanto me impenſius æquum eſt
Conſulere, atque omnes metuentem expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
Multa manu: nec non aurumque animuſque Latino eſt.
Sunt aliæ innuptæ Latio, & Laurentibus agris,
Nec genus indecores: ſine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis; ſimul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat; idque omnes Divique hominesque canebant:
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Conjugis & mœſtæ lacrymis, vincla omnia rupi:

Promiſſam eripui genero; arma impia ſumpſi.
Ex illo qui me caſus, quæ, Turne, ſequantur
Bella vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent noſtro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes oſſibus albent.
Quò referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si, Turno extincto, ſocios ſum adſcire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia, ad mortem ſi te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia noſtra petentem?
Reſpice res bello varias: miſerere parentis
Longævi, quem nunc mœſtum patria Ardea longe
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exſuperat magis, ægreſcitque medendo.
Ut primùm fari potuit, ſic inſtitit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
Deponas, lethumque ſinas pro laude paciſci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.
Longe illi Dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminea tegat, & vanis ſeſe occulat umbris.

At regina nova pugnæ conterrita ſorte
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrymas, per, ſi quis Amatæ

Tangit honos animum : ſpes tu nunc una ſenectæ,
Tu requies miſeræ ; decus, imperiumque Latini
Te penes ; in te omnis domus inclinata recumbit.
Unum oro : deſiſte manum committere Teucris.
Qui te cumque manent iſto certamine caſus,
Et me, Turne, manent : ſimul hæc inviſa relinquam
Lumina, nec generum Ænean captiva videbo.

Accepit vocem lacrymis Lavinia matris,
Flagrantes perfuſa genas : cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violaverit oſtro
Si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multâ
Alba roſâ : tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus :
Ardet in arma magis, paucíſque affatur Amatam.
Ne quæſo, ne me lacrymis, neve omine tanto
Proſequere in duri certamina Martis euntem,
O Mater : neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc, Idmon, Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer. Cùm primùm craſtina Cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos : Teucrûm arma quieſcant,
Et Rutulûm : noſtro dirimatur ſanguine bellum.
Illo quæratur conjux Lavinia campo.

Hæc ubi dicta dedit, rapidúſque in tecta receſſit,

Poſcit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia,
Qui candore nives anteirent, curſibus auras.
Circumſtant properi aurigæ, manibuſque laceſſunt
Pectora plauſa cavis, & colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſqualentem, alboque orichalco
Circumdat loricam humeris: ſimul aptat habendo
Enſemque, clypeumque, & rubræ cornua criſtæ;
Enſem, quem Dauno ignipotens Deus ipſe parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quæ mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus aſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium, quaſſatque trementem
Vociferans. Nunc, ô nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt; te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revulſam
Semiviri Phrygis, & fædare in pulvere crines
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.
His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cùm prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus, & ſparſa ad pugnam præludit arena.
Nec minùs interea maternis ſævus in armis
Æneas acuit Martem, & ſe ſuſcitat irâ,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios, mœſtique metum ſolatur Iüli,

Fata docens; regique jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.

Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies, cùm primùm alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus urbis
Dimenſi, Rutulique viri, Teucrique parabant:
In medioque focos, & Dîs communibus aras
Gramineas: alii fontemque ignemque ferebant
Velati lino, & verbena tempora vincti.
Procedit legio Auſonidum, pilataque plenis
Agmina ſe fundunt portis: hinc Troïus omnis
Tyrrhenuſque ruit variis exercitus armis,
Haud ſecus inſtructi ferro, quàm ſi aſpera Martis
Pugna vocet: nec non mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant oſtroque decori,
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, & fortis Aſylas,
Et Meſſapus equum domitor, Neptunia proles.
Utque dato ſigno ſpatia in ſua quiſque receſſit,
Defigunt tellure haſtas, & ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſæ matres, & vulgus inermum,
Invalidique ſenes, turres & tecta domorum
Obſedère: alii portis ſublimibus adſtant.

At Juno è ſummo, qui nunc Albanus habetur,
(Tum neque nomen erat, neque honos, aut gloria monti)
Proſpiciens tumulo, campum aſpectabat, & ambas

Laurentum Troumque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni ſic eſt affata ſororem
Diva Deam, ſtagnis quæ fluminibuſque ſonoris
Præſidet: hunc illi rex ætheris altus honorem
Jupiter erepta pro virginitate ſacravit.
Nympha, decus fluviorum, animo gratiſſima noſtro,
Scis, ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum aſcendêre cubile,
Prætulerim, Cœlique lubens in parte locarim:
Diſce tuum (ne me incuſes) Juturna, dolorem.
Quà viſa eſt Fortuna pati, Parcæque ſinebant
Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi:
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies, & vis inimica propinquat.
Non pugnam aſpicere hanc oculis, non fœdera
poſſum.
Tu, pro germano ſi quid præſentius audes,
Perge, decet: forſan miſeros meliora ſequentur.

Vix ea: cùm lacrymas oculis Juturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percuſſit honeſtum.
Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Juno:
Accelera, & fratrem, ſi quis modus, eripe morti;
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & triſti turbatam vulnere mentis.

Interea reges (ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circùm

Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Hinc pater Æneas, Romanæ ſtirpis origo,
Sidereo flagrans clipeo, & cœleſtibus armis,
Et juxta Aſcanius, magnæ ſpes altera Romæ,
Procedunt caſtris; puraque in veſte ſacerdos
Setigeri fœtum ſuis, intonſamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem converſi lumina Solem,
Dant fruges manibus ſalſas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, pateriſque altaria libant.
Tum pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur:
Eſto nunc Sol teſtis, & hæc mihi terra vocanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et Pater omnipotens, & tu Saturnia Juno,
Jam melior, jam, Diva, precor: tuque inclyte
Mavors,
Cuncta tuo qui bella, pater, ſub numine torques:
Fonteſque, fluvioſque voco, quæque ætheris alti
Religio, & quæ cæruleo ſunt numina ponto:
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno,
Convenit Evandri victos diſcedere ad urbem:
Cedet Iülus agris: nec poſt arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna laceſſent.
Sin noſtrum annuerit nobis victoria Martem,
(Ut potius reor, & potius Dii numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto. Paribus ſe legibus ambæ

Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra Deoſque dabo: ſocer arma Latinus habeto,
Imperium ſolenne ſocer: mihi mœnia Teucri
Conſtituent, urbique dabit Lavinia nomen.

Sic prior Æneas: ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens Cœlum, tenditque ad ſidera dextram:
Hæc eadem, Ænea, terram, mare, ſidera juro,
Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque Deûm infernam, & duri ſacraria Ditis.
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit,
Tango aras, medios ignes & numina teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet: non ſi tellurem effundat in undas
Diluvio miſcens, Cœlumve in Tartara ſolvat;
Ut ſceptrum hoc (dextra ſceptrum nam fortè gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta, neque umbras,
Cùm ſemel in ſylvis imo de ſtirpe reciſum
Matre caret, poſuitque comas & brachia ferro;
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum: tum rite ſacratas
In flammam jugulant pecudes, & viſcera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras,

At verò Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & vario miſceri pectora motu:
Tum magis, ut propius cernunt non viribus æquis.
Adjuvat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine Turnus,
Tabenteſque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Juturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda,
In medias acies, formam adſimilata Camerti,
Cui genus à proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipſe acerrimus armis,
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoreſque ſerit varios, ac talia fatur:
Non pudet, ô Rutuli, pro cunctis talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus æqui
Non ſumus? En omnes & Troës, & Arcades hîc
ſunt,
Fataliſque manus, infenſa Etruria Turno:
Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad Superos, quorum ſe devovet aris,
Succedet fama, vivuſque per ora feretur:
Nos, patria amiſſa, dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus arvis.

Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis
Jam magis atque magis; ſerpitque per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini:
Qui ſibi jam requiem pugnæ, rebuſque ſalutem
Sperabant,

Sperabant, nunc arma volunt, fœduſque precantur
Infectum, & Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat ſignum Cœlo; quo non præſentius ullum
Turbavit mentes Italas, monſtroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra,
Littoreas agitabat aves, turbamque ſonantem
Agminis aligeri; ſubito cùm lapſus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexêre animos Itali, cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam, mirabile viſu,
Ætheraque obſcurant pennis, hoſtemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus & ipſo
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penituſque in nubila fugit.
Tum verò augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediuntque manus. Primuſque Tolumnius augur:
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod ſæpe petivi:
Accipio, agnoſcoque Deos: me, me duce, ferrum
Corripite, ô miſeri, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, & littora veſtra
Vi populat. Petet ille fugam, penituſque profundo
Vela dabit: vos unanimi denſate catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.

Dixit, & adverſos telum contorſit in hoſtes

Procurrens : ſonitum dat ſtridula cornus, & auras
Certa ſecat. Simul hic, ſimul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Haſta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo:
Horum unum ad medium, teritur quà ſutilis alvo
Balteus, & laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem & fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas, fulvaque effudit arena.
At fratres, animoſa phalanx, accenſaque luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc denſi rurſus inundant
Troës, Agyllinique, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuêre aras: it toto turbida Cœlo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Craterasque, focoſque ferunt: fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fœdere Divos.
Infrenant alii currus, aut corpora ſaltu
Subjiciunt in equos, & ſtrictis enſibus adſunt.

Meſſapus regem, regiſque inſigne gerentem
Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus,
Adverſo proterret equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis à tergo involvitur aris
In caput, inque humeros. At fervidus advolat haſta

Meſſapus, teloque orantem multa trabali
Deſuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet: hæc melior magnis data victima Divis.
Concurrunt Itali, ſpoliantque calentia membra.

Obvius ambuſtum torrem Corynæus ab ara
Corripit, & venienti Ebyſo plagamque ferenti
Occupat os flammis: olli ingens barba reluxit
Nidoremque ambuſta dedit. Super ipſe ſecutus
Cæſariem læva turbati corripit hoſtis,
Impreſſoque genu nitens, terræ applicat ipſum:
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primaque acie per tela ruentem
Enſe ſequens nudo ſuper imminet: ille ſecuri
Adverſi frontem mediam mentumque reducta
Disjicit, & ſparſo late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.

At pius Æneas dextram tendebat inermem,
Nudato capite, atque ſuos clamore vocabat.
Quò ruitis? quæve iſta repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras! ictum jam fœdus, & omnes
Compoſitæ leges: mihi jus concurrere ſoli.
Me ſinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce, viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt:
Incertum, qua pulſa manu, quo turbine adacta;

Quis tantam Rutulis laudem, caſuſne, Deuſne
Attulerit: preſſa eſt inſignis gloria facti,
Nec ſeſe Æneæ jactavit vulnere quiſquam.

Turnus ut Ænean cedentem ex agmine vidit,
Turbatoſque duces, ſubita ſpe fervidus ardet:
Poſcit equos, atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora letho;
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cùm flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes
Bella movens immittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant: gemit ultima pulſu
Thraca pedum: circumque atræ formidinis ora,
Iræque, Inſidiæque, Dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes ſudore quatit, miſerabile cæſis
Hoſtibus inſultans: ſpargit rapida ungula rores
Sanguineos, miſtaque cruor calcatur arena.

Jamque neci Sthelenumque dedit, Thamyrimque, Pholumque:
Hunc congreſſus, & hunc, illum eminus: eminus ambos
Imbraſidas, Glaucum atque Laden, quos Imbraſus ipſe

Nutrierat Lycia, paribuſque ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibuſque parentem:
Qui quondam, caſtra ut Danaûm ſpeculator adiret,
Auſus Pelidæ pretium ſibi poſcere currus.
Illum Tydides alio pro talibus auſis
Affecit pretio: nec equis aſpirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conſpexit aperto,
Ante levi jaculo longum per inane ſecutus,
Siſtit equos bijuges, & curru deſilit, atque
Semianimi lapſoque ſupervenit, & pede collo
Impreſſo, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tingit jugulo; atque hæc inſuper addit:
En agros, & quam bello, Trojane, petiſti,
Heſperiam metire jacens: hæc præmia, qui me
Ferro auſi tentare, ferunt: ſic mœnia condunt.
Huic comitem Aſbyten conjecta cuſpide mittit:
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therſilochumque,
Et ſternacis equi lapſum cervice Tymotem.
Ac velut Edoni Boreæ cùm ſpiritus alto
Inſonat Ægæo, ſequiturque ad littora fluctus;
Quà venti incubuère, fugam dant nubila Cœlo.
Sic Turno, quàcumque viam ſecat, agmina cedunt,
Converſæque ruunt acies: fert impetus ipſum,

Et criſtam adverſo curru quatit aura volantem.

Non tulit inſtantem Phegeus, animiſque frementem:
Objecit ſeſe ad currum, & ſpumantia frenis
Ora citatorum dextra detorſit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea conſequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & ſummum deguſtat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo objecto converſus in hoſtem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Cùm rota præcipitem, & procurſu concitus axis
Impulit, effuditque ſolo: Turnuſque ſecutus,
Imam inter galeam, ſummi thoracis & oras
Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenæ.

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Ænean Mneſtheus, & fidus Achates,
Aſcaniuſque comes caſtris ſtatuêre cruentum,
Alternos longa nitentem cuſpide greſſus.
Sævit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeque in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iaſides, acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes, ſua munera lætus Apollo,
Augurium, citharamque dabat, celereſque ſagittas.

Ille, ut depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum, uſumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in haſtam
Æneas, magno juvenum & mœrentis Iüli
Concurſu, lacrymis immobilis. Ille retorto
Pæonium in morem ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medica, Phœbique potentibus herbis
Nequicquam trepidat: nequicquam ſpicula dextrâ
Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subvenit: & ſævus campis magis ac magis horror
Crebreſcit, propiuſque malum eſt. Jam pulvere Cœlum
Stare vident: ſubeunt equites, & ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis: it triſtis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, & duro ſub Marte cadentum.

Hic Venus, indigno nati concuſſa dolore,
Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cùm tergo volucres hæsère ſagittæ.
Hoc Venus, obſcuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc fuſum labris ſplendentibus amnem
Inficit, occulte medicans, ſpargitque ſalubres
Ambroſiæ ſuccos, & odoriferam Panaceam.
Fovit ea vulnus lympha longævus Iapis.

Ignorans : ſubitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor ; omnis ſtetit imo vulnere ſanguis.
Jamque ſecuta manum, nullo cogente, ſagitta
Excidit, atque novæ rediēre in priſtina vires.
Arma citi properate viro : quid ſtatis ? Iapis
Conclamat, primuſque animos accendit in hoſ-
tem.
Non hæc humanis opibus, non arte magiſtra
Proveniunt : neque te, Ænea, mea dextera ſervat :
Major agit Deus, atque opera ad majora remittit.

Ille avidus pugnæ ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc : oditque moras, haſtamque co-
ruſcat.
Poſtquam habilis lateri clypeus, loricaque tergo eſt,
Aſcanium fuſis circùm complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oſcula fatur :
Diſce, puer, virtutem ex me, verumque labo-
rem,
Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox cùm matura adoleverit ætas,
Sis memor, & te animo repetentem exempla tuo-
rum
Et pater Æneas, & avunculus excitet Hector.

Hæc ubi dicta dedit, portis ſeſe extulit ingens,
Telum immane manu quatiens : ſimul agmine
denſo

Antheuſque,

Antheuſque, Mneſtheuſque ruunt; omniſque relictis
Turba fluit caſtris: tum cæco pulvere campus
Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverſo venientes aggere Turnus,
Vidêre Auſonii, geliduſque per ima cucurrit
Oſſa tremor. Prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit, agnovitque ſonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium: miſeris heu! præſcia longe
Horreſcunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis; ruet omnia late:
Antevolant, ſonitumque ferunt ad littora venti.
Talis in adverſos ductor Rhœteïus hoſtes
Agmen agit: denſi cuneis ſe quiſque coactis
Agglomerant. Ferit enſe gravem Thymbræus Oſirim,
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentemque Gyas. Cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in Cœlum clamor; verſique viciſſim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque averſos dignatur ſternere morti;
Nec pede congreſſos æquo, nec tela ferentes
Inſequitur: ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.

Hoc concuſſa metu mentem Juturna virago
Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, & longe lapſum temone relinquit:
Ipſa ſubit, manibuſque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque & corpus & arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cùm divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parva legens, nidiſque loquacibus eſcas:
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circùm
Stagna ſonat: ſimilis medios Juturna per hoſtes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Jamque hic germanum, jamque hic oſtentat ovantem:
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbes,
Veſtigatque virum, & disjecta per agmina magnâ
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hoſtem,
Alipedumque fugam curſu tentavit equorum,
Averſos toties currus Juturna retorſit.
Heu, quid agat? vario nequicquam fluctuat æſtu:
Diverſæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Meſſapus, uti lævâ duo forte gerebat
Lenta, levis curſu, præfixa haſtilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas, & ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſque excuſſit vertice criſtas.
Tum verò aſſurgunt iræ, inſidiiſque ſubactus,

Diverſos ubi ſenſit equos currumque referri,
Multa Jovem, & læſi teſtatus fœderis aras,
Jam tandem invadit medios, & Marte ſecundo
Terribilis, ſævam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat, irarumque omnes effundit habenas.

Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes
Diverſas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? Tanton' placuit concurrere motu,
Jupiter, æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa moratus
Excipit in latus; &, quà fata celerrima, crudum
Tranſadigit coſtas & crates pectoris enſem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem,
Congreſſus pedes, hunc venientem cuſpide longa,
Hunc mucrone ferit; curruque abſciſſa duorum
Suſpendit capita, & rorantia ſanguine portat.
Ille Talon Tanaïmque neci, fortemque Cethegum,
Tres uno congreſſu, & mœſtum mittit Oniten,
Nomen Echionium, matriſque genus Peridiæ:
Hic fratres Lycia miſſos & Apollinis agris,
Et juvenem exoſum nequicquam bella Menœten
Arcada; piſcoſæ cui circùm flumina Lernæ

Ars fuerat, pauperque domus, nec nota potentum
Munera; conductaque pater tellure ſerebat.
Ac velut immiſſi diverſis partibus ignes
Arentem in ſylvam, & virgulta ſonantia lauro:
Aut ubi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, & in æquora currunt,
Quiſque ſuum populatus iter: non ſegnius ambo
Æneas Turnuſque ruunt per prælia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur neſcia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.

Murranum hic, atavos & avorum antiqua ſonantem
Nomina, per regeſque actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo, atque ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditque ſolo. Hunc lora & juga ſubter
Provolvêre rotæ: crebro ſuper ungula pulſu
Incita, nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hillo animiſque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Grajûm fortiſſime Creteu,
Eripuit Turno: nec Dii texêre Cupencum,
Ænea veniente, ſui: dedit obvia ferro
Pectora, nec miſero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, & late terram conſternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuêre phalanges

Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles.
Hîc tibi mortis erant metæ: domus alta ſub Ida,
Lyrneſſi domus alta: ſolo Laurente ſepulcrum.

Totæ adeo converſæ acies, omneſque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mneſtheus, acerque Sereſtus:
Et Meſſapus equûm domitor, & fortis Aſilas,
Tuſcorumque phalanx, Evandrique Arcadis alæ,
Pro ſe quiſque viri ſumma nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vaſto certamine tendunt.

Hîc mentem Æneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocius, & ſubita turbaret clade Latinos.
Ille, ut veſtigans diverſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit; aſpicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnæ accendit majoris imago.
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Sereſtum
Ductores; tumulumque capit, quo cetera Teucrûm
Concurrit legio: nec ſcuta aut ſpicula denſi
Deponunt. Celſo medius ſtans aggere fatur:

Ne qua meis eſto dictis mora: Jupiter hac ſtat:
Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Urbem hodie, cauſam belli, regna ipſa Latini,
Ni frenum accipere, & victi parere fatentur,

Eruam, & æqua ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
Noſtra pati, ruſuſque velit concurrere victus?
Hoc caput, ô cives, hæc belli ſumma nefandi.
Ferte faces propere, fœduſque repoſcite flammis.

Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, denſaque ad muros mole feruntur.
Scalæ improviſo, ſubituſque apparuit ignis.
Diſcurrunt alii ad portas, primoſque trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnaque incuſat voce Latinum;
Teſtaturque Deos, iterum ſe ad prælia cogi;
Bis jam Italos hoſtes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia cives:
Urbem alii reſerare jubent, & pandere portas
Dardanidis; ipſumque trahunt in mœnia regem:
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Incluſas ut cùm latebroſo in pumice paſtor
Veſtigavit apes, fumoque implevit amaro:
Illæ intus trepidæ rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt ſtridoribus iras.
Volvitur ater odor tectis: tum murmure cæco
Intus ſaxa ſonant: vacuas it fumus ad auras.

Accidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis,

Quæ totam luctu concuſſit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem proſpicit hoſtem,
Inceſſi muros, ignes ad tecta volare;
Nuſquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni;
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum, & ſubito mentem turbata dolore,
Se cauſam clamat, crimenque caputque malorum:
Multaque per mœſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus;
Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſeræ poſtquam accepère Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines,
Et roſeas laniata genas: tum cetera circùm
Turba furit: reſonant late plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes: it ſciſſa veſte Latinus,
Conjugis attonitus fatis urbiſque ruina,
Canitiem immundo perfuſam pulvere turpans:
Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ante
Dardanium Ænean, generumque adſciverit ultro.

Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes ſequitur paucos, jam ſegnior, atque
Jam minus atque minus ſucceſſu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commiſtum clamorem, arrectaſque impulit aures

Confuſæ ſonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quiſve ruit tantus diverſa clamor ab urbe?
Sic ait, adductiſque amens ſubſiſtit habenis.
Atque huic, in faciem ſoror ut converſa Metiſci
Aurigæ, currumque & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, ſequamur
Trojugenas, quà prima viam victoria pandit:
Sunt alii, qui tecta manu defendere poſſint.
Ingruit Æneas Italis, & prælia miſcet:
Et nos ſæva manu mittamus funera Teucris:
Nec numero inferior, pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc:
O Soror, & dudum agnovi, cùm prima per artem
Fœdera turbaſti, teque hæc in bella dediſti.
Et nunc nequicquam fallis Dea. Sed quis Olympo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miſeri lethum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam ſpondet fortuna ſalutem?
Vidi oculos ante ipſe meos me voce vocantem
Murranum, quo non ſuperat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne noſtrum dedecus Ufens
Aſpiceret: Teucri potiuntur corpore, & armis.
Exſcindine domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar, dextra nec Drancis dicta refellam?

Terga dabo, & Turnum fugientem hæc terra videbit?
Uſque adeone mori miſerum eſt? Vos ô mihi Manes
Eſte boni, quoniam Superis averſa voluntas.
Sancta ad vos anima atque iſtius inſcia culpæ
Deſcendam, magnorum haud unquam indignus avorum.

Vix ea fatus erat: medios volat ecce per hoſtes
Vectus equo ſpumante Saces, adverſa ſagittâ
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te ſuprema ſalus: miſerere tuorum.
Fulminat Æneas armis, ſummaſque minatur
Dejecturum arces Italûm, excidioque daturum:
Jamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos referunt: muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea Regina tui fidiſſima dextrâ
Occidit ipſa ſuâ, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus, & acer Atinas
Suſtentant aciem. Circùm hos utrimque phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horret
Ferrea. Tu currum deſerto in gramine verſas!

Obſtupuit varia confuſus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito ſtetit: æſtuat ingens
Imo in corde pudor, miſtoque inſania luctu,
Et Furiis agitatus amor, & conſcia virtus.

Ut primum diſcuſſæ umbræ, & lux reddita menti,
Ardentes oculorum orbes ad mœnia torſit
Turbidus, èque rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
Ad Cœlum undabat vortex, turrimque tenebat;
Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, ponteſque inſtraverat altos.
Jam jam fata, ſoror, ſuperant: abſiſte morari:
Quò Deus, & quò dura vocat Fortuna ſequamur.
Stat conferre manum Æneæ: ſtat quidquid acerbi eſt
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius. Hunc, oro, ſine me furere ante furorem.

Dixit, & è curru ſaltum dedit ocius arvis,
Perque hoſtes, per tela ruit, mœſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Cùm ruit avulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublapſa vetuſtas;
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque ſolo, ſylvas, armenta, viroſque
Involvens ſecum. Disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtriduntque haſtilibus auræ:
Significatque manu, & magno ſimul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli, & vos tela inhibete, Latini.

Quæcumque eſt fortuna, mea eſt: me verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Diſceſsère omnes medii, ſpatiumque dedère.

At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deſerit & muros, & ſummas deſerit arces,
Præcipitatque moras omnes, opera omnia rumpit,
Lætitia exultans, horrendumque intonat armis.
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe coruſcis
Cùm fremit ilicibus quantus, gaudetque nivali
Vertice ſe attollens pater Apenninus ad auras.
Jam verò & Rutuli certatim, & Troës, & omnes
Convertère oculos Itali; quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros;
Armaque depoſuère humeris. Stupet ipſe Latinus,
Ingentes, genitos diverſis partibus orbis,
Inter ſe coiiſſe viros, & cernere ferro.

Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi
Procurſu rapido, conjectis eminus haſtis,
Invadunt Martem clypeis, atque ære ſonoro.
Dat gemitum tellus; tum crebros enſibus ictus
Congeminant: fors & virtus miſcentur in unum.
Ac velut ingenti Sila, ſummove Taburno
Cùm duo converſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt: pavidi ceſsère magiſtri,
Stat pecus omne metu mutum, muſſantque juvencæ,

Quis nemori imperitet, quem tota armenta ſequantur:
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, & ſanguine largo
Colla armoſque lavant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Æneas, & Daunius Heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera complet.
Jupiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet, & fata imponit diverſa duorum;
Quem damnet labor, & quo vergat pondere lethum.

Emicat hîc, impune putans, & corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit. Exclamant Troës, trepidique Latini,
Arrectæque amborum acies. At perfidus enſis
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu,
Ni fuga ſubſidio ſubeat: fugit ocyor Euro,
Ut capulum ignotum, dextramque aſpexit inermem.

Fama eſt præcipitem, cùm prima in prælia junctos
Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci.
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit. Poſtquam arma Dei ad Vulcania ventum eſt,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu

Diſſiluit: fulva reſplendent fragmina arena.
Ergo amens diverſa fugâ petit æquora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim denſa Teucri incluſêre corona;
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas (quanquam tardata ſagittâ
Interdum genua impediunt, curſumque recuſant)
Inſequitur, trepidique pedem pede fervidus urget.
Incluſum veluti ſi quando flumine nactus
Cervum, aut puniceæ ſeptum formidine pennæ,
Venator curſu canis, & latratibus inſtat:
Ille autem inſidiis & ripa territus alta
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians, jam jamque tenet, ſimiliſque tenenti
Increpuit malis, morſuque eluſus inani eſt.

Tum verò exoritur clamor; ripæque, lacuſque
Reſponſant circa, & Cœlum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnes,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat enſem.
Æneas mortem contra, præſenſque minatur
Exitium, ſi quiſquam adeat; terretque trementes,
Excidiurum urbem minitans; & ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu, totidemque retexunt
Huc, illuc. Nec enim levia aut ludicra petuntur
Præmia; ſed Turni de vita & ſanguine certant.

Fortè ſacer Fauno foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim venerabile lignum:
Servati ex undis ubi figere dona ſolebant
Laurenti Divo, & votas ſuſpendere veſtes.
Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerant, puro ut poſſent concurrere campo.
Hic haſta Æneæ ſtabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides, teloque ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. Tum verò amens formidine Turnus,
Faune, precor, miſerere, inquit, tuque optima ferrum
Terra tene; colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecère profanos.
Dixit, opemque Dei non caſſa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in ſtirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas. Dum nititur acer, & inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratrique enſem Dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Acceſſit, telumque altâ ab radice revellit.
Olli ſublimes armis, animiſque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus haſta,
Adſiſtunt contra certamina Martis anheli.

Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem.

Quæ jam finis erit, conjux ? quid denique reſtat ?
Indigetem Ænean ſcis ipſa, & ſcire fateris,
Deberi Cœlo, fatiſque ad ſidera tolli.
Quid ſtruis ? aut qua ſpe gelidis in nubibus hæres ?
Mortalin' decuit violari vulnere Divûm ?
Aut enſem (quid enim ſine te Juturna valeret ?)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis ?
Deſine jam tandem, precibuſque inflectere noſtris:
Nec te tantus edat tacitam dolor : & mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt. Terris agitare vel undis
Trojanos potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miſcere hymenæos.
Ulterius tentare veto. Sic Jupiter orſus.
Sic Dea ſubmiſſo contra Saturnia vultu.

Iſta quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Jupiter, & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëria ſolam nunc ſede videres
Digna, indigna pati : ſed flammis cincta ſub ipſam
Starem aciem, traheremque inimica in prælia Teucros.
Juturnam miſero, fateor, ſuccurrere fratri
Suaſi, & pro vita majora audere probavi :
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.
Adjuro Stygii caput implacabile fontis;

Una ſuperſtitio ſuperis quæ reddita Divis.
Et nunc cedo equidem, pugnaſque exoſa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obteſtor, pro majeſtate tuorum.
Cùm jam connubiis pacem felicibus (eſto)
Component, cùm jam leges & fœdera jungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucroſque vocari,
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtes.
Sit Latium: ſint Albani per ſæcula reges:
Sit Romana potens Italâ virtute propago.
Occidit, occideritque ſinas cum nomine Troja.

Olli ſubridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis ſub pectore fluctus!
Verum age, & inceptum fruſtra ſubmitte furorem.
Do quod vis, & me victuſque volenſque remitto.
Sermonem Auſonii patrium moreſque tenebunt;
Utque eſt, nomen erit: commixti corpore tanto
Subſident Teucri. Morem rituſque ſacrorum
Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Auſonio mixtum quod ſanguine ſurget,
Supra homines, ſupra ire Deos pietate videbis:
Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorſit.
Interea excedit Cœlo, nubemque relinquit.

His

His actis, aliud Genitor ſecum ipſe volutat:
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ peſtes, cognomine Diræ,
Quas & Tartaream Nox intempeſta Megæram
Uno eodemque tulit partu; paribuſque revinxit
Serpentum ſpiris, ventoſaſque addidit alas.
Hæ Jovis ad ſolium, ſævique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris;
Si quando lethum horrificum, morboſque Deûm Rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demiſit ab æthere ſummo
Jupiter, inque omen Juturnæ occurrere juſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non ſecus ac nervo per nubem impulſa ſagitta,
Armatam ſævi Parthus quam felle veneni,
Parthus, ſive Cydon, telum immedicabile torſit,
Stridens, & celeres incognita tranſilit umbras.
Talis ſe ſata Nocte tulit, terraſque petivit.

Poſtquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
Alitis in parvæ ſubitam collecta figuram,
Quæ quondam in buſtis, aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit importuna per umbras:
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ob ora
Fertque refertque ſonans, clypeumque everberat alis.
Illi membra novus ſolvit formidine torpor;

Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæ-
ſit.

At procul ut Diræ ſtridorem agnovit & alas,
Infelix crines ſcindit Juturna ſolutos,
Unguibus ora ſoror fœdans, & pectora pugnis.
Quid nunc te tua, Turne, poteſt germana juvare?
Aut quid jam miſeræ ſuperat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' poſſum me opponere monſtro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem
Obſcœnæ volucres: alarum verbera noſco,
Lethalemque ſonum. Nec fallunt juſſa ſuperba
Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta
eſt
Conditio? Poſſem tantos finire dolores
Nunc certe, & miſero fratri comes ire per umbras.
Immortalis ego? Aut quicquam mihi dulce meorum
Te ſine, frater, erit? O, quæ ſatis alta dehiſcat
Terra mihi, maneſque Deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu
Multa gemens, & ſe fluvio Dea condidit alto.

Æneas inſtat contra, telumque coruſcat
Ingens arboreum, & ſævo ſic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora eſt? aut quid jam, Turne,
retractas?
Non curſu, ſævis certandum eſt cominus armis.
Verte omnes te te in facies, & contrahe quidquid

Sive animis, ſive arte vales: opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumque cavâ te condere terrâ.
Ille caput quaſſans: non me tua fervida terrent
Dicta, ferox: Dî me terrent, & Jupiter hoſtis.
Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod fortè jacebat,
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem,
Altior inſurgens, & curſu concitus heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentemve manu, ſaxumque immane moventem.
Genua labant: gelidus concrevit frigore ſanguis.
Tum lapis ipſe viri, vacuum per inane volutus,
Nec ſpatium evaſit totum, neque pertulit ictum.
Ac velut in ſomnis, oculos ubi languida preſſit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere curſus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus: non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires: nec vox, aut verba ſequuntur.
Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
Succeſſum Dea dira negat. Tum pectore ſenſus
Vertuntur varii. Rutulos adſpectat & urbem,
Cunctaturque metu, telumque inſtare tremiſcit:
Nec quò ſe eripiat, nec qua vi tendat in hoſtem:
Nec currus uſquam videt, aurigamve ſororem.

Cunctanti telum Æneas fatale coruſcat,
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita nunquam
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine tanti
Diſſultant crepitus. Volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum haſta ferens: orasque recludit
Loricæ, & clypei extremos ſeptemplicis orbes:
Per medium ſtridens tranſit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, & vocem late nemora alta remittunt.

Ille humilis ſupplexque, oculos dextramque precantem
Protendens, equidem merui, nec deprecor, inquit:
Utere ſorte tua. Miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt, oro (fuit & tibi talis
Anchiſes genitor) Dauni miſerere ſenectæ:
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mavis,
Redde meis. Viciſti, & victum tendere palmas
Auſonii videre. Tua eſt Lavinia conjux:
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repreſſit.
Et jam jamque magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat: infelix humero cum apparuit alto
Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille, oculis poſtquam ſævi monimenta doloris

Exuviaſque hauſit, furiis accenſus, & ira
Terribilis: Tune hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens, ferrum adverſo ſub pectore condit
Fervidus. Aſt illi ſolvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

Finis Æneidos.

ÆNEIDOS
POSTERIORUM
SEX LIBRORUM
VARIÆ LECTIONES
NOTABILIORES.

LIBER SEPTIMUS.

Pagina 1. *Verſu* 4.

OSSAQUE nomen ... ſignat. *ſignant*. Codex Florentinus. Nicolaus Heinſius.

Pag. 2. *v.* 3. 8. 26.

Curſum Luna negat. *curſus*. Ambo iidem.
Nocturna in lumina. *Nocturno in lumine*. Cod. Fl.
Vorticibus rapidis. *verticibus*. Regius Codex.

Pag. 5. *v.* 4. 19.

Mephitin. *Mephitim*. Cod. Flor. Nic. Heinſ.
A ſtirpe. *ab ſtirpe*. Ambo iidem.

Pag. 6. *v.* 3. 20. 25. 28.

Per herbam. *per herbas*. Theod. Pulm. Reg. Cod.

Fatorum arcana reliquit. *canebat.* Markianus Cod.
Manebant. *manebat.* Cod. Flor. Nicol. Heinſius. Theod. Pulm.
Quæve habeant. *quive habeant.* Tres iidem.

Pag. 7. v. 6. 12.

Noctiſque orientia ſigna. *horrentia.* Mark. Cod.
Diditur . . . rumor. *Deditur.* Idem. In Regio Codice, alio atramento, *i* mutatum erat in *e.*

Pag. 8. v. 3. 9. 16. 18.

Turres ac tecta Latinorum. *turres &c.* Cod Flor.
Latinorum. In Codice Florentino deletæ ſunt hæ quatuor poſtremæ litteræ *orum*, & ſuperinduxit aliena manus litteram *i*, ita ut legatur *Latini. Latinûm.* Nic. Heinſ.
Cum provectus equo. *praevectus.* Cod. Flor. Nic. Heinſius. Theodorus Pulmannus.
Hîc ſceptra accipere. *Hinc.* Reg. Cod.
Sacris ſedes epulis. *Sacræ ſedes.* Mark. Cod.

Pag. 9. v. 13. 19.

Curſus. *curſum.* Cod. Flor. Nic. Heinſ.
Ne fugite hoſpitium. *Nec.* Cod. Flor.

Pag. 10. v. 3. 4. 16. 24.

Et *numero* Divorum altaribus *addit.* Regius Codex, *numerum.* Florent. Cod. *auget.* & Theod. Pulmannus.
Et dicta. *Et dictum.* Cod. Flor.

Concurrerit orbis. *concurritur.* Mark. Cod.
Tantique. *Tantive.* Reg. & Mark. Codd.

Pag. 11. *v.* 2. 20. 22.

Ac verba precantum. *verba precantia.* Cod. Flor. Nic. Heinſ. Theod. Pulmannus.
Hunc illum. *hinc illum.* Mark. Cod.
Hinc progeniem. *huic.* Cod. Flor. Nic. Heinſ.

Pag. 12. *v.* 18. *ultimo.*

Tecti auro. *ſtrati auro.* Mark. Cod.
Ex æthere longè . . . proſpexit. *longo.* Codex Florentinus. Nicolaus Heinſius.

Pag. 13. *v.* 10. 19. 25.

Num Sigæis occumbere campis. Markianus codex hoc loco, ut & duobus ſequentibus verſibus, pro *num*, habet *non.*
Odiis *aut* exſaturata quievi. *haud.* Codd. Flor. Regius, & Markianus : & pro *quievi*, Markianus habet, *quierunt.*
Quod ſcelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente ?
Ita habent Codices Regius, & Markianus.
Aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem ?
Ita ſuperinduxit aliena manus in Codice Flor.
Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis.
Non dabitur, eſto, regnis. Regius Codex.

Pag. 14. *v.* 5. 9. 20.

Prægnans ignes enixa jugales. *Prægnas.* Cod. Fl.

Luctificam

Luctificam Alecto. *Lethificam.* Mark. Codex.
Unanimes . . . fratres. *unanimos.* C. Fl. N. Heinſ.

Pag. 15. *v.* 11. 17. 18. 20. 21. 24.

Inſpirans animam. *ſpirans.* Cod. Flor.
Locuta eſt. Hæc vocula, *eſt*, abeſt à Cod. Flor.
Super nata lacrymans. *natæ.* Idem, & Regius.
Nataeque tuique? *gnatæque.* Cod. Flor.
Quam primo Aquilone relinquet. *Quam primum.* Regius Codex.
Vexit ad arces. *urbes.* Cod. Flor. Nic. Heinſ.

Pag. 16. *v.* 4. 15. 20. 25.

Et ſic dicere Divos. *poſcere.* Cod. Flor
Stupet inſcia juxta . . . manus. *ſupra.* Cod. Flor. Nic. Heinſ.
Adorta nefas. *adorſa.* Codex Markianus.
Te luſtrare choro. *choros.* Cod. Florent. Nic. Heinſ. Theod. Pulm.

Pag. 17. *v.* 17.

Locus Ardua quondam. *Ardea.* Tres iidem.

Pag. 18. *v.* 4. 8. 14. 22.

Tyrrhenas; i, ſterne acies; rege pace Latinos.
Tyrrhenas proſterne acies. Cod. Mark.
Tege pace Latinos. Cod. Flor. Nic. Heinſ. Theod. Pulm.
Lætus in arma *para.* *jube.* Cod. Flor.
Thybridis alveo. *undam.* Idem; & Regius. Theod. Pulmannus.

Bella viri . . . gerant. *gerent.* Regius Codex.

Pag. 19. *v.* 11. 16.

Perfundit toto proruptus corpore ſudor.

Perfudit. Cod. Flor. Nic. Heinſ. Theod. Pulm. *Præruptus.* Mark.

Aquæ vis. *Aquaï.* Cod. Flor. Nic. Heinſius.

Pag. 20. *v.* 9. 21.

Malorum cauſa. *laborum.* Roman. Cod. Flor. Nic. Heinſius.

Rabidæ canes. *rapidæ.* Reg. Cod. & Markianus.

Pag. 21. *v.* 6. 9.

Replevit. *replebat.* Cod. Flor. Nic. Heinſ.

Olli. *Illi.* Ita mutavit manus aliena in Cod. Flor.

Pag. 22. *v.* 4. 5. 9. 12. 13. 23.

Et lucem ſub nubila jactant. *ſub lumine.* Regius Codex, & Markianus.

Albeſcere vento. *ponto.* Cod. Flor.

Almon. *Almo.* Veteres quidam Codices. Codex Florentinus. Nic. Heinſ. Theod. Pulm.

Galæſus. *Gelaſus.* Romanus Codex.

Dum paci medium ſe offert. *pacis medium.* Mark.

Dic, in amicitiam. *Sic in.* Antiqui aliquot Codd.

Pag. 23. *v.* 8. 15. 17. 18. 20.

Talia connubia. *conjugia.* Cod. Flor.

Ipſe velit. *ille.* Cod. Florent. Nic. Heinſ. Theod. Pulman.

Amſancti. *Amſacti.* Cod. Flor. *Anſancti.* Theod. Pulman.

Vortice. *vertice.* Cod. Flor. Nic. Heinſ.

Hic ſpecus horrendum, ſævi ſpiracula Ditis,
Monſtratur ... vorago. *Et ſævi ſpiracula Ditis Monſtrantur.* Cod. Flor. Theod. Pulman. Regius Codex.

Queis condita Erynnis. *condit* ... *numen.* Codex Florentinus.

Pag. 24. *v.* 6. 7. 8. 18. 20. 21.

In crimine cædis & ignis terrorem ingeminat.
Igni. Romanus Codex. Flor. Cod. Nic. Heinſ.
Teucroſque in regna vocari.
Teucros in regna. Cod. Flor. Nic. Heinſ.
Se limine pelli. *limite.* Cod. Markianus.
Mole tenet: ſcopuli nequicquam & ſpumea circùm;
Mole tenet ſcopuli: nequicquam ſpumea. Cod. Fl.
Cœcum exſuperare poteſtas conſilium.
Cæptum ..... *conſilium.* Codex Markianus.
Auraſque pater teſtatus. *teſtatur.* Codd. Fl. Mark.

Pag. 25. *v.* 17.

Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ.
Hac ubi. Aliena manus ita ſcripſit in Cod. Flor.

Pag. 26. *v.* 3. 7. 9. 23.

Ferratos ... poſtes. *ferratas* ... *portas.* Cod. Mark.
Spicula lucida tergent. *torquent.* Idem.
Signaque ferre juvat. *jubet.* Cod. Flor.

Bello exciti reges. *acciti.* Cod. idem.

Pag. 27. *v.* 6. 23.

Filius huic juxta Lauſus. *Hunc juxta.* Cod. Flor.
Tegumen. *tegimen.* Codices Regius, Florentinus, *Tegmen.* Theodorus Pulmannus.

Pag. 28. *v.* 3. 8. 10. 17. 22.

Mœnia linquunt. *limina.* Cod. Markianus.
Otrhynque nivalem. *Otrumque.* Cod. Flor.
Cedunt virgulta fragore. *Cædunt.* Idem.
Quos dives Anagnia paſcit.
Quos, dives Anagnia, paſcis. Codd. nonnulli.
Tegmen habet capiti. Superaddidit aliena manus litteram *s* in Codice Florentino, ita ut legatur *capitis.*

Pag. 29. *v.* 4. 17. 20.

Æquoſque Faliſcos. *curruſque.* Cod. Markianus.
Poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Poſtquam pars eſt data. Antiqui aliquot Codd.
Roſea rura. *roſcida.* Quidam Codices. Mark.

Pag. 30. *v.* 3. 7. 13. 21. 25. 26.

Volvuntur marmore fluctus. *littore.* Plerique Codices antiqui.
Pulſuque pedum tremit excita tellus.
Curſuque pedum conterrita tellus. Cod. Flor.
Pulſuque pedum conterrita tellus. Plerique antiqui Codices, & impreſſi. Ita Reg. Cod. & Mark.

Quique Cales linquunt. *liquunt.* Cod. Flor.
Patriis ſed non & filius arvis. *patris.* Reg. Cod. *Non jam filius.* Antiqui aliquot Codices.
Mœnia Abellæ. *Bellæ.* Reg. Cod. & Mark.
Torquere *catejas.* *catellas.* Cod. Flor.

Pag. 31. v. 3. 6. 16. 17. 18. 22.

In prælia Nurſæ. *Nerſæ.* Idem.
Æquicola glebis. *Æquicula.* Idem. Nic. Heinſ.
Marrubia de gente. *Marruvia.* Cod. Flor. & Reg.
Neque eum juvère in vulnera cantus. *in vulnere.* Cod. Flor. *ad vulnera.* Ita mutatum ab alienâ manu in eodem Codice.
Quæſitæ in montibus herbæ. *quæſitæ montibus.* Antiqua pleraque exemplaria. Cod. Florent. & Nic. Heinſ.
Angitiæ. *Anguetiæ.* Cod. Flor. *Anguitiæ.* Nicolaus Heinſius.
Hymettia circùm. *humentia.* Cod. Flor.

Pag. 32. v. 6. 11. 14. 20.

Ad undas. *in.* antiqui aliquot Codices.
Triviæ templo. *templo Triviæ.* Cod. Flor. Nicol. Heinſius.
Haud ſecius. *haud ſegnius.* Antiqui plerique Codices. Markianus.
Tam magis illa fremens. *Jam magis.* Cod. Flor.

Pag. 33. v. 1. 6. 12.

Denſantur. *denſentur.* Cod. Flor. Theod. Pulm.

Jupiter Anxurus. *Anxirus*. Reg. Cod. & Mark.
Calathiſve Minervæ. *calathiſque*. Mark. Cod.

ÆNEIDOS

LIBER OCTAVUS.

Pagina 36. *Verſu* 21. 22.

CUM pater in ripa. *tum*. Cod. Mark.
Triſti turbatus pectora bello. *pectore*. Cod. Flor. in quo mutata legitur ultima littera *e* in *a*.

Pag. 37. *v*. 7. 12. 28.

Tumor omnis. *timor*. Quidam Codices.
Alba, ſolo recubans, albi circùm ubera nati.
Solo recubant albi circùm ubera nati. Flor. Cod.
Verſus ſequens non legitur in eodem Codice.
Supera votis. *donis*. Plerique alii Codices.

Pag. 38. *v*. 10. 13. 14. 16.

Tuque ô Thybri, tu ô genitor, cum flumine ſancto.
O Thybri tuo genitor cum flumine. Quidam Codd.
Fonte tenet. *tenent*. Romanus Codex.
Celebrabere donis. *venerabere*. Pleriqui Codices Antiqui.
Adſis ô tantum. *tandem*. Quidam Codices.

Pag. 39. *v.* 5. 8. 14. 22.

Iſcr . . . celerant. *peragunt.* Plerique Codices antiqui.

Scuta virûm, fluvio pictaſque. *Scuta virûm fluvio, pictaſque.* Cod. Flor. Nic. Heinſ. Theod. Pulmannus.

Evandrus habebat. *Evander.* Cod. Markianus. Ita alibi.

Tacitis incumbere remis. *tacitos.* Romanus Codex, & Florentinus.

Pag. 40. *v.* 3. 9. 10.

Qui genus. *Quod genus.* Aliqui Codices.

Veniſſe duces. *viros.* Nonnulli Codices. Mark. Regius.

Perculſus. *percuſſus.* Codd. Flor. Reg. Nic. Heinſ. Theod. Pulm.

Alloquere, ac . . . ſuccede penatibus. *et.* Codices Florentinus; Markianus.

Pag. 41. *v.* 7. 10. *ultimo.*

Idem Atlas generat. *genuit.* Codex Markianus.

Tentamenta. Regius Codex; & Markianus. *temptamenta.* Pro *me me ipſe.* Mark. *memet ipſe.*

Flore juventa. *juventas.* Cod. Flor. Nic. Heinſ.

Pag. 42. *v.* 7. 11.

Chlamydemque auro dedit intertextam.
Chlamidemque auro dedit intertexto. Reg. Cod.

Auxilio lætos dimittam. *tutos*. Codices aliquot antiqui, & Markianus.

Pag. 43. *v.* 3. 6. 10. 22. 28.

Veterumve ignara. *veterumque*. Rom. Cod.
Jam primum. *Jampridem*. Pervetus Codex.
Tenebat. *tegebat*. Codex Flor. Theod. Pulman.
Aut intentatum. *intractatum*. Cod. Flor. Nicolaus Heinſius.
Quærentem. *Quærenti*. Flor. Cod. Nic. Heinſ.

Pag. 44. *v.* 8. 18. 21. 26.

Aërii ... montis. *Ætherii*. Reg. Codd. & Markianus.
Ter ſaxea tentat. *temptat*. Iidem ambo.
Dorſo inſurgens. *incumbens*. Cod. Mark.
Maximus inſonat æther. *intonat*. Flor. Cod.

Pag. 45. *v.* 4. 7. 17.

Infernas reſeret ſedes, & regna recludat.
Aperit ſedes, ac regna. Mark. Codex.
Deprenſum in luce repente. *in* ... abeſt à Codicibus aliquot antiquis, & à Codice Florentino.
Quà. *quò*. Antiqui aliquot Codices.

Pag. 46. *v.* 4. 20.

Et erit quæ Maxima ſemper. *& erit quoque*. Markianus Codex.
Et facta ferant. *ferunt*. Cod. Fl. Theod. Pulm.

Pag. 47. *v.* 3.

Nemeæ. *Nemea.* Fl. Cod. & Rom. Nic. Heinſ.

Pag. 48. *v.* 8. 12. 21.

Aurea quæ perhibent, illo ſub rege fuerunt
Sæcula: *fuère.* Codex Florentinus.
Aureaque, ut perhibent, illo ſub rege fuerunt
Sæcula: Pierius. Theod. Pulmannus. Regius Codex, & Markianus.
Tum manus Auſonia. *Auſoniæ.* Reg. Cod.
Monſtrat & aram. *arma.* Flor. Cod.

Pag. 49. *v.* 15. 19.

Condidit arcem. *urbem.* Idem Codex.
Lautis mugire carinis. *latis.* Codex Florent.
Latis . . . cavernis. Codex Markianus.

Pag. 50. *v.* 6. 10. 11. 16. *ultimo.*

Aſpirat. *inſpirat.* Markianus. Aliquot Codices antiqui.
Opiſque tuæ. *opuſve.* Veteres aliquot Codices.
Incaſſumve. *Incaſſumque.* Codex Flor.
Te filia Nerei. *Neri.* Regius Codex.
Labefacta per oſſa. *calefacta.* Mark. Cod.

Pag. 51. *v.* 4. 6.

Devinctus amore. *devictus.* Regius Codex.
Quò tibi, Diva, mei. *Quid tibi.* Mark. Codex.
Poſſum promittere. *poſſunt.* Regius Codex.
Exercet penſo. *exercens.* Codex Florentinus.

Pag. 52. v. 4. 5. 8. 19. 25.

Validique incudibus ictus. *validis.* Mark. Cod. Referunt gemitum. *ſonitum.* Mark. Cod. ſtriduntque cavernis. *ſtridentque.* Codex Flor.

Hoc tunc Ignipotens Cœlo deſcendit ab alto. *Huc.* Plerique vulgati Codices. Ita quoque legit Markianus Codex, ſed aliâ manu exaratum.

Inſtabant. *Inſtaurant.* Markianus Codex.

Et huc advertite mentem. *ad huc.* Regius Codex; & Markianus.

Pag. 53. v. 16. 21.

Conſurgit ſenior. *Confeſtim ſurgit.* Mark. Cod.

Procedunt. *Præcedunt.* Cod. Fl. & Regius.

Pag. 54. v. 7.

Murum circumſonat armis. *bellum circumſonat.* Mark. Cod. *circumtonat.* In Codice Florentino mutavit aliena manus litteram *s* in litteram *t*.

Pag. 55. v. 20.

Fatum indulget. *fata indulgent.* Regius Codex.

Pag. 56. v. 8. 10. 23. 25.

Fragor intonat. *increpat.* Codex Florent. Nicolaus Heinſius.

Pulſa tonare. *ſonare.* Regius Codex.

Herculeis ſopitas ignibus aras. *Herculeas ſopitis ignibus aras.* Markianus Codex.

Mactat ... bidentes. *mactant.* Codex Florentinus. Nic. Heinſius.

Pag. 57. *v.* 11. 15.

Ad limina. *littora.* Cod. Flor. Theod. Pulm. Inexpletum lacrymans. *inexpletus lacrymis.* C. Fl.

Pag. 58. *v.* 11. 12. 13. 14. 15.

Nunc ô nunc liceat. *Nunc nunc ô liceat.* Idem.
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri. *Dum ſpes ambigua, dum cura incerta futuri.* Mark.
Mea ſera & ſola voluptas. *mea ſola & ſera.* Codex Florentinus.

Complexu teneo. *complexus.* Ita ſcripſit aliena manus in Codice Florentino. Gravior ne nuncius. *gravior neu nuncius.* Cod. Flor.

Digreſſu *dicta* ſupremo. *mœſta.* Idem Codex.

Pag. 59. *v.* 3.

Cœritis amnem. *Cheritis.* Codd. Fl. & Mark.

Pag. 60. *v.* 1. 25.

Interque manus & brachia verſat.
Interque manus ſua brachia. Mark. Cod.
Diſtulerant. Manus aliena in Codice Florentino mutavit litteram *t* in litteram *p*, ita ut legatur, *Diſpulerant.*

Pag. 61. *v.* 6. 15. 17. 19. 21. 28.

Auderet *quod* vellere. *quia.* Cod. Florent. Nic. Heinſius.

Aurea cæſaries illis. *ollis*. Codices Florentinus, & Markianus. Nicolaus Heinſius. Theodorus Pulmannus.

Duo *quiſque* Alpina coruſcant *Gæſa* manu. *duo cuique*. Markianus Codex. *Geſſa*. Codex Florentinus.

Hinc . . . Salios. *hic*. Codex Florentinus. Nicolaus Heinſius.

Extuderat. *Excuderat*. Markianus Codex.

Spumabant cœrula. *ſpumabat*. Cod. Flor.

Pag. 62. *v.* 17.

Roſtriſque tridentibus. *roſtris ſtridentibus*. Reg. Cod.

Pag. 63. *v.* 5. *ultimo.*

Arcum intendebat. *arcu*. Idem Codex.

Hic Nomadum genus. *hinc*. Idem, ut etiam ſequenti verſu, pag. 64.

Pag. 64. *v.* 2. 4. 7.

Pinxerat. *Finxerat*. Codex Florentinus. Nicolaus Heinſius. Theodorus Pulmannus.

Indomitique Dahæ. *Dacæ*. Mark. Codex.

Attollens humero. *humeris*. Idem.

ÆNEIDOS

LIBER NONUS.

Pagina. 66. *Verſu* 3. 12.

LYDORUMQUE manum collectos armat agreſtes.

Lydorumque manum & collectos armat. Reg. Cod.

Lydorumque manum collectoſque armat. Markianus Codex.

Video medium diſcedere Cœlum. *medium video.* Markianus Codex. Tum pro *diſcedere*, diſcindere; ut & Regius.

Verſus 21 deſideratur in Codicibus Regio, & Markiano.

Pag. 67. *v.* 4. 8. 17. 19.

Hoſtis adeſt, eïa. *heja.* Regius Codex.

Struere auderent aciem. *acies.* Idem.

Ecquis erit mecum. *Et quis.* Mark. Codex.

Campo ſe ſe arduus infert. *campis.* Idem.

Clamore excipiunt ſocii. *clamorem.* Reg. Codd. & Mark.

Pag. 68. *v.* 6. 8.

Muros & caſtra tuenti, *petenti.* Mark. Codex.

Qua *tentet* ratione aditus, & quæ via *clauſos*
Excutiat Teucros vallo. *temptet.* Reg. Codd. & Markianus. *clauſo . . . vallo.* Aliqui Codices.

Pag. 69. v. 10.

Aut quid petis iſtis. *aut qui.* Regius Codex.

Pag. 70. v. 10.

Quot prius æratæ ſteterant ad littora *proræ*,
Reddunt ſe totidem facies. *puppes, redduntur totidem.* Antiqui aliquot Codices.

Pag. 71. v. 5. 10. 22. 25. 26.

Genus omne peroſos. *peroſum.* Regius Codex, & Markianus.

Sed vos, ô lecti. *Sed vos electi.* Regius Codex.

Decimum. *Decumum.* Idem Codex, & Mark.

Pugnam ſperare parati. *parari.* Antiqui Codd.

Rutulo muros qui milite ſervent. *Rutuli.* Regius Codex.

Quemque ſequuntur. *ſecuti.* Rom. Cod.

Pag. 72. v. 1. 17. 23.

Purpurei criſtis juvenes. *Purpureis.* Nonnulli Codices, & in primis Markianus.

Et juxta comes Euryalus. *Et Niſum juxta Euryalus.* Antiqua aliquot exemplaria.

Fit dira cupido. *ſit.* Mark. Codex.

Pag. 73. v. 3. 7. 10.

Percipe porro. *perſpice.* Idem Codex.

Si tibi, quæ poſco, promittunt. In Regio Codice, ſuprà *tibi* ſcriptum *Dii.*

Perculſus amore.. *percuſſus* .Veteres Codd.

Pag. 74. *v.* 5. 6. 8. 14. 15.

Multis è matribus. *à matribus.* Rom. Codex.

Proſequitur. *Perſequitur.* Antiqui aliquot Codices, & Florent.

Loco ſententia cedit. *ceſſit.* Mark. Cod.

Ductores Teucrûm primi, & delecta juventus.

In Florentino Codice, & in Markiano verſus hic legitur absque *et* copulativa particula.

Conſilium ... habebant. *agebant.* Mark. Cod.

Pag. 75. *v.* 4. 6. 7. 15.

Quæſitum Ænean ad mœnia. *& mœnia.* Codd. Florent. & Reg.

Fallet euntes. *fallit.* Servius.

Sub vallibus urbem. *ſub mœnibus.* Reg. Cod.

Pro talibus auſis. *pro laudibus iſtis.* Cod. Flor.

Pag. 76. *v.* 11.

Campi quod rex habet. *campos quos rex.* Mark. Codex.

Diſſimilem arguerit: tantùm fortuna ſecunda, Haud adverſa cadat. *Aut adverſa.* Servius, & nonnulli Codices antiqui. Mark. & Reg. Codd.

Pag. 77. *v.* 3. 23.

Perculſa mente. *Percuſſa.* Codex Flor.

Multa patri portanda dabat mandata.
Mandata dabat portanda. Codd. Flor. & Mark.

Pag. 78. *v.* 9. 11. 14. 17. 19.

Hæc ego vaſta dabo. *vaſtabo.* Mark. Cod.
Proflabat . . . ſomnum. *perflabat.* Idem.
Inter *tela* jacentes. *lora.* Idem.
Truncumque reliquit. *relinquit.* Codices Florentinus, & Regius.
Et juvenem Sarranum. *Serranum.* Cod. Flor.

Pag. 79. *v.* 9. 12. 24.

Et multa morte recepit. *multaque in morte reduxit.* Markianus Codex.
Tendebat, ubi ignem. *tendebat : ibi ignem.* Codices Florentinus, & Regius.
Prædaque potiti. *pugnamque.* Codex Florent.
Pugnaque potiti. Regius Codex, & Markianus.

Pag. 80. *v.* 7. 16.

Jamque propinquabant caſtris, muroque ſubibant.
Propinquabant portis. Markianus Codex.
Muroſque ſubibant. Vetera aliquot exemplaria.
Omnemque aditum cuſtode coronant.
Abitum. Servius, & plerique alii.

Pag. 81. *v.* 1. 13.

Quave ſequar? *Quove ſequar?* Mark. Cod.
Et ſic voce precatur. *& ſic fortè.* Idem. *& ſic voce precatus.* Codex Regius.

Pag. 82. v. 4.

Dum trepidant, iit haſta. *it.* Cod. Flor.

Pag. 83. v. 1. 4. 15 & 16.

Inſtat non ſegnius. *non ſeciùs.* Idem.
Exanimem . . . amicum. *exanimum.* Mark. Cod.
Tepidumque recenti cæde locum, &c. *tepidaque recentem cæde locum.* Servius, & quidam alii.

Pag. 84. v. 2. 5. 7. 9. 15. 18. 20.

Murorum in parte ſiniſtra. *in* abeſt à Romano Codice.
Ora . . . movebant. *videbant.* Codices Regius, & Markiánus.
Volitans pennata. *pinnata.* Cod. Flor.
Ac ſubitus . . . calor . . . reliquit. *at.* Idem.
Tu ne ille ſeneċtæ. *illa.* Nonnulli Codices.
Affari extremùm. *extremis.* Cod. Flor.
Nec te, tua funera. *nec ego tua.* Mark. Cod.

Pag. 85. v. 8.

Illam incendentem luctus Idæus & actor.
Regius Codex ſequentem verſum huic præponit.
Ferre libet. *Ferre juvat.* Codd. Reg. & Mark.

Pag. 86. v. 7. 12. 13.

Scalas in mœnia poſcit. *ad mœnia.* Reg. Cod.
Et meminiſtis enim, Divæ, & memorare poteſtis.
Hunc verſum omittit Regius Codex.
Vaſto ſuſpectu. *conſpectu.* Mark. Cod.

Flammam affixit lateri. *aſtrinxit*. Idem.

Pag. 87. v. 9. 19.

Haud neſcia mortis. *Morti injicit*. Cod. Flor.
Muri cum parte revellit. *revulſit*. Mark. Cod.

Pag. 88. v. 11.

Et lævo *infixa* eſt lateri manus, *abditaque* intus. *Adfixa eſt*. Reg. Cod. *additaque*. Flor. Cod.
Eductum Martis luco. *productum*. Mark. Cod.

Pag. 89. v. 20. 26.

Comportare juvat prædas, & vivere rapto. *Convectare*. Pierius, & nonnulli Codices.
Buxuſque vocant. *vocat*. Cod. Flor.

Pag. 90. v. 12. 14. 26.

Effugit horrendum ſtridens *adducta* ſagitta. *Et fugit . . . allapſa : elapſa*. Vetera exemplaria. *elapſa*. Reg. Cod.

Traiicit. I, verbis. *Trajecit verbis*. Regius Codex, & Markianus.

Formam tum vertitur oris. *forma*. Reg. Cod.

Pag. 91. v. 2. 4. 15. 20.

Tum comitem . . . addidit. *hunc comitem*. Idem.
Et crines albos. *Et crines flavos*. Mark. Cod.
In certamina. *ad certamina*. Regius Codex.
Dant ſonitum flictu galeæ. *adflictu*. Cod. Flor.

Pag. 92. v. 6. 8. 11. 12.

Criſtis capita alta coruſci. *coruſcant*. Idem.

Sive Padi ripis. *Seu Padi.* Mark. Cod.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut vidère patentes. *Irrumpunt aditus Rutuli , ut.* Cod. Flor.
Aquicolus. *Aquiculus.* Reg. Cod. *Equiculus.* Mark.

Pag. 93. v. 1. 12. 15. 17.

Aëra per tenuem, ſtomachoque infixa, ſub altum Pectus abit.
Aëra per tenerum. Cod. Flor. *ſtomachoque infixa ſub alto pectus abit.* Markianus.
Qualis in . . . littore. *Talis.* Codex Flor.
Vadis illiſa recumbit. *in littore cumbit.* Markianus Codex.
Prochyta alta tremit. *Procytha.* Cod. Flor.

Pag. 94. v. 1. 4. 10. 23. 24. 25. 27.

Vi multâ . . . torquet. *vi magnâ.* Idem.
Alios ſecum includit. *incluſit.* Regius Codex.
Clypeoque micantia fulgura mittit. *fulmina.* Codex Florent. *mittunt.* Nonnulli Codices.
Portæque infigitur haſta. *terræque.* Mark. Cod.
Mea quod vi dextera verſat. *librat.* Reg. Cod.
Neque enim is teli nec vulneris auctor.
Neque enim es . . . auctor. Romanus Codex; Porcius, & aliquot alii.
Gemina inter tempora. *media.* Codices nonnulli veteres.

Pag. 95. v. 18. 19.

Lyncea tendentem. *Lyngea.* Reg. Cod. *Ligea.* Mark.

Connixus ab aggere dexter. *dextra.* Reg. Cod.

Pag. 96. *v.* 7. 15. 18.

Quæ jam ultra mœnia habetis. *quæve.* Idem.
Quæ cingitur amni. *unda.* Idem, & Mark.
Cùm telis premit infenſis. *infeſtis.* Mark.

Pag. 97. *v.* 14.

Æger anhelitus. *acer.* Codices nonnulli.

ÆNEIDOS

LIBER DECIMUS.

Pagina 99. *Verſu* 6.

QUIANAM ſententia. *quænam.* Regius Codex, & Markianus.

Pag. 100. *v.* 9.

Et placidum læti componite fœdus.
Læti placitum. Codex Florentinus. *placitum læti.* Nicolaus Heinſius.

Pag. 101. *v.* 17. 23.

Ignotis jactetur in undis. *in oris.* Reg. Cod.
Nihil urbibus indè obſtabit Tyriis. *nil viribus.* Markianus.

Pag. 102. *v.* 9. 24.

Italiam fatis petiit auctoribus. *Italiam petiit fatis auctoribus.* Regius Codex.

Ventos obtendere. *Oſtendere.* Mark. Cod.

Pag. 103. *v.* 3. 14. 16. 20.

Corda aſpera tentas? *temptas.* Idem; & Regius. Deprenſa fremunt. *depreſſa premunt.* Mark. Summa poteſtas. *prima.* Cod. Fl. Nic. Heinſ. Accipite ergo, animis atque: hæc mea figite dicta. *Accipite ergo animis, atque.* Cod. Flor.

Pag. 104. *v.* 1. 13. 16. 19.

Tros Rutuluſve fuat. *Rutuluſve luat.* Reg. Cod. At legio Æneadûm. *Aſt legio.* Cod. Flor.

Aſius Imbraſides. *Jaſius.* Idem, & Regius. Hicetaoniuſque Thymœtes. *& Aoniuſque.* Reg. Cod. *Licaoniuſque.* Mark.

Et Clarus, & Hæmon. *Ethæmon.* Cod. Flor. *& Themon.* Nic. Heinſ. *Thimon.* Mark.

Pag. 105. *v.* 1. 3. 19.

Aut Oricia terebintho. *Corycia terebento.* Codex Florentinus.

Molli ſubnectens circulus auro. *mollis ſubnectit.* Idem.

Tum libera fatis. *fati.* Idem. Nic. Heinſ.

Pag. 106. *v.* 8. 13.

Corytique leves humeris. *Goryti.* Cod. Flor.

Inexhauſtis . . . metallis. *inexuſtis*. Mark. Cod.

Pag. 107. *v.* 13.

Agmen ciet Ocnus ab oris. *Ognus*. Cod. Flor.

Pag. 108. *v.* 10.

Steterant ad littora proræ. *puppes*. Idem.

Pag. 109. *v.* 1.

Quem dedit ipſe. *quem dedit ingens*. Reg. Cod.

Pag. 110. *v.* 4. 10. 12. 13. 24. 26.

Umbo vomit aureus ignes. *æreus*. Idem.
Littora præripere. *Littora præcipere*. Cod. Flor.
Quod votis optaſtis, adeſt perfringere dextrâ.
Hic verſus abeſt ab eodem Codice. *optatis*. Reg. Cod. *Perfringite*. Mark.
In manibus Mars ipſe, viri. *Mars ipſe viris*. Idem Codex; Markianus, & Florentinus.
Quà vada non ſperat. *ſpirant*. Codex Flor.
Advertit ſubito proras. *proram*. Idem.

Pag. 111. *v.* 20. 24. *ultimo.*

Perque ærea ſcuta. *ſuta*. Codd. Flor. & Rom.
Cui licuit parvo. *Quod*. Cod. Flor.
Nil validæ juvère manus. *Nec*. Idem.

Pag. 112. *v.* 2. 3. 14. *ultimo.*

Ecce Pharo, voces dum jactat inertes. *Pharon voces dum jactat inertes*. Codex Florent.
Clamanti ſiſtit in ore. *clamantis*. Idem; & Mark.

Steterunt quæ in corpore Grajûm. *ſteterint.* Codex Florentinus. *ſteterant.* Markianus.

Fidens . . . Clauſus. *Lauſus.* Reg. Cod. & Mark.

Pag. 113. *v.* 4. 7. 18.

Fronte ferit terram. *premit.* Reg. Cod.

Occurrit Halæſus. *Accurrit.* Codex Florentinus. Nicolaus Heinſius.

Impulerat torrens. *intulerat.* Reg. Cod.

Pag. 114. *v.* 6. 7. 8. 17.

Magno claudit nos objice. *magna.* Cod. Flor.

Pelagus Trojamne petemus? *pelago.* Mark. Cod. *petamus.* Idem; & Regius Codex.

Prorumpit in hoſtes. *prorupit.* Mark. Cod.

Hinc Sthelenum petit. *Sthenium.* Cod. Flor.

Pag. 115. *v.* 21.

Oſſaque diſpergit cerebro. *diſperſit.* Idem.

Pag. 116. *v.* 5. 13. 22.

Texit Imaona Haleſus. *Hymeona.* Idem.

Áddenſant acies. *addenſent.* Servius. Nic.Heinſ.

Tempus deſiſtere pugna. *pugnæ.* Cod. Fl. N. Heinſ.

Pag. 117. *v.* 14. 21.

Si quà fors adjuvet auſum. *adjuvat.* Cod. Flor.

Lacrymaſque effudit inanes. *effundit.* Idem.

Pag. 118. *v.* 7. 13.

Atque viam clypei molita per oras.

Atque viam clypei eſt molita per oras. Idem.
Cùm pellis toties obeat. *Quem pellis.* Idem.

Pag. 119. *v.* 24. 25.

Perfundat ſanguine flammas. *perfundant.* Idem.
Cum tenderet haſtam. *contenderat.* Idem.

Pag. 120. *v.* 7. 11.

Haud anima una dabit. *aut anima.* Idem.
Suſtulit iſta prior. *Suſtulit illa.* Idem.

Pag. 121. *v.* 6. 10. 13.

Et multa parantis dicere deturbat terræ.
Plura parantis hiſcere. Markianus Codex.
Condet humi, patriove. *humo.* Cod. Flor.
Antæum, & Licam. *Lucam.* Idem.

Pag. 122. *v.* 4. 21.

Fervore furentes. *ruentes.* Mark. Codex.
Tendebat *inermes* ... palmas. *inertes.* Idem.

Pag. 123. *v.* 1. 3. 19.

Edebat funera ductor. *victor Dardanius.* Idem.
Et caſtra relinquunt. *& clauſtra.* Idem.
Multiſque oneravit limina donis.
Multis oneravit limina donis. Idem.

Pag. 124. *v.* 2. 21.

Quid ſi, quod voce gravaris. *qua voce gravaris.* Cod. Flor. *Quid ſi, qui voce gravaris.* Mark.
Ut cedere Turnus credidit. *ubi cedere.* Idem.

Pag.

Pag. 125. *v.* 8. 13. 16. 19. 21.

Demittit corpora *morti. leto.* Mark. Cod. niſi quod ſcribat *læto* per diphtongum, ut ſolet.
Manus ad ſidera tendit. *Tollit.* Regius cod.
Quemve reducet? *Quove reducit?* Cod. Flor.
Quoſque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Quoſve. Reg. Cod. *quoſque.* Mark. & pro *in morte reliqui*, ſimpliciter *morte reliqui*, abſque præpoſitione.
Aut quæ... dehiſcat terra. *&* *quæ.* Cod. Flor.

Pag. 126. *v.* 1. 17.

Animo... fluctuat. *animum.* Reg. Cod.
Ipſa immota manens. *manet.* Cod. Flor.

Pag. 128. *v.* 15. *ultimo.*

Eadem mox arva tenebis. *arma.* Idem.
Lycius proceſſerat Agis. *Argis.* Cod. Flor.

Pag. 129. *v.* 6. 12. 18.

Neque his fuga nota, nec illis. *neque illis.* Idem.
Turbidus ingreditur campo. *campum.* Idem.
Huic contra Æneas, ſpeculatus in agmine longo.
Hunc contra Æneas ſpeculatus. Idem.

Pag. 130. *v.* 2. 26.

Haſtam jecit: at illa volans. *Injicit: illa volans,* Nic. Heins. *conjicit: illa.* Mark. Cod.
Proturbantque eminus hoſtem miſſilibus.
Perturbantque... hoſtem. Codd. Flor. & Mark.

Pag. 131. v. 5. 7. 22.

Ut poſſint… exercere diem. *poſſit.* Cod. Flor.
Æneas nubem belli, dum detonet, omnem
Suſtinet. *nubem belli dum detinet, omnes ſuſtinet.* Ita Reg. Cod. & Mark. ſed videtur minùs rectè.
Mentem… ſubiit… imago. *ſtrinxit.* Cod. Fl. N. Heins.

Pag. 132. v. 7, & 8. 14. 17. 23.

Vulnera ſiccabat lymphis, corpuſque levabat
Arboris acclinis trunco.
Regius Cod. hoc modo diſtinguit & legit.
Vulnera ſiccabat; lymphis corpuſque lavabat;
Arboris adclinus trunco. Priùs tamen fuerat *levabat*; ſed *e* mutatum erat in *a*. *Lavabat* quoque legit Mark. ſed pro *adclinis*, habet *adnixus*, procul dubio ex gloſſa, ut paſſim in illo codice.
Lauſum… exanimum ferebant. *exanimem.* Cod. Florentinus.
Immundo… pulvere. *multo.* Idem.
Exilium infelix. *Exitium.* Idem; & Regius.

Pag. 133. v. 4. 5. 19. 22.

Simul hæc dicens. *hoc.* Cod. Flor. Nic. Heins.
Alto vulnere tardat. *acto vulnere.* Reg. Cod.
Imo in corde pudor. *Uno in.* Cod. Fl. Nic. Heins.
Æneas agnovit eum. *agnovit enim.* Cod. Flor.

Pag. 134. v. 7. 8. 22.

Inde aliud… figitque. *fugitque.* Cod. Flor.

Sed ſuſtinet *aureus* umbo. *areus*. Idem.
Ut auras... hauſit. *&* *auras*. Regius Codex.

ÆNEIDOS

LIBER UNDECIMUS.

Pagina 138. *Verſu* 15.

SEGNESQUE metu... tardet. *ſegnesve*. Cod. Flor.

Pag. 139. *v.* 16. 22. *ultimo.*

Metuenſque moneret. *moveret*. Cod. Markianus.
Nati *funus*... videbis. *vulnus*. Idem.
Hei mihi, quantum. *Heu mihi*. Regius Codex.

Pag. 140. *v.* 10. 15. 25.

Sublimem in ſtramine ponunt.
In non legitur in codice Florentino.
Oſtroque auroque rigentes. *auroque oſtroque*. Cod. Flor.
Cæſo ſparſuros ſanguine flammas. *ſparſurus*. Idem.

Pag. 141. *v.* 11. 12. 15. *ultimo.*

Comitum proceſſerat ordo. *præceſſerat ordo*. Idem.
Gemituque hæc addidit alto. *edidit*. Idem. Mark.
Nec plura effatus. *non plura*. Cod. Flor.

Pacem me exanimis... oratis. *Pacemne.* Reg. Cod. & Mark.

Pag. 142. *v.* 13. 16. 21. 25. 26.

Infeſtus juveni Turno. *Infenſus.* Cod. Flor.
Juſtitiæne prius mirer belline laborum?
Juſtitiâne prius mirer belline labore? Reg. Cod.
Saxaque ſubvectare... Trojana juvabit.
Saxaque ſubvectare,..., Trojane, juvabit. Cod Fl.
Ferro ſonat *alta* bipenni. *icta.* Nic. Heins.
Actas ad ſidera pinus. *pinos.* Cod. Flor.

Pag. 143. *v.* 3. 12.

Evandrique domos, & mænia complet. *replet.* Idem. Regius Codex, & Markianus.
Pheretro Pallanta repoſto. *Pallante.* Reg. Cod.

Pag. 144. *v.* 1. 6. 11. 22.

Me, non Pallanta, referret. *dediſſet.* Idem. Scriptoris errore ex ſuperioris verſûs poſtremâ voce *dediſſem*, male repetitum.
Teucros cecidiſſe juvabit. *juvaret.* Cod. Flor.
Truncus in armis. *in arvis.* Nic. Heinſius.
Curvo in littore. *curvo.* &. Cod. Flor.

Pag. 145. *v.* 5. 14.

Hinc alii. *Hic.* Idem. Reg. & Mark.
Stellis fulgentibus. *ardentibus.* Cod. Fl. & Reg.

Pag. 146. *v.* 17.

Pacem.., ab rege petendum, *petendam.* Cod. Fl. & Reg.

Pag. 147. *v.* 8. 20. 22.

Gargani... Japygis. *Garganii.* Codex Flor.
Priamo miſeranda *manus. domus.* Mark. Cod.
Diverſum ad littus adacti. *abacti.* Reg. Cod. *abactis.* Mark.

Pag. 148. *v.* 3. 16. 23.

Devictam aſiam ſubſedit adulter. *poſſedit adulter.* Ab alienâ, ut videtur, manu ſcriptum eſt in Codice Flor.
Portatis ab oris. *portaſtis.* Reg. Cod. *defertis.* Mark.
Ceſſatum eſt. In Codice Flor. duplex *SS* mutatum eſt ab alienâ manu in R T. adeo ut legatur *certatum.*

Pag. 149. *v.* 6. 12. 16.

Clauſo fit gurgite murmur. *fit clauſo.* Cod. Flor.
Cùm muros adſidet hoſtis. *obſidet.* Cod. Idem.
Spem, ſi quam accitis. *adſcitis.* Idem.

Pag. 151. *v.* 3. 8. 14. *ultimo.*

Quid fortuna ferat populi. *petat.* Reg. Cod.
Conſediſſe urbem luctu. *in luctus.* Cod. Mark.
Pacem hanc... fædere jungas. *firmes.* Codd. Fl. Mark.
Et ſi adeo dotalis regia. *aut ſi.* Cod. Flor.

Pag. 152. *v.* 12.

Dum diſtinet hoſtem. *detinet.* Idem; & Mark.

Pag. 153. *v.* 11. *ultimo.*

Amnis & Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
Amnis ad Hadriacas &c. Mark. Codex.
Humum *ſemel* ore momordit. *ſimul.* Cod. Flor.

Pag. 154. *v.* 7. 8. 12. 13.

Variique labor mutabilis ævi. *variuſque labor.* Codd. Reg. Florent. & Markianus.
Multos alterna reviſens. *multoſque.* Cod. Flor.
Nec *tarda* ſequetur gloria. *parva.* Idem; & Mark.
Delectos Latio. *dejectos.* Regius Codex.

Pag. 155. *v.* 10.

Clamor... ſe tollit in auras. *ad auras.* Cod. Flor.

Pag. 156. *v.* 9.

Cauſa mali tanti. *malis tantis.* Reg. Cod.

Pag. 157. *v.* 23.

Tiburnique manus. *Tiburti.* Codd. Fl. Reg. & Mark.

Pag. 158. *v.* 6. 13.

Planities *ignota* jacet, tutique *receptus.*
Immota jacet. Mark. *receſſus.* Cod. Flor.
Triſti Latonia voces ore dabat. *triſtis.* Cod. Flor.

Pag. 159. *v.* 14. *ultimo.*

Contortum haſtile lacerto. *contentum.* Reg. Cod.
Jaculo palmas oneravit. *armavit.* Cod. Fl. & Mark.

Pag. 160. v. 21.

Cæli demiſſa per auras. *delapſa.* Iidem ; & Reg.

Pag. 161. v. 2. 7. 10. 13.

Huc obverſus & huc. *converſus.* Cod. Flor.
Protendunt longè. *Prætendunt.* Idem.
Uterque ſubſtiterat. *Conſtiterant.* Idem. *frementeſque*... equos. *furenteſque.* Reg. Cod. & Mark.
Continuo adverſis Tyrrhenus. *adverſi.* Cod. Flor.

Pag. 163. v. 10.

Paciſque bonas belliquе miniſtras.
Paciſque bonæ bellique. Reg. Cod. & Mark.

Pag. 164. v. 15. & 16.

Nomen tamen haud leve patrum Manibus hoc referes.
Unum tamen haud leve partum Manibus hinc referas. Codex Markianus.

Pag. 165. v. 4. 10. 11. 25.

Jam curſu evadere pugna. *pugnæ.* Codex Flor.
Ventoſa ferat cui gloria fraudem. *laudem.* Idem.
Acrique incenſa dolore. *accenſa.* Idem.
Comprenſamque tenet. *compreſſam.* Reg. Cod. & Mark.

Pag. 166. v. 2. 10. 13.

Tarchontem. *Tarchonem.* Cod. Flor. Nic. Heins.
Gerimus tela irrita. *geritis.* Reg. Cod. & Mark.
Exſpectare dapes. *Exſpectate.* Codex Flor. & Reg.

Pag. 167. *v.* 24.

Ex humeris ſonat arcus. *erat arcus*. Cod. Flor.

Pag. 168. *v.* 5, *&* 6.

Cæca ſequebatur, totumque incauta per agmen
Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore.
Certa ſequebatur; totumque incenſa per agmen
Fœmineo prædæ & ſpoliorum. Cod. Mark.

Pag. 169. *v.* 19. 20.

Fida ante alias quæ ſola. *fidam*. Cod. Flor.
Quîcum partiri curas. *Quâcum*. Regius Codex, & Markianus.

Pag. 170. *v.* 11. 16. 17. *ultimo.*

Multatam. *mulcatam*. Cod. Fl. *mutatam*. Mark.
Humero geſſiſſe pharetras. *ſagittas*. Cod. Florent. & Reg.
Tua te Regina reliquit. *relinquet*. R. C. & Mark.
Fulgentem armis. *latantem animis*. Cod. Flor.

Pag. 171. *v.* 16.

Disjectique duces. *Defectique duces*. Idem.

Pag. 172. *v.* 15. 23.

Mori pro mœnibus ardent. *audent*. Cod. Florent. Reg. Mark.
Campumque tenebat. *Campoſque*. Cod. Flor.

Pag. 173. v. 4.

Adventumque pedum. *Adventuſque*. Codex Idem.

ÆNEIDOS

LIBER DUODECIMUS.

Pagina 176. Verſu 18.

ET Laurentibus agris. *arvis*. Cod. Flor.

Pag. 177. v. 5. 9. 17.

Recalent... Tiberina fluenta. *Thyberina*. Idem.
Incolumi... certamina tollo. *incolomi*. Reg. Cod.
Sic inſtitit ore. *incipit*. Codex Flor.

Pag. 178. v. 23.

Et Rutulûm : noſtro dirimatur ſanguine bellum.
Et Rutuli : noſtro dirimamus. Idem.

Pag. 179. v. 25.

Et ſparſa ad pugnam præludit arena.
Aut ſparſa. Codd. Fl. Reg. *proludit*. Cod. Flor.

Pag. 180. v. 7. 25.

Dimenſi. *Demenſi*. Reg. Codex.
Neque honos, aut gloria. *nec honos*. Idem, & Markianus.

Pag. 182. *v.* 14. 22. 26.

Et hæc mihi terra vocanti. *precanti.* Cod. Flor.
Diſcedere ad urbem. *decedere.* Idem.
Ut potius reor, &c. *reor, ut.* Idem.

Pag. 183. *v.* 19. 23.

Matre caret. *Matre cadet.* Cod. Florent.
Conſpectu in medio procerum. *Proſpectu medio, in medio.* Cod. Flor. *Conſpectu medio.* Mark.

Pag. 184. *v.* 6. 9. 16. 17. 22.

Tabenteſque genæ. *Pubentes.* Cod. Fl. & Mark.
Formam adſimilata Camerti. *adſimulata.* Cod. Fl.
Aſſimilata. Codex Markianus.
Et Arcades hic ſunt. *hi ſunt.* Cod. Flor.
Fataliſque manus. *fatales.* Idem.
Lenti conſedimus arvis. *armis.* Idem.

Pag. 185. *v.* 20. 23.

Corripite, ô miſeri. *ô Rutuli.* Regius Cod.
Vos unanimi. *unanimes.* Cod. Flor. & Mark.

Pag. 186. *v.* 2. 7. 10. 21 & 22. 25.

Simul hic. *ſimul hoc.* Codex Flor.
Teritur quà ſutilis alvo. *auro.* Idem.
Tranſadigit coſtas. *Tranſadiit.* Cod. Mark.
Aut corpora ſaltu ſubjiciunt.... *adſunt. & corpora..... Et ſtrictis enſibus adſtant.* Codex Florentinus.
Adverſo proterret equo. *Averſo.* Idem.

Pag. 187. *v.* 24.

Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Turnum jam debent jam mihi ſacra. Reg. Cod.

Pag. 188. *v.* 1. 12. 22.

Caſuſne, Deuſne. *caſuſve, Deuſve.* Cod. Flor.
Mavors clypeo increpat. *intonat.* Idem. atque furentes. *frementes.* Idem.
Eminus ambos. *ambo.* Idem. Nic. Heins.

Pag. 189. *v.* 12.

Campo Turnus conſpexit. *proſpexit.* Ambo iidem.

Pag. 190. *v.* 11. 20. 22.

Impulit, effuditque. *effunditque.* Reg. Codex.
Telique latebram. *latebras.* Cod. Flor.
Phœbo... dilectus Japis. *Japix.* Idem; & ita alibi.

Pag. 191. *v.* 3.

Mutas agitare inglorius artes. *multas agitare... artes.* Regius Cod. & Markianus.

Pag. 193. *v.* 22. 23.

Ipſe neque averſos dignatur ſternere morti.
Ipſe neque adverſos. Cod. Flor. Nic. Heins.
Nec pede congreſſos æquo, nec tela ferentes.
Nec pede congreſſos, nec equo. Cod. Fl. & Mark.

Pag. 194. *v. ultimo.*

Inſidiiſque ſubactus. *ſubactis.* Reg. Codex.

Pag. 195. *v.* 12. 21.

Haud multa moratus excipit. *haud multa morantem.* Cod. Flor. & Regius.
Nomen Echionium. *Nomine Echionium.* Cod. Fl.

Pag. 196. *v.* 2. 9. 23.

Munera; *nec nota potentum limina.* Idem.
Rumpuntur neſcia vinci pectora. *rapiuntur.* Mark.
Clypei mora profuit ærei. *æris.* Regius Cod. & Markianus.

Pag. 197. *v.* 4.

Totæ adeo converſæ acies. *Tota. . . converſa.* Reg. Codex.

Pag. 198. *v.* 14. 19.

Hæc altera fœdera rumpi. *hæc jam altera.* C. Fl.
Incluſas ut cum. *veluti.* Idem.

Pag. 199. *v.* 3.

Inceſſi muros. *incendi.* Reg. Cod. & Mark.

Pag. 200. *v.* 19. 21.

Nam quid ago? aut quæ jam ſpondet fortuna ſalutem?
Regius Codex hunc verſum non habet.
Quo non *ſuperat* mihi carior. *fuerat.* Cod. Flor.

Pag. 201. *v.* 3.

Quoniam. *quando.* Cod. Mark. ſuperis averſa voluntas. *adverſa.* Codex Flor.

Pag. 202. *v.* 11.

Nec me indecorem. *neque me.* Codd. Flor. Mark. & Reg.

Pag. 205. *v.* 6. 9. 10. 22.

Quanquam tardata ſagitta. *tardante.* Cod. Flor. Mark.
Si quando flumine nactus. *nanctus.* Reg. Cod.
Septum formidine pennæ. *pinnæ.* Idem.
Exciſurum urbem minitans. *Exſciſſurum.* Idem.

Pag. 206. *v.* 2. 8.

Nautis venerabile lignum. *ſignum.* Mark. Cod.
Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat. *Lenta radice.* Cod. Flor. & Mark. *Lenta ab radice* Uti ſuperaddidit Codici Florentino aliena manus. Reg. Cod. & Mark. abſque *et*, lenta radice tenebat.

Pag. 207. *v.* 6. 18.

Aut enſem . . . reddi. *haud enſem.* Reg. Codex.
Aëriâ . . . nunc ſede. *aëriâ ſub nube,* Mark.

Pag. 208, *v.* 9. 14. 18, *&* 19.

Aut vertere veſtes. *veſtem.* Codex Flor.
Et germana Jovis. *Es germana.* C. Fl. Th. Pulm.
Sermonem Auſonii patrium, moreſque tenebunt;
Utque eſt, nomen erit. *moreſque tenebunt uſque ? eſt nomen &c.* Regius Codex. commixti corpore tanto. *tantùm.* Cod. Fl. Th. Pulm. Mark.

Pag. 209. *v.* 7. 20. 23.

Sævique in limine regis. *ſævoque in limine regis*. Reg. Cod. *ſævique ad limina regis*. Mark.
Collecta figuram, *converſa*. Cod. Flor.
Turni ſe peſtis ob ora. *in ora*. Idem. *Ad ora*. Markianus. Th. Pulm.

Pag. 210. *v.* 6. 14, & 15.

Miſeræ ſuperat mihi. *dura*. Cod. Fl. Nic. Heinſ.
Miſero fratri comes ire per umbras. Immortalis ego?
Comes ire per umbras jam mortalis. Reg. Cod.

Pag. 211. *v.* 8. 22.

Vix illud . . . ſubirent. *illum*. Cod. Flor.
Quacumque viam . . . petivit. *quamcumque*. R. C.

Pag. 212. *v.* 6.

Exitium dirum. *Excidium*. Idem.

Finis variarum Lectionum quæ poſteriores ſex Æneidos ſpectant libros.